

HAAKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2010 – Årgang 3

Kirkeby-låven fra Hærland

har fått et nytt liv på Folkenborg museum. Fra planene om å bli makulert og borte for all tid, er låven blitt reist til helt nye oppgaver. Fra å være i jordbrukets tjeneste, blir den nå både museum og et innholdsrikt hus til bevaring av samlinger fra tidligere tider, og til å fremme kulturlivet i bygda.

Redaksjonens side

Torsdagsklubbens redaksjonskomité er på banen igjen med 3. årgang av vårt uhyttelige lokalhistoriske hefte, som vi derfor kaller Haakon 3. Mesteparten av innholdet har vi fått fra våre lesere, noe vi er svært takknemlige for.

Vi er stolte over å kunne publisere en helt ny artikkel om Trygve Gulbrandsen med vekt på hans liv i Eidsberg fra 1940 og frem til hans død i 1962. Artikkelen er spesialskrevet for Haakon 3 av hans datter Ragna Margrethe Gulbrandsen.

Ellers spenner stoffet fra forbudt kjærlighet til muntre minner fra hverdagen. Denne blandingen er særlig klar i den delen vi har kalt «Krigshjørnet», en samling med hendelser fra krigens dager. Noen historier er alvorlige og kan bringe frem vonde minner, noen vitner om heltemot, mens andre kan gi litt rykking i smilebåndene.

En annen fast del kunne vi kalle «Eidsbergprofiler», omtale av menn og kvinner som har preget bygda vår opp gjennom tidene. Anekdoter og historier fra tidligere tider horer også med, fra arbeid og fest, sorg og glede. Vi trenger hjelp til å få slikt stoff frem i lyset og ned på papiret. Det gjelder både historier og fotografier.

Noe som må reddes fra «Glommeboka» er Mysen som handelssted for supermarkedenes tid. Fra den gang de fleste kjørte hest som ble bundet til ei av de mange binderekker spredt over hele byen, inkludert Kommunestallen på Hegg. Det kom også folk til fots, noen syklet og atter andre kom med bil eller tog. De handlet, og de gikk rundt og traff folk. Det å «gå på stasjonen» var ikke bare for de reisende, det var et populært tidsfordriv særlig i helgene. Populær var også «Månedsausjon» hvor budene haglet og humoren kunne både more og bite.

Mye av det som skjedde i denne tiden lever enda på folkemunne. Det gjelder også historier om nedlagte landhandlerier, andre bedrifter som ga arbeidsplasser rundt i bygda, og markante profiler fra Mysen/Eidsberg. Husker du noe fra vår nære fortid som kunne deles med andre? Har du gjemt et gammelt utklipp fra Indre fordi det var viktig for deg engang? Har du et gulnet fotografi som vi kunne låne for å vise hvordan tingene var, den gang da?

Send det til oss, kanskje kan vi bruke det i neste Haakon-hefte!

Til slutt ønsker vi deg en god fornøyelse med Haakon 3 og minner om at Torsdagsklubben har møte på Folkenborg museum den andre torsdagen i måneden.

Velkommen til alle lagets moter og arrangementer!

Hilsen fra
Haakon-redaksjonen

Redaksjonen har bestått av:

Karl Ole Engen, Jorun Garseg, Thor Hoitomt, Halvor Johan Kolshus,
John Sævik og Jorun Westerby.

Bidrag: Tegninger Henning Larsen, foto Arvid Kolstad og Torer Garseg,
korrektur Anette Engen og Inger-Anne Gimmingsrud

- Redaksjonens side
- Eidsberg historielag 90 år.
- Den lange veien. *Bjørn K. Høie*
- Hakon Koht Nordbye. Gjeitedoningen, Olaf Rye, Kornhøsting. *Hakon Koht-Nordbye*
- Forfatter Trygve Gulbrandsen på Hobøl gård i Eidsberg. *Fortalt av datteren Ragna Margrethe Gulbrandsen*
- Barne- og ungdomstiden på Mysen. *Ole Laurits Mysen*
- John Herland. *Fra Morgenposten ved Leif Løhren*
- Steinulven. *Kjell Undrum*
- Det tabte barn. *Hans Antonsen Dillevig*
- Tett på emigrantene, Thea og Andrew Foss. *Eva Tveter*
- En kirketjeners arbeidsdag. *Torer Garseg*
- I biltrafikkens barndom. *Kristian Berger*
- Rutebiltrafikken. Intervju med Hans Weiby av *Torer A. Garseg*
- Eidsberg stasjon. *Berit Brevik*
- Øvre Hedemarken.
- I bestefars fotspor. *Ide og opplegg Hans Kr. Dillevig. Skrevet av Stein Kr. Dillevig*
- Minner fra sommerjobb som postbud. *John Sævik*
- Sangen om Trømborgfjella. *Arne Hansen*
- Så gjør vi så når vi ruller vårt tøy. *Signe Rutlin*
- En livshistorie fra før i tia. *Kai Tønsberg*
- Krigens hjørne. *Indre Smaalenenes Avis, Minda Flateby*
- En historie fra krigen om en grisunge. *Fra en minneoppgave i Tenor Bondevinnelag v/Hilda Garseg*
- Hårkatten. *Torer A. Garseg*
- Minnerik julemesse i Eidsberg kirke i 1943. *Hakon Koht-Norbye*
- Våpentransport, mars 1945.
- Nedgravd radio.
- Farlig lek. *Fra boken "I kro og strede" Ingeborg Flood*
- Ved avduking av Haakonsbautaen på Folkenborg 24de juni 1905

Eidsberg Historielag 90 År

Eidsberg Historielag ble stiftet 23. februar 1920 som det første historielaget i Østfold.

Initiativtaker var postmester N.B. Nilssen, Mysen. Ved deling av kommunen ble navnet endret til Eidsberg og Mysen Historielag. Etter kommunesammenslåingen ble navnet igjen endret til Eidsberg Historielag, men først på årsmøtet i 1976.

Det er spesielt to prosjekter som har opptatt laget gjennom årene, eie og drive Folkenborg museum og utgivelse av bygde- og gårdshistoriebøker. I den senere tid har historielaget også gitt ut tidsskriftet «Haakon», som har blitt godt mottatt.

Det som slår en når en leser gjennom protokollene til Eidsberg Historielag, er at styret søkte landets beste fagfolk ved oppbygging av bygninger og uteanlegg.

Folkenborg er et interessant sted både rikshistorisk og lokalt. Vi kan nevne Haakon Haakonsons fødested og Inga fra Varteig. Den gamle kirken på Folkenborg ble sannsynligvis slettet i forbindelse med uttaking av grus til bygging av jernbanen.

Prins Christian August hadde i forbindelse med krigen i 1808 sitt hovedkvarter på Narvestad, den bygningen som senere ble flyttet til Folkenborg. Det neste kongebesøket var i 1954, da daværende kronprins Olav besøkte Folkenborg, og la ned krans på Haakon Haakonssons bauta. Denne bautaen ble reist av Eidsiva Ungdomslag i 1905, 700 år etter Haakon Haakonsons fødsel.

Når det gjelder lokalhistorien, finnes det neppe noe sted hvor rikshistorie og lokalhistorie krysser hverandre som på Folkenborg. Ved siden av Momarken er Folkenborg et av de mest kjente møtestedene i distriktet.

Innføringen av det lokale selvstyre i 1837 gjorde at Folkenborg ble et sentralt møtested gjennom mer enn 50 år.

I 1848 kjøpte Eidsberg kommune gården Folkenborg til offentlig formål. En bygning fra vestre Haga ble kjøpt av kommunen og flyttet til

Folkenborg. Den ble kommunens faste møtested for kommunestyre og forliksråd gjennom hele 50 år. Eidsberg Sparebank holdt også til i denne bygningen i sine 50 første leveår.

Tanken om å få stiftet et historielag og dermed få et historisk samlingssted på Folkenborg, ble luftet så tidlig som i 1902.

Det ble med tanken til det kom en postmester, som het N.B. Nilssen, til Mysen. Han var en historieinteressert mann, som mente at Eidsberg måtte ha et historielag.

7. januar 1920 sendte han et brev til kommunestyret om dette. På møtet etter kommunestyremøtet den 23. februar ble historielaget stiftet. Det første styret besto av formann postmester N.B. Nilssen, nestformann Halvdan Asphaug, sekretær Johs. Raanaas, styremedlem fra Eidsberg sogn Arne Hjelmark, fra Hærland Jørgen Dahl, og fra Trømborg Sigurd Bentsen.

Postmester Nilssen døde i 1932, og virksomheten ser ut til å være beskjedent frem til 1935. Styret besto da av formann Jørgen Dahl, nestformann Syver Hjelmark, kasserer Sigurd Bentsen og styremedlem ordfører Anton H. Mysen.

Den store saken for det nye styret, var tilbud om kjøp av eiendommen Folkenborg for kr 10 000. Laget hadde da en formue på kr 119,65, så muligheten for kjøp så ut til å bli vanskelig. Den 4. desember fikk laget en gledelig melding fra banksjef Syver Hjelmark, som på vegne av arvingene etter hans onkel, Arne Hjelmarks bo, hadde besluttet å forære Folkenborg gård til historielaget for å hedre hans minne. Dermed hadde laget fått oppfylt sitt ønske om et sted som egnet seg godt til fremtidig bygdetun. Flittige historielagsmedlemmer har gjennom årene oppført bygninger og samlet redskaper og husgeråd.

Største bygningsmessige løft var flytting av Narvestadbygningen, som var en gave fra Agnes og Harald Narvestad i 1942. Fra Sverre Seilevold fikk museet i 1972 en låvebygning som hadde stått på Søndre Askerud i Rødenes. I tillegg består museumstunet av verdifulle bygninger gitt

av historieinteresserte givere.

I jubileumsåret står en ny administrasjons- og utstillingsbygning ferdig (Kirkebylåven). Den skal uten vederlag gi historielaget plass for arrangementer og kontor.

Bygdebøker og gårdshistorie er andre oppgaver laget har arbeidet med. Arbeidet ble for alvor tatt opp i 1930-årene, og Eidsberg Sparebank begynte i 1934 å avsette midler til formålet. I 1942 kunne banken stille kr 7000 til disposisjon. Dermed var grunnlaget lagt for det videre arbeid. Kommunen har også gitt betydelige beløp, som har bidratt til at historielaget har maktet å føre dette viktige arbeid videre.

Historielaget har vært opptatt med mange forskjellige aktiviteter gjennom årene: «På gjengrodde stier» har samlet mange historieinteresserte deltakere til turer rundt i bygda. Slektsforskningsgruppa har hatt sine faste møter i vinterhalvåret hvor mange har fått opplysninger om sine gamle slektninger. Skolebarna har alltid besøkt museet. og de siste årene har 6. klassene i bygda tilbrakt en hel skoledag med gammelt gårdsarbeid. Forøvrig er «Jul på museet» blitt en tradisjon, og det er holdt skiftende utstillinger og temadager i løpet av året.

Bygdedagen har vært en fast tradisjon helt siden 1938. Den starter med gudstjeneste på formiddagen og fortsetter med forskjellige aktiviteter og underholdning på museet. I nyere tid har det vært arrangert en aktivitetsdag hvor barn har stiftet bekjentskap med forskjellige dyr og gamle leker. Det er innredet et møterom i Askerudlåven. og her er det avholdt vår- og høstmøter med forskjellige temaer. som har samlet mange deltakere.

Olsokdagen blir feiret sammen med menighetsrådet. Først gudstjeneste i Eidsberg kirke med påfølgende foredrag i kirkestua. Historielaget har også sammen med kommunen merket og registrert gamle kulturminner. Eidsberg historielag og Folkenborg museum har et tett samarbeid og har fungert som en enhet. Fra 1970-tallet fikk museet driftstilskudd fra fylket, samtidig som Eidsberg kommune også fulgte opp med betydelige bidrag Dette gjorde sitt til at det ble ansatt personale på museet. I perioden frem til i dag har museet vokst fra å

være et dugnadmuseum til å bli et av fylkets ansvarsmuseum. Folkenborg har ansvaret for landbruk og landbruksrelaterte redskaper.

I 2004 ble 800-årsdagen for Haakon Haakonssons fødsel feiret med et stort arrangement på Folkenborg, som gikk over tre dager.

Med tilskudd fra det offentlige, kom kravet om et skille mellom historielaget og museet. En stiftelse ble opprettet i år 2000 hvor museet måtte ha sitt eget regnskap og egen revisor. Stiftelsen Folkenborg museum står som eier av bygninger og gjenstander, mens Østfoldmuseene har driftsansvar. Stiftelsen har sitt eget styre på fem representanter, hvor tre velges av historielaget, en oppnevnes av kommunestyret og en fra de ansatte.

Etter initiativ fra Karl Ole Engen, fikk laget i 2007 en ny knoppskyting - «Torsdagsklubben», en meget aktiv og kreativ klubb, med faste kontordager for innsamling av stoff og digitalisering av bilder. En redaksjonskomite arbeider med utgivelse av «Haakon», et historisk tidsskrift for å føre videre lokalhistorien til glede og nytte for kommende generasjoner.

Fra 1979 ble O T Baggetorp konstituert i kvart stilling som museumsbestyrer. Fra 1980 ble stillingen utvidet til halv, og 1981 ble han tilsatt i hel stilling, en stilling han hadde frem til 1990. I september 1991 ble arkitekt Bjørn Høie tilsatt som museumsbestyrer og distriktskonsulent for Indre Østfold. Hilde Lauvland er tilsatt som fagkonsulent, og Terje Klemmetsrud har stilling som håndverker.

Historielagets formål har alltid vært å ta vare på vår kulturarv og fremme arbeidet med bygdehistorisk og slektshistorisk virksomhet, et viktig arbeid vi driver for å bringe videre til neste generasjon.

Styret i jubileumsåret består av: Unni Gangnes, August Kleven, Jorun Westerby, Liv Molstad Johansen, Odd Bredholt, Arne Moberg, Linda Engen og Arvid Kolstad. Æresmedlemmer i historielaget er: Johannes Larsen, Ragnhild Tutturen og Olav Mjelde.

Historielagets formenn:

1920-1932 N.B. Nilssen

1935-1945 Jørgen Dah

1945-1950 Olav H. Mysen

1950-1956 Trygve Colbjørnsen

1956-1959 Helge Randem

1959-1962 Helge Berger

1962-1964 Håkon Haugerud

1964-1971 Ivar Høie

1971-1975 Håkon Haugerud

1975-1981 O.T Baggetorp

1981-1991 Johan Volden

1991-1998 Olav Mjelde

1998-2001 Thor Høitom

2001-2003 Magne Kviserud

2003-2005 Knut Gåren

2005-2010 Jorun Garseg

Den lange veien

Av museumsbestyrer Bjørn K. Høie

Slik var tankene til arkitekten om inngangspartiet til det nye museumsbygget i 1999.
Illustrasjon Ole A Krogness

Denne høsten står det nye museumsbygget på Folkenborg klar til bruk.

Dette danner slutten på en lang ferd mot målet. Museets første ansatte bestyrer, Ole Tøger Baggetorp, hadde sitt første kontor og verksted i Herredstyresalen. Etter hvert ble vaktmesterens leilighet ledig, og det ble både kontor plass, bibliotek og kjøkken. I annen etasje over Herredstyresalen fikk han innredet verksted. Dog har det vært en overskyggende ide at administrativ og teknisk drift skulle komme ut av de antikvariske bygningene. Mange ideer og planer har vært til behandling

i styrene opp i gjennom årene. Over en periode på 40 år har prosjekter blitt tegnet ut og prisberegnet. Det har således ikke manglet ideer, men det var ikke utsikt til å få de finansiert. Tidlig på 1970-tallet reiste bestyrer Ole Tøger Baggetorp og arkitekt Johnny Bergersen til museumforbundets årsmøte i Trondheim med et gigantprosjekt som skulle dekke det meste av nordre grop. Her var det planer om å få Norsk Landbruksmuseum til å etablere seg på Folkenborg. Enden på den visa var at miljøet omkring Norges Landbrukshøgskole på Ås trakk det lengste strået.

Tidlig på 1990-tallet begynte man å ruske i planene for nytt utstillingsbygg. To prosjekter ble lansert i søndre grop. Heller ikke de hadde tilstrekkelig økonomisk fundament og de lå litt lite sentralt i museumsområdet. Så fulgte et par forslag som forutsatte at veikrysset og deler av veien mot Mustorp/Narvestad måtte legges om. Da var prosessen med å legge til rette for det man anså for å være en ideell plass i gang. Økonomi var stadig et tilbakevendende problem. Under en tur til Sverige i 1995 for å se på vognmuseer, fikk jeg i Linköping se hvordan en rød låve var blitt flyttet som følge av et veiprojekt og innredet for en landbrukssamling. Ideen ble tent der og da. Jobben var å finne en rød låve som måtte rives. Utrolig nok fant vi den like ved Hærland kirke. Konseptet med å bevare en rød låve og fylle den med moderne funksjoner fikk gehør både i historielagets styre og hos fylkeskonservatoren. Da følte vi at vi hadde en ide det kunne være mulig å realisere. Etter hvert kom både Eidsberg kommune og Østfold fylkeskommune på banen. Signalene var så sterke at vi torde å sette prosjektet i gang før vi hadde Statens penger sikret. Dristige grep ble tatt og millionene fra Staten uteble ikke.

Bestyrer Bjørn Høie og håndverker Terje Klemmetsrud har avsluttet taksteinleggingen på nybygget.

Selv om selve byggeprosessen også har trukket i langdrag på grunn av det ene og det andre, så er det et kjempeløft for museumsarbeidet ikke bare i Eidsberg, men i hele øvre Østfold. Dette blir en ny tid; en ny måte å tenke formidling, museumsdrift og håndtering av publikum. Nå står 1600 m² og venter på å bli fylt med spennende utstillinger, kafe og storkjøkken, ildsikkert arkiv og et innholdsrikt bibliotek. Historielagets grupper og aktiviteter får fasiliteter man bare kunne drømme om for noen år tilbake.

Folkenborg 10. oktober 2010
Bjørn Høie

Merker. ..

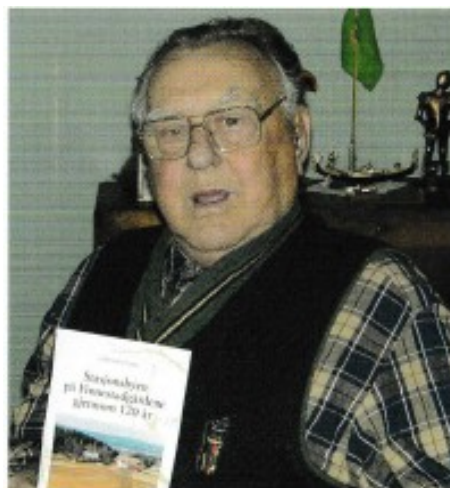
«Det er da noen merker etter meg»,
sa mureren til presten, og pekte på byggverkene rundt om, <<men hvor er dine tegn?»

Hakon Koht-Norbye (1924-2007)

Lokalhistorikeren Hakon KohtNorbye var hele livet knyttet til familiegården Skaltorp. Han tok utdanning som agronom og innen skogbruk. Og var bonde og skogbruker hele sitt voksne liv. Allerede i ung alder fattet han interesse for historie, og lokalhistorie spesielt. Hans lyriske åre produserte mange prologer opp gjennom årene til jubileer og arrangementer i organisasjoner innen primærnæringene og lokalsamfunnet, hvor han var engasjert. Han har forfattet flere jubileumsberetninger.

For ettertiden er hans nedtegninger av livet og driften på Skaltorp og i Eidsberg, med nøyaktige beskrivelser av redskap, håndverk og arbeidsmetoder av stor interesse. Blant annet om alle sagbrukene i Eidsberg kommune fra middelalderen, og frem til slutten av forrige århundre. Hans skrivelser om hverdagslivet, hendelser og personer fra mellomkrigsårene og frem til vår tid, er verdifulle nedtegninger av detaljer og den tidens selvfølgheter som snart er glemt. Størst lokalhistorisk betydning har hans fortellinger om hvordan annen verdenskrig påvirket lokalsamfunnet Eidsberg gjennom egne og andres opplevelser, knyttet til historiske hendelser i krigen både lokalt og internasjonalt. Boken "Krigen i Eidsberg" var et viktig bidrag til at han fikk Eidsberg kommune og Eidsberg Sparebanks kulturpris.

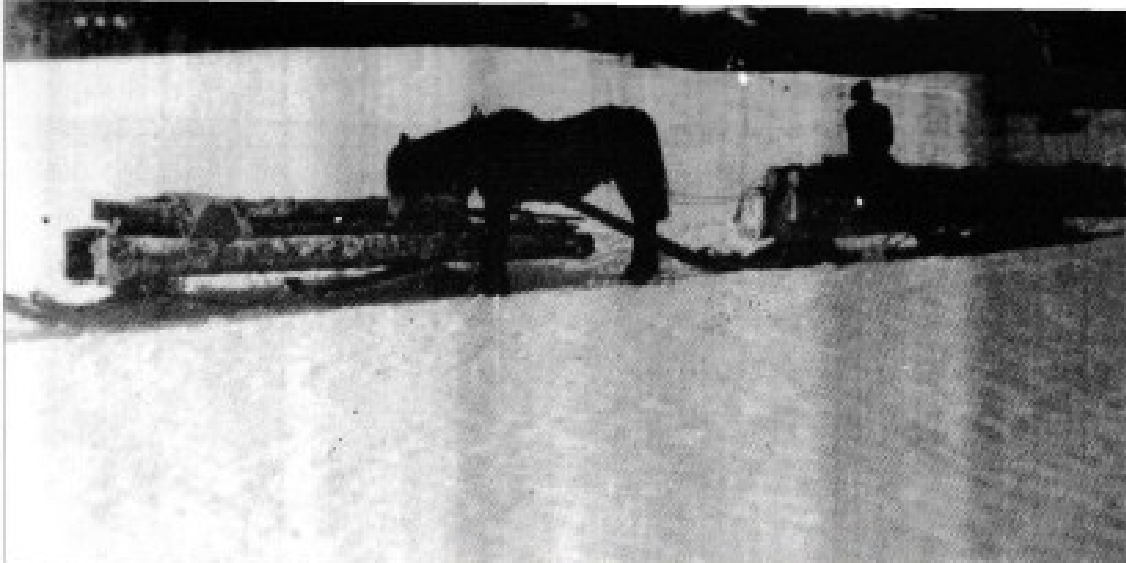
Hans kone Randi har gitt oss noen fortellinger som Eidsberg Historielag har fått lov å dele med leserne.

Hakon Koht-Norbye med en av sine mange beretninger om Eidsberg-bygda. Foto: Tom Helgerud

Geitedoningen

En dag vinteren 1942 kjørte vi tre mann tomreipes til skogs i minus 30. Det blåste og snoa skikkelig den dagen jeg aldri glemmer ... Geitedoningen består av to små sleder, bukken som hestene drar, og geita som er festa med en y-formet kjetting til en krok midt på bukken. Når vi kjørte til og fra skauen uten lass, løftet vi geita opp på bukkene og «gjula» den fast med «gjulekjettingene» på lastebenken på bukken. Vi stramma kjettingene med en «bendebjørn» Det å plassere geita på bukkene var en treningssak, og et «snett». Man skulle ha riktig balanse på geita når man løftet den tunge sleden opp på bukkene. Det var to bøylar

Tømmertransport med hest og geitedoning.

foran på geitemeiene som skulle tres inn på to kroker på spissene av bukkemeiene. Samtidig måtte du passe på at lastebolken sto riktig tvers over, og å holde tømmene i den ene handa. Det var et lite mannsløft å sette på plass geita, som du løfta i sidemeiene. Man trengte både trening og erfaring før en greide det utenom å «tuvle». Når vi kom inn i skogen, holdt vi varmen. Vi satte fra oss geita, og lunna sammen tømmerstokkene som den gang lå spredt blant de stående trærne. Vi laga lunner langs gangstien som vi nå vinterstid brukte som tømmervei. Ujevn og humpete var den. Når vi skulle til å lesse tømmerlass for å «kjøre på laugen» til saga, hekta vi styrekjettingen på geita til kroken på bukken. Vi regulerte lengden etter lengden på de stokkene vi skulle ha på lasset. Vi måtte plassere stokkene med omhu. Meiene var på det bredeste ca. en alen (63 cm) og lastebolken var 105 cm. Lasset måtte være like tungt på begge sider av meiene, ellers ville de smale stedene på sledene velte på den ujevne skogsveien vi kjørte. Når vi var ferdiglessa, brukte vi de to «bendebjønnæne» og "gjula" lasset stramt på bukken, men litt løsere på geita slik at geita kunne bevege seg i det ujevne terrenget. Hvor stort lasset skulle være, så vi an på hestens styrke og hvor kaldt det var. I 30 graders kulde

gikk lassene mye tyngre enn i mildvær, da kunne vi gjerne legge på en stor stakk til. Denne spesielle vinterdagen utviklet seg til skikkelig snøstorm, tross kulda. Det ble leit både for folk og hester, som skulle dra tømmerlasset tre km på landeveien til saga. På de åpne Kåbbeljordene tok «nordøsten» skikkelig, så kulda sved i nesa og kinnene. På saga ble de dampende hestene våre hvite av is og snø på de minuttene vi brukte på å lesse av tømmeret. Vi grua oss for de fem km vi hadde hjem til gården. Da vi endelig kom i le av skogen ved «Klypen», ba sjefen, han Arne, meg stoppe. «Er du varm på fingra? Jeg tror jeg forfryser mine», sa han. I tillegg til arbeidsvottene, hadde jeg kjørevotter med overtrekk av anorakkstoff. Jeg var varm, og masserte Arnes fingre som begynte å bli hvite. Han fikk låne mine votter, og jeg brukte arbeidsvottene hjem til gården. Da var Arnes fingre i orden heldigvis. Vi ble lenge i stallen, vi måtte vente til vi fikk skrapet av hestene snøen og isen som hadde frosset fast i hårlaget. Gradestokken viste minus 28 da vi gikk inn til sein middag.

Hakon Koth-Norhye

Olaf Rye

Olaf Rye hoppet 9,5 m på ski i Eidsberg 1808, verdens første registrerte hopplengde. Hvem var Olaf Rye, og hvor hoppet han?

En pinlig situasjon, men nyttig

Som deltaker i en turistbuss, ble vi vist utviklingen i hoppporten av Birger Ruud på Kongsberg ski museum. På en plakat sto det at Olaf Rye hadde hoppet 9,5 m i Eidsberg 1808. Alle spurte meg, eidsbergingen, hvem Olaf Rye var og hvor han hoppet. Jeg var like overrasket og uvitende som alle de andre øvre østfoldingene i bussen. Dette syntes jeg var en så pinlig situasjon, at jeg prøvde å finne svar på spørsmålene. Etter to år fikk jeg det nødvendige tipset, slik at jeg nå kan gi et noenlunde korrekt svar.

Olaf Rye 1791-1849

Som andre skipionerer var Olaf Rye telemarking, født i Bø den 16. 1. 1791. Han var en dyktig militær, som ble premierløytnant her til lands i 1809. Han ledet det Telemarkske Regimentet i krigen mot svenskene 1808-1810, og det var da forlagt ved Eidsberg kirke. Her i Østfold fikk han nok av svenskene, slik at han i 1815 vervet seg i den danske hæren. Han nektet nemlig å avlegge ed til svenskekongen! I Danmark ble Rye en kjent og meget dyktig offiser, som hadde mange ærefulle oppdrag. Det var en «ære aa gaa i Ryes brigade», og den var avgjørende for danskenes seier ved Treldekskansen sommeren 1849. Brigaden viste en enestående innsatsvilje under generalmajor Ryes ledelse. I dette slaget falt Olaf Rye den 6. juli nær Frederica. Først ble hesten skutt under ham. Like etter ble han «rammet av dræbende bly». Han ble under store æresbevisninger bisatt på Garnisjonskirkegården i København høsten 1849. Hans død vakte landesorg i Danmark, og i 1876 ble det reist et

minnesmerke over ham i Frederica, og et monument nær der han falt.

Som folkehelt blir han feiret hvert år under festlighetene 5.-6. juli til minne om seieren. Også vi nordmenn satte pris på denne offiseren, han ble nemlig hedret med en plass i hovedstaden, Olaf Ryes plass i Oslo.

Olaf Ryes opphold i Eidsberg

Under krigen med svenskene fra 1807 ble Olaf Ryes telemarske regiment overført til Eidsberg kirke. Kjærkeordet på Lekum, nord for telthuset, ble brukt som samlingsplass for de militære i gammel tid i Eidsberg. Det var trolig her Olaf Rye lå med sitt teleamarske regiment i krigsårene. På nabogården Foss hadde premierløytnant Thams leid ut hovedbygningen som militært lasarett for general Lowsows brigade, høsten 1808 til våren 1810. Etter sigende skulle de sanitære forhold vært redselsfulle. De militære og mange sårede og sjuke soldatene skamferte huset, og dertil rant det blod, urin og magesjuke ned i stubbloftet. Premierløytnant Thams fikk erstatning ved taksten 27. april 1810, men måtte betale 200 kroner av egen pung for å få noen til å ta reparasjonen på grunn av stanken og all urensligheten. Det var ikke noe hyggelig naboskap Olaf Rye og hans menn hadde. Det var særlig dårlig med mat i bygda på den tiden forårsaket av uår, og dertil mange soldater og hester ekstra å fø på. Dette medførte at dødeligheten ble mangedoblet for bygdebefolkningen, men også soldater led sultedøden. Der er usagt hvordan Olaf Rye mistet tre av sine menn rundt årsskiftet 1808-1809, om det var sult, sykdom eller krigsskader. På Eidsberg kirkegård ble det denne vinteren begravd tre soldater tilhørende det Telemarkske Regiment, ifølge kirkeboka. Det var Ole Olsen (25 år) den 6. desember 1808, Gullik Thommesen (26 år) den 5. januar 1809, og Peder Rolfsen (28 år) den 8. januar 1809.

Drev med skihopping i fritiden, men hvor?

Det må være en skriftlig rapport i forsvarrets arkiver som gir grunnlaget for skimuseene å fremheve Olaf Ryes hopp i

Eidsberg som den første registrerte hoppengde. Mens telemarksregimentet lå i Eidsberg, bygde Rye seg på fritiden en hoppbakke. Der ble det målt krafthopp verden aldri hadde sett maken til, faktisk helt ned mot 12-15 alen. Det gikk mange årtier før rekorden fra 1808 på 9,5 m ble slått. Først i andre halvdel av 1800-tallet viser museene nye rekorder, og etterhvert også navnet på bakkene det ble hoppet i. Hvor Olaf Rye hoppet, er det ingen som vet.

Var det på gården i Lekum eller Foss?

Like nord for den militære samlingsplassen Kjerkejordet og uthusa på Lekum, var det et ravinelandskap med holer og dråg ned mot Lekumelva. En av holene het Ulvestuhol'n, noe som forteller oss at man fanget ulv i Eidsberg før i tiden. Dit var det bare noen hundre meter, og lå lett tilgjengelig til. Der var det i tillegg fredelig, og man kunne usjenert fordrive sine fritidssystemer. Den andre muligheten var lia ned mot Lekumåa, bak dagens grisehus på Foss. Der var det i min barndom en stor skibakke med stillas. For snart 200 år siden var det stor sagvirksomhet der ved Lekumfossen. Saga til premierløytnant Thams var i full virksomhet i 1808. Derfor var trolig lia ned mot Åa opptatt av tømmervelter og plankestabler den gang, både på Foss og Lekums grunn.

Det var nok flere muligheter i lia vest for Foss, men det er lite trolig at soldatene frivillig ville gå forbi det beryktede feltlasarettet der på gården. Dette lasarettet ga nok ikke det rette miljøet til trivsel og velferd som det heter i dagens språkbruk.

Kilder: Arbeiderbladet, Gyldendals leksikon og Eidsbergs gårds- og bygdebøker.

Hakon Koht-Nordbye

Kornhøsting

Hva våre barn/barnebarn har gått glipp av og mistet. Respekten for kornet, og arbeidet fra såing til mjøl.

Fra gammelt av var kornet nærmest hellig, dette livgivende produktet som vokser på jorda vår. Vi har jo i vår barnelærdom lært om Ruth som plukket kornaks i Boas aker en gang i fortiden.

Videre at enkelte forfedre gikk barhodet da de sådde kornet om våren. Selv minnes jeg den respekt man hadde når man sådde, høstet, kjørte inn i hus og tresket kornet.

I dag er det bare min generasjon som kan fortelle om dette. Mange av dagens mennesker aner ikke lenger om fortidens arbeide med dette livgivende kornet. De ser bare de store skurtreskerne og de korn lassene som kjøres til kornsiloene, til fortred for billistene. Disse h.....

s bøndene som hindrer trafikken med sine treskere og traktorer. Folk flest tenker ikke på at bøndene er et nødvendig onde, for at vi skal kunne få kjøpt vårt daglige brød.

I min barndom var det mye barnarbeide på gårdene. Barna var rakstegutter og rakstejenter når man med ljà skulle slå vei rundt kornåkrene. Det var på den tiden da sigd og ljàskur var blitt avlegs. Man hadde utstyrt slåmaskinen med et ekstra sete og avlegger-grind slik at slåmaskinen var blitt et meieapparat man kunne kjøre med hester. Dette lettet skuronnarbeidet enormt. Før man kunne bruke slåmaskinen til å meie en kornåker måtte man ha skåret en bred vei rundt åkeren. Det var tabu og helligbrøde å kjøre hestene og slåmaskinen inn i uskåret åker, det måtte skjæres vei til hestene og slåmaskinen først. Det var da rakstebarnet fikk opplæring. Et mannfolk slo en skåre med ljàen, og vanligvis et kvinnfolk tok opp skåren og bandt kornband av den nedslåtte skåren med halm og aks. Når binderen hadde plukket opp stråene fulgte raksteungen etter med rakeriva. Da måtte alle strå som lå igjen på bakken rakes sammen og overgies binderen, som da tok med oppraket i neste kornband. Ikke et strå eller aks måtte gå til spille. Når veien rundt åkeren var ferdigskåret, og nekene (kornbanda) lagt godt til side for hestebeina, måtte åkeren deles inn i skifter eller røfter.

Med slepetresker tilkoblet traktoren, og med kjerringa på brettet til å knyte sekker, gikk skuronna i en fei

Antall røfter kom an på hvor mange bindere man kunne skaffe. Det burde helst være seks bindere, for at slåmaskinen kunne kjøres kontinuerlig.

Man kunne greie seg med fem, men da måtte de være flyhendte (ekstra raske).

Hver binder måtte ofte ha med seg rakerive, og helst en raksteunge. Vi raksteungene ble således opplært til å rake, men også til å binde. Det var en stor dag da raksteungen var blitt stor nok til å få sitt eget røfte, og være binder.

Etter hvert droppet man riva når man tok opp etter meieapparatet. Det var mindre hjelp på gårdene og barna gikk på skolen. Men konkurransen mellom binderne økte. Det var nærmest en skam å ikke bli ferdig med røftet, slik at slåmaskinen måtte stå og vente på at du skulle bli ferdig. Og var du flyhendt ble du straffa. Da ble du bedt om å ta et par band fra han som kom etter deg, og han som var foran deg lot deg ofte få to band ekstra som han lot ligge til den flyhendte. På den måten kunne man holde maskinen i gang med for lite mannskap.

Hvor rask man var kom an på halmens lengde.

Var halmen lang slapp man å skjøte bendillen, noe man helst burde gjøre støtt. Skjøta man ikke

bendillen falt korna fra aksene når man bandt neket. Var halmen tilstrekkelig lang, gikk det som regel bra uten å skjøte bendillen. En flyhendt binder tok opp stråhaugen og bandt neket på veien til neste stråhaug.

Var det mye tistel i åkeren, var det en plage å binde. En høst stakk tistelen meg så mye i tommeltotten at det gikk betennelse i neglerota. Da måtte jeg til doktoren som rev bort hele neglen. Da ble jeg kjørekare resten av skuronna. Det var som å komme fra asken til ilden. Ikke noen på en gård fikk så mye kjeft som kjørekaren. Sjølv som satt på avleggeret kommanderte stadig. Var det stående var det greit, men var det legde brølte sjølven: "Ikke så fort, smalere, breiere", eller når det gikk riktig galt for ham: "Stopp for f..n!"

Kornnøsting med selvbinder var et stort fremskritt

Når man var sånn tålelig sliten om kvelden etter bindinga, var det ofte å rauke opp alle nekene etter kveldsmaten. Vi kunne jo vente til neste dag for å sette nekene på staur eller hesje opp nekene. Det var det sikreste for avlinga, men også det mest arbeidsomme. Var det godt skuronnvær var det artig å drive med skuren, men var været dårlig kunne det være en stor påkjønning. Å se hveteåkeren begynne å gro på stående strå, var en psykisk påkjønning. Likedan var det å se kornhersjene stå som grønne ormer utover jordene. Det var et forferdelig trist syn. Det var også mye arbeide med å få kjørt alle kornnekene (loa) i hus. Det var spesielle regler for hvordan man skulle legge bort loa inne i låven, i påvente av tresking seinere på høsten. Skulle man legge loa på en høylaue, måtte man legge en tett støe som første lag oppe på høyet. Støa la man i bue ut fra bolken (rekkverket mot laua) til ytterveggene i lauerommet, og før man begynte å legge støa la man presenninger eller store sekker oppe på høyet der man begynte å legge støa ved bolken. Så satte man staen fra

ytterveggene i bue inn mot bolken. De neste lagene var nå nye staer helt til man stanget i taket. Da var loa grei å ta igjen når man skulle treske. Da ble de to underste lagene tatt opp utenfra og inn mot bolken, og kornene som var tråkka løs fra loa sendte til slutt på de store sekkene som ble lagt på høyet ved bolken. Sekkene med løskornet ble så til slutt forsiktig løftet opp i treskeverket. Ikke noe korn måtte gå til spille i høyet. Når man hadde lesset tom en høyvogn under innkjøringa, sopte man løskornet på høyvognbunnen ned på det tette låvegulvet. Disse kornene kunne jo ha rista bort på veien ut til jordene! Typisk den uskrevne loven, intet korn måtte gå til spille.

Treskinga var et slitsomt og usunt arbeide med mye støv og tunge tak. Å sjaue kornsekkene opp trappene i stabburet var en stri tørn med 100 kg-sekken på nakken. I våre dager er det forbudt å ha mer enn 50 kg i sekkene, ja, og kunstgjødsel bare 40 kg. Det er skadelig og farlig å belaste rygg og ben med mer enn 50 kg! Merkelig at jeg lever og går

i mitt åttiende år.

Jeg har derfor opplevd denne utviklingen opp gjennom årene. Opplevd hvordan respekten for kornet minket. Jeg har selv gjort tabben å kjøre traktor og slepetresker i uskåret åker når jeg begynte på et jorde. Det lå mye korn igjen i sporene, etter at jeg hadde kjørt motskåren. Hva skulle man gjøre? Det var bare kona og jeg alene igjen på gården.

Det var en fantastisk opplevelse å kjøre en slepetresker, og la kona knytte sekkene. For en arbeidsbesparelse! Vi slapp å skjære veier før vi kjørte selvbinderen, og dertil alt arbeide med nekene før de var lagt bort i låven. Så slapp vi jo også den støvete treskinga på låven og all sekkebæringa til bingene i bua. Dog var det ingen helgedag å gå de svarte kveldene og reise opp kornsekkene som lå spredt utover jordet etter at vi hadde tresket i fra oss den dagen. Det ble også mange tunge tak når sekkene skulle kjøres til egen tørke eller til siloen på Mysen.

Neste store fremskritt var den dagen det kom selvgående tresker til gårds med korntank, så man slapp strevet med sekkene. Da var det fullkomment. Jeg slapp å ha dårlig samvittighet for å kjøre ned stående åker, treskeren hadde kniven foran seg og treska seg vei rundt jordet på første vendinga. Treskeren tømte kornet direkte i traktorhengeren eller lastebilen som skulle kjøre kornet til gårds, til silo eller mølla.

Dette var noe av hva jeg minnes om utviklingen av korndyrkingen som jeg selv har opplevd. Tror

neppe dagens generasjoner vil oppleve tilsvarende fantastiske utvikling av arbeidsdagen som min generasjon har opplevd.

Mysen 14. januar 2004

Hakon Kont-Norbye

Åse Høitomt binder kornbånd.

Forfatter Trygve Gulbrandsen på Hobøl gård i Eidsberg

Fortalt av datteren Ragna Margrethe Gulbrandsen

Trygve Emanuel Gulbrandsen ble født den 15. juni 1894 i Molstadgården i Enebakveien 39, Vålerengen i Kristiania. Han var tredje sønn av ekteparet Christen Gulbrandsen og Alette f. Dahl, og ble døpt i Gamlebyen kirke. Foreldrene fikk tre døtre etter Trygve.

Det var krigsutbruddet i april 1940 om ble årsak til at Trygve Gulbrandsen flyttet til Eidsberg. I Oslo drev han engrosfirmaet Tobakk-companiet. Da okkupasjonen var et faktum, skjønte far at med stengte grenser for import av tobakk fra utlandet, gjaldt det å komme seg ut av tobakksbransjen hurtigst mulig. Han hadde allerede et par år vært på utkikk etter en bondegård. «Skogens dikter» hadde bymannens ønske om å komme tilbake til sin egen slekts lange bondetradisjon. Han hadde også ønske om å flytte på landet for å få ro til å skrive på nytt. Nå gjaldt det å handle raskt.

I avisen «Fredriksten» (Halden) den 31. okt. 1940 kunne en lese: « Forfatteren Trygve Gulbrandsen kjøper gård i Eidsberg, og akter å bosette seg der så snart som konsesjonsspørsmålet er ordnet. Johan Martin Lund har i disse dager solgt den vakre og herskabelig bebygde eiendom Hobøl i Eidsberg til forfatteren Trygve Culbrandsen. Etter hva vi erfarer vil herr Culbrandsen og hans Tue, som er datter av brukseier Petter Haneborg og frue på Lie gård i Øymark, flytte til Hobøl og drive eiendommen sjøl. Ekteparet er for tiden bosatt i Vestre Aker. Hobøl er en eiendom på ca. 200 mål innmark og omkring 100 mål skog. Den var som det vil erindres i mange år i familien Klingenberges eie. (Det var de som bygget den nåværende hovedbygningen i 1910.) Senere ble den kjøpt av Johan Langholen fra Båstad, som hadde den til han for 3 år siden solgte eiendommen til den nåværende eier Johan Martin Lund. Herr Lund skal nå overta sin fedrenegård Skjørten i Askim». Således kunne far kjøpe Hobøl odelsfri, og vi

Trygve Emanuel Gulbrandsen.

flyttet inn til jul i 1940. Den dag i dag takker jeg far for at han fiokk oss ut av Oslo i krigens tid. Men den første tiden var barsk. Det var en uvanlig kald vinter. Flere av de flotte morelltrærne som far hadde fortalt oss barna om, frøs og ble til peisved i årene etter. Og et uvanlig stort hus fra 1910 var ingen spøk i tjue kuldegrader. Tre meter og tretti centimeter under taket, så godt som ikke vinterisolert og sparsomt med brukbare ovner. Vi måtte bruke ytterklær inne. Far gikk straks i gang med å restaurere bygningene og bygge nytt der det trengtes: melkebod, gjødselmur, tak, potetkjeller, verksted og smie. Vi hadde håndverkere i lange tider, og levde i materialer og rot. Far var ikke fornøyd med noen av stuene, og fikk tak i arkitekt og interiørkonsulent. Far hadde utpreget estetisk sans. Han var elev allerede som femtenåring ved Den Kongelige Norske Kunst- og Haandverksskole, tegnet croquis ved Kunstakademiet samt deltok i malerklassen til W. Peters.

Og mor fikk sitt flygel, hun var flink til å spille. For seg selv lot han innrede to enkle rom i annen etasje med vestvendt utsikt mot bygda. Der fikk han også rikelig med kott og hyller til sine klær, papirer og skrivesaker. Døra låste han. Nå skulle det bli! Han satte også opp denne planen for hvordan han kunne tenke seg sin egen døgnrytme.

Det er lett å se at dette er notert ned det første halvåret, for 12. september 1941 måtte far bort på Kirkefjerdingen skole og levere radioene sine. Han hadde ikke mot til å beholde dem selv. Lærer Skullerud kvitterte for tre radioer (for lensmannen).

Til å hjelpe oss i huset startet vi med en ung tjenestejente, og en husholderske som vi tok fra mors tante Hulda Jølsen på Lekum. Aagot Bergland Hansen valgte å komme til oss, og det var det beste som kunne hendt oss. Hun var et «funn». Når krigsårene på Hobøl ble så rike og hyggelige som de faktisk ble, kan vi takke vår kjære kokke-Aagot for det. Hun kunne alt som trengtes å vite om landsens husholdning, og var et staut og kjekt menneske!

Til gårdens daglige drift hadde vi agronom og sveitser. To gårdsgutter hadde blant annet arbeid med å kjøre vann i store melkespann fra egen ile nede i dalen både til folk og dyr, inntil far fikk lagt 800 meter rør og bygget pumpehus. Etter det ble det straks mer levelig for oss alle, ikke minst fordi

hovedbygningen fikk sitt første wc.

Den 21.2.1941 ble far intervjuet i forbindelse med nytt opplag av trilogien hos Aschehoug Forlag. Det ble opplyst om at han hadde kjøpt gård: "Svarer nå gården til de sterke krav som Bjørndalssektens skildrer sikkert har?" «På sett og vis ikke. Jeg ville ha en gård med svær skog og lite innmark, og så har jeg kommet på en gård med svær innmark og lite skog.» «Og de første måneders erfaring som gårdbruker, det har ikke vært noen stor onn ennå?» "Jeg skal ikke klage på arbeidet. Vi har da både kjørt torv og møkk, har svær vedsjau, og når jeg skriver til myndighetene og spør om jeg kan sende to slaktede griser til gårdens gamle eiere på Mysen, får jeg svar at jeg skal sende dem direkte til Oslo. Jo, det er litt av hvert å stå i."

Far forteller også at hans første jordbrukerjobb var å løpe rundt på auksjoner for å få tak i en skikkelig bredsledde. I bensinrasjoneringens tid hadde norske bønder funnet frem de gamle doningene under låven til eget bruk. De var ikke å oppdrive for penger.

Hobøl gård 2009

Hobøl - høyt bosted

Idette intervjuet er Hobøl skrevet med å, Håbøl. Jeg husker at vi gjorde det den første tiden, til far undersøkte nærmere hos fagfolk. «*Hr. Trygve Gulbranssen! Navnet på Deres gård i Eidsberg bør uten tvil skrives Hobøl. Former med o har vi bevidnet så tidlig som ca. år 1400. Hobøle i Biskop Eysteins jordebok. Første ledd er adjektivet hør «høi», med eldgammel sideform hør. Annet ledd er intetkjønnet bæli, bosted. Efter et skjønn vilde jeg anta at navnet skriver sig fra tidlig middelalder. Jeg enker aldri på honorar når jeg besvarer henvendelser som denne, og jeg vil gjerne gå frem like overfor dem som jeg pleier: Altså spørsmålet eksisterer ikke. Deres ærbødige Magnus Olsen. Bestum 23/2 1941*».

Hobøl - høyt bosted. Navnet kunne ikke vært bedre valgt for denne vakre høytliggende gården med vid, vestvendt utsikt mot Eidsberg bygd og enda fjernere deler av Indre Østfold. Far var også rask med å skaffe seg Hobøls historie så langt tilbake som det lar seg gjøre. I det hele tatt er det rørende å bla i etterlatte papirer, og se med hvilken glød og iver han går inn for å realisere bondedrømmen. Selv om han aldri tok direkte del i arbeidet på gården, gikk han inn i prosjektet med samme grundighet som i alle andre prosjekter han tok del i.

Plan for folk og fe

"Dyrket alt mulig til eget behov, også sukkerroer. Frukthagen tegnes opp og navnes. Gamle trær fjernes og nye sorter plantes. Espaliertrær til utnyttelse av veggvarmen. Grundig rundgraving og gjødsling av alle trær. Bærbusker, jordbærhage, løk, gressløk, rabarbra, pepperrot, timian, tomater. Få pumpa i drift, vanningsystem for gartnerivekster? Konferer med gartner hurtigst. Plante vildvin ved begge husene, slyngroser, staudebed. Såkorn til våren? Settepoteter sorteres, kvantum? Kløving av poteter bør skje et par dager før setting. Skorpedannelser mot virus. Meldes inn i Bondelaget?"

Han setter opp årsplaner for flere år fremover for Hobøls forskjellige åkrer og enger: Klokkerud, llestykket, Rundfjell, Vestlia, Bujordet, Mortvedtenga, Midtjordet, Fjøsjordet,

Duserudlia, Tingsletta. Det siste navnet skriver seg fra perioder med lensmann Sanne som var eier av gården fra 1840 til sin død i 1864. Han gjør seg også tanker om husholdningen: «*Alltid bestille kraftbein sammen med kjøtt fra slakteren. Derved alltid buljong på lager - og de utkokte beina knuses til høns og gjødning og til beinsvake griser. Beinkvern må kjøpes. Beina må dampkoke lenge og hardt for å få fett ut. Brenne hvete til kaffe. Krisekaffe. Ringe etter kaffetilsetning før korta foreldet. Lage potetlampe. Hele gryn til velling og søtsuppe. Fettgryte når vi slakter grisene - og gjerne fett frosset på bua, til for eksempel å smøre vaffeljernet. Grisene. Drektige og mjølkende purker tillegg av kalk og litt salt, undertiden også fosforsyre? Smågris bør få tilskudd av jern, men ikke store tilskudd, det var farlig, og ei kasse mineralrik jord å rote i. Litt tran attpå gjør godt Teskje pr dag? Skabb forekommer ofte, den må bekjempes. ikke bare kokt, litt rå rotfrukter. Hvorfor tildekke vinduer? Plankegulv til liggeplass? Bingene gjøres reine 2 g. daglig og strøs. Fjørfe. Tidsskrift for Fjærfeavl. Kjøpe rugeegg fra avlsstasjon. Halmluting. Gir større anledning til større brødkorndyrking - og allikevel stort husdyrhold. Lutingsanlegg koster kr 1200, men det må være rikelig med tilgang på vann. » Først og sist er det kuene som han ofrer tanke og omsorg på: «*Trekk på nybære kyr- jurbetennelse. Fast dag til bedre reingjøring gir vel bare slapperi de andre dagene. Årsreingjøringsdagen med kalking og desinfeksjon - heller et par ganger. Når? Mot høst, før ungdyra kommer inn, og for mange på fjøset. Og om våren ved utslipp? Ofte børsting. Nok redskap til det? Legge merke til kløe og ubehag og se etter om det er noe særlig. Har vi dyrevaskemedier? Lus - kalver og kviger særlig utsatt. Bør alltid ei kviges første kalv slaktes? Rotter, lus, fluer og så videre bekjempes stadig! Hvor mye cellulose til ei ku? Hvor mye sildemel?»* Jeg ser for meg far på vei til beitet med store flak cellulose under armen. Han brøt av biter, og puttet dem i munnen på dyrene. «*Kjøpe tran, Lise en barneskje tran pr. dag.*»*

Hønemor og andungen

Far skulle selvsagt ha ender og gjess i gårdsdammen. «*Ungene passes de første 14 dager for regn, siden lett og enkelt*». Dem hadde vi mye moro med. Finns det noe skjønnere enn små and- og gåsunger i yr livsglede i en dam? Etter noen forsøk med å la endene klekke ut sine egne unger, med blandet hell, fant mor på å legge kalkunhøner på andeeggene i stedet. De var mer tålmodige rugemødre, men for et leven da vi slapp ungene deres i dammen!

I ren forskrekkelse flakset de frem og tilbake langs bredden, mens ungene frydet seg i vannet. En gang hadde mor vært frekk nok til å legge en klukkhøne på andeegg, Det ble bare en unge, men stoltere mor enn den høna fantes ikke. Til slutt var andungen større enn høna, men fortsatte å dytte hodet sitt innunder fjærene til mor si. Vi syntes jo dette var festlig så lenge det varte.

Kalkunhane hadde vi også Når far satt nede i hagen med et par venner og drakk pølter, ruslet hanen ned til dem. Mens den vagget frem og tilbake, bruste den seg opp i all sin fjærprakt, og med oppsvulmede, røde hudfolder under hodet satte den i med sterk kraft «schkålagutter!» (Fars ord)

Da radioen ble borte, ble det mer tid til oss barna enn først planlagt. Ingen minner kommer opp mot lesekveldene vinterstid med far! Og dem ble det mange av under krigen. Per (8 år) og jeg (11 år) tok plass i skinnsofaen i det hyggelige biblioteket vårt. Morellkubber på peisen. Forventningsfulle satt vi og lyttet etter fars nøkkel i låsen oppe, og trinnene ned den knirkende trappen. I lommene sine hadde far to selvlagede kremmerhus med drops og karameller, som han hadde skaffet seg utenom rasjoneringen. Og far ikke bare leste, men han fortalte og forklarte og tryllet frem bøkens stemning på en slik måte at vi satt helt oppslukte. Vi levde oss dypt inn i Storbacks historiske romaner fra Sverige, Ingemanns romaner fra Danmark, Gøngehøvdingen av Etlar, bøker av Walter Scott, Charles Dickens, Ivanhoe, bare for å nevne noen. Mor ropte at det var leggetid mer enn en gang før vi klarte å bryte opp.

leg synes jeg må nevne det alle bønder ble utsatt for under krigen, leveringsordre fra Forsyningsnemnda: uPoteter til Wehrmacht. Eidsberg herred er

Familien Gulbranssen fotografert i trappa på Hobøl ved Pers konfirmasjon i 1946

Poteter til Wehrmacht

Jeg synes jeg m nevne det alle bønder ble utsatt for under krigen, leveringsordre fra Forsyningsnemnda. "Poteter til Wehrmacht. Eidsberg herred er forpliktet til å levere 615 tonn poteter til Wehrmacht straks over påske. Av dette kvantum skal herr Gulbranssen levere 7100 kg på jernbanestasjonen lørdag 15.4. Potetene skal leveres sortert. Tomsekker hos O Haugh, Eidsberg. I hver sekk skal det være 50 kg. Hver sekk skal merkes klart og tydelig med nummeret 2070. Leveringsplikten må oppfylles.» Ny melding: «Poteter til Wehrmacht: Leveransen pågår stadig. Vogner er oppsatt på jernbanestasjonen. Wehrmacht erklærer at produsenter som unnlater å levere det påbudte kvantum blir regnet som sabotører og straffet etter tysk rett. Forsyningsnemnda og dens funksjonærer fraskriver sig ethvert ansvar hvis noen fremdeles våger å trosse Wehrmachts påbud. Sette- og matpoteter må om nødvendig leveres. Lever potetene straks! Kålrot til Wehrmacht. Stråfor til Wehrmacht, høy og halm!>>

Bøndene kunne aldri være trygge for at ikke en NS-kontrollør kom for å telle dyrene deres. NS-kontrollører målte opp potetavling og kålrotavling om høsten. «*Tvangsslakt. Etter at sakkyndige nemnder har foretatt besiktigelse av besetningen i herredet, har Forsyningsnemnda fastsatt den endelige kvote for året (. ..). På besetningen hos Trygve Gulhranssen er fastsatt en kvote på (. ..) kg, som skal være levert innen (. ..). Næringsdepartementet klager over at nedslaktingen går for sent. Forsyningsnemnda henstiller til produsenter å påskynde slaktingen og levere omgående.*»
«*Kornveier for treskingen av årets avling (. ..). Ifølge forannevnte forordning er det forbudt å treske korn eller erter uten under kontroll av den kornveier som er oppnevnt for bruket.*»

Nå vet de hvor jeg står

For far var okkupasjonen et lokk over tilværelsen. Så berømt som far hadde rukket å bli i Tyskland før krigen, var det bare naturlig at tyskerne begynte å ta kontakt med ham nå. 18. mars 1941 kom det første tyske brevet med informasjon fra Der Reichskommissar für die Besetzten Norwegischen Gebiete. Abteilung Arbeit u. Sozialwesen. Gruppe Arbeitskultur. Andre brev kom 3. mai fra samme mann: «*Kjære herr Gulhranssen! Jeg konstaterer med beklagelse at De i forbindelse med møtet på mitt kontor sa at De på grunn av Deres erfaringer med lesekvelder i Stockholm, neppe vil være i stand til å gjennomføre vår foreslåtte foredragskveld i Tyskland. Jeg vil he Dem å vurdere om det ikke er mulig å tilbringe noen tid i Tyskland til vinteren og delta som hedersgjest på aftentilstelninger hvor en velkjent resitatør vil*

lese fra Deres verker. Kanskje kunne De si noen ord til innledning. Så snart jeg har fått Deres generelle aksept, vil jeg ta kontakt med det tyske folkeopplysningsforbundet, og sørge for at de får utfyllende informasjon. Et par av mine medarbeidere hadde vært takknemlige om de kunne få Deres autograf Jeg takker på forhånd for Deres bryderi og heste hilsen.»

Det var slike henvendelser Marie Hamsun takket ja til. Men ikke far. Det kom flere brev som far klarte å avvise på en diplomatisk måte. Men så den 22. september 1942 kom brev fra Reichskommissariat Oslo, Abt. Rundfunk. «*Kjære herr Gulhranssen! Jeg tillater meg å komme tilbake til vår telefonsamtale fredag, og forsikrer Dem nok en gang om at det planlagte intervjuet ikke skal strekke seg utover det å rapportere fra Deres eiendom, skildre landskapet, Deres privatliv og lignende. Imidlertid hadde det vært meget vennlig av Dem om De selv tok initiativet, slik at de tyske lytterne får høre stemmen Deres en gang. Jeg kommer selvfølgelig med opptaksbil til Dem, slik at De selv får mulighet til å kontrollere hva som blir sagt og om nødvendig gjøre forbedringer før intervjuet kringkastes. Jeg hadde satt stor pris på om De nå kan svare bekreftende og også sette en dato. Med vennlig hilsen og i ærbødighet Franz Josef Raschl.*»

Jeg vet ikke hvordan far formet sitt avslag denne gangen, eller om han i det hele tatt hadde rukket å svare. Det var tydelig ikke sterkt nok, for en dag i oktober kom bilen med opptaksutstyr for å ta opp intervjuet. Jeg husker denne dagen spesielt godt fordi vi ble fortalt på skolen at minister Gulbrand Lunde og frue hadde druknet ved et ferjested den dagen.

*Forlegger William Nygaard og Ragna Gulbrandsen ved siden av bysten av Trygve Gulbrandsen, s.mt ble avduket i Mysen sentrum av daværende kulturminister Lars Roar Langslet, 15. juni 1985
Bysten er laget av Arne Durban*

Da jeg kom hjem fra skolen, sto bilen utenfor trappen, og noen fremmede herrer var på vei ut av huset. Far hadde vridd seg unna atter en gang, men han skalv "Nå vet de hvor jeg står", sa han til meg da jeg kom inn.

50 år og sau med rødt silkebånd

15. juni 1944 fylte far 50 år. På selve dagen hadde han middag på Hobøl for slekt og naboer. Det eneste jeg husker fra den dagen er dette: Far hadde lenge ønsket seg en grå kofte strikket av meg av gårdens ull, men våre to sauer var hvite. Det visste våre kjære naboer på Elvestad råd med. Da de andre gjestene var kommet, og vi bare ventet på Hjørdis og Erling Uttisrud, kom de ruslende inn på tunet med en mørk sau med rødt silkebånd! Alle vi andre løp mot stuevinduene og klappet i hendene. (Senere fikk far den grå koften han ønsket seg strikket av meg.)

Far fikk selvfølgelig flere telegrammer. Fra Forfatterforeningen kom dette: "Den Norske Forfatterforening sender Dem

hjertelige lykkønskninger til 50-års dagen. Vi takker Dem fordi De gjennom Deres bøker har fremmet Norges navn verden over og takker Dem også for den gentilhet. De så ofte har vist foreningen. Alex Brinchmann"
For sine venner valgte far å holde selskap i Villa Granberg på Drammensveien nr. 43: skuespiller David Knudsen, kunstmalerne Per Deberitz og Ulrik Hendriksen, forfatterne Andreas Markusson og Alex Brinchmann, Knut Tvedt, fra idrett, redaktør P Chr. Andersen, Wilhelm Blystad, Johan Falchenberg, Nils Dahl, Einar Staff, nabo Erling Uttisrud, bror Birger og svoger Gunnulf Hegna. Fra en KJF-venn (Kristiania Idrettsforening) kom det en grammofonplate, som jeg var spent på da jeg fant den. Den varmet stort: «(..)som ung og ukjent tok du fatt i gamle KIF, som for det meste bestod av uerfarne folk i alderen 15 år og oppover, og det du klarte å utrette med dem, synes den dag i dag som noe helt utrolig. Helt fra første stund så du hvordan saken skulle gripes an for å få de best mulige resultater av guttene.

Alltid var du på pletten på treningskveldene for å kontrollere, og med ditt engasjement, å stimulere guttene til å prestere mer enn de egentlig var gode for. Du lagde et stafettlag som sa seks. De deltok i alle løp som fantes og vant de fleste av dem. Senere lærte de å stå på egne ben, og flere ble de beste i landet i sine øvelser. KIF tok brorparten av alle mesterskapene og førte hjem banneret som beste forening flere år i trekk. Men den som la grunnen til denne KIFs gullalder, som vi liker å kalle den, det var du det, Trygve!"

Etter krigen

Endelig ble landet vårt fritt igjen. At far i sin glede forærte en okse til Forfatterforeningen i oktober 1945, slik at de kunne holde den freds- og jubileumsfesten de hadde planlagt, har jeg fått høre i ettertid, og det forundret meg ikke.

Etter krigen var det mye arbeid med å komme i gang igjen med bokforretningene i utlandet. En omfattende korrespondanse måtte holdes ved like, og far ble offer for dobbeltbeskatning som andre i tilsvarende situasjoner. Jnntektene av boksalg ble først beskattet i utlandet, og så beskattet hjemme når pengene kom til Norge. Først flere år etter krigen ble dette ordnet opp i gjennom en internasjonal avtale om fellesbeskatning.

Et par eksempler på de mange brev som strømmet inn til far: «*Som beundrer av Deres bøker, har jeg hermed tillatt mig å skrive til Dem, og få anledning til å gi Dem min kompliment for Deres vakre og sjelfulle bøker, og at det enda heldigvis finnes menn som kan skrive edelt og vakkert, er ihvertfald et bevis for at det er mennesker som finner andakt ved å læse Deres bøker.*» «*Allt hade varet så grått och trist en leing tid, så där fullstendigt utan mening. Det var då er bok kom i min veg, «Och bakom sjunger skogarana". Den representereade for mig livet, sådant det bør være: ett starkt träd, som målmedvetad stäver uppåt for at kunna se, andas och tanka fritt. Jag kunne ej lägga boken ifrån mig, forän jag hadde lest den til slut. Det var ett stort, friskt luftdrag, som svepte allting med sig, jag sveptes med och andades store djupa andedrag. På kontoret frågade man mig om något angenemt hent, ty jag såg så glad ut. Det var dagen etter jag hade last Er bok.*»

Bare ut fra disse uttalelsene skjønner en hvorfor

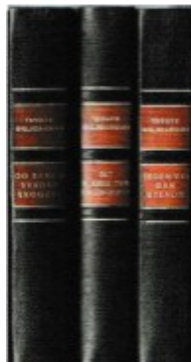
trilogien etter hvert ble oversatt til 30 språk og trykket i store millionopplag etter en krig. Det fantes store mengder fortvilte og ulykkelige mennesker som måtte gripe til noe positivt og vakkert for å komme seg opp igjen. Til det passet fars bøker.

Professor Albert Theile skriver blant annet dette i et brev til far 17. desember 1954: «*Jeg er dypt grepet av den urett Du lider under som jeg har vært vidne til fra første stund av. Bortsett fra det kunstneriske har Du som den eneste av Norges nutids forfattere gitt trøst og oppmuntring til millioner av mennesker. I Bjørndals herre speiler Du deg selv. Som han er Du i Din omverdens øine en viet prest, men Du kjører ut om natten fordi det er Ditt kald å være enda mer prest enn de andre som er viet ... dikter i opprinnelig forstand*»

Da jeg leste dette etter fars død, tenkte jeg, du verden, dette var da svært, men så er det faktisk sant! Et konkret eksempel på det er den betydning fars bøker fikk for krigsfanger. Den 31. mars 1948 skrev det tyske forlaget, som ikke var naziforlag, dette: «*Vi tillot oss å sende eksemplarer fra det nye opplaget av Deres verk « Und ervig singen die · Wälder» også til krigsfangeleierne. Den mottagelse boken fikk der ser De av vedlegget. Det er for oss, og sikkert også for Dem, en hyggelige bekreftelse på at Deres tidløst vakre verk betyr akkurat like mye for menneskene i etterkrigstiden, som det gjorde for dem som entusiastisk tok i mot Deres roman under a ndre, og ytre sett, bedre fornold. I dypeste ærbødighet Gerhard Weiss.*»

Det skrift som forlaget sendte med brevet var: Lie. Erwin Friedrich .Mültshaupt, «*Evangeliet i fangeleiren Ojartres - en beretning*». Som leirprest fra april 1945 til februar 1946 i denne franske fangeleiren, forteller Mültshaupt om sin virksomhet der og hva han grep til for å oppmuntre og underholde sine fanger med. «*Blandt prestene i Chartres-leiren må også to menn nevnes, som begge var langt borte fra oss, og som ikke ante hvilken god prestegjerning de gjorde for oss. Jeg tenker på*

den nordiske liker Trygve Gulbrandsen med sine to bøker, «Und ervig singen die Wälder» og «Das erbee von Bjørndal», og den for lengst avdøde sveitsiske heimstad-dikter Jeremias Gotthelf med sin «Käthi, die Grossmutter». Bøkene er blandt de til sist cirka 3000 bindene som

Da første bind i Bjørndal-trilogien ble lansert i Norge, ble dette den spede begynnelse på noe som skulle bli et internasjonalt bokeventyr. Bøkene i dag er solgt i rundt regnet tolv millioner eksemplarer

ved bidrag fra YMEA kom til leiren vår. Det førstnevnte verket er blitt opplest 15–20 ganger i leiren, og det finnes knapt noen fanger i Chartres som ikke har begge titlene klart i minnet. Det kan vel dreie seg om 50-70 000 mann hvis hjerte og sinn har blitt berørt av disse to bøkene. Det var først og fremst den utrolig virkelighetsnære skildringen av menneskene og vanskelighetene de levde under, og hvordan de likevel fikk noe godt ut av det. som knyttet oss til bøkene. Bøkene kom oss merkelig nær, rett og slett fordi de forholder seg til livet på en ærlig måte. Livets sorger og gleder går hånd i hånd når man bare står til ansvar overfor Vårherre. Derfor kunne disse bøkene som ikke hadde relasjon til vår spesielle situasjon likevel være til trøst og oppmuntring. Det var nok andre bøker som også var til velsignelse og glede, men ingenlunde på samme måte som de to førstnevnte verkene.» Så utrolig det . enn kan høres ut så fikk far en tilsvarende melding av en tysk professor som kom hjem fra fangenskap i Sovjet at den bok som hadde gjort det sterkeste inntrykk på fangene der, og holdt livsmotet oppe hos dem var «Og bakom synger skogene»

Nå skulle det bli!

En meget god ting som hendte far de siste årene, var at han fikk være med på å starte Mysen Rotary Klubb. Her var han chartermedlem fra 20. januar 1955. De ukentlige møtene der fikk stor betydning for ham.

Ellers gikk livet sin vante gang på gården. Far fortsatte å vie mye tid på å avle frem en av bygdas beste besetninger. Han fikk stadig flere 2. premiekuer, som han stolt kunne fortelle var født på Hobøl. Han visste alt om kuene sine, hadde et personlig forhold til hver enkel, og fulgte nøye med i Kontrollaget. Men dessverre, en dag måtte det ta slutt Den 8. mai 1958 holdt far auksjon på Hobøl og solgte 18 kuer og 9 ungdyr. Det ble en av de tristeste dagene i hans liv. Året etter ba far meg bli med ned til fjøset en dag. Det var med vemod han pekte på det lysegrønne teppet uten et eneste dyrespor.

Årene gikk. Ingen ny bok. Det var tragisk for far. Så sent som i 1957 skriver han til sin svenske oversetter: «Jeg kan si deg at jeg just nå har fått et nytt panserskap til huset, som jeg driver og sorterer alle mine noteringer, utkast og forhåndsarbeider inn i. Jeg vil føle meg meget besviken, om jeg ikke skulle få til noen nye boksider før jeg går ut på den lange reisen.» Et notat til seg selv: «Sorter alle blokkene dine og registrer dem i konvolutter. Gjør i stand til å skrive. Sorter også utklippene. Legg papir til rette og skriv, skriv, ikke bare tenk! Du må og skal skrive, levere ut på din måte hva livet har lært deg. Det er din plikt!»

Far kom ikke langt med sorteringene sine, og neste hjertesukk lyder slik: «Da jeg kjøpte Hobøl med dette svære huset, som dessverre viste seg å være Norges kaldeste hus, så var det jo bla. for at det var albuerom og plass for stordikting. Nå skulle det bli! Og på sett og vis ble det, men mer forretning enn produksjon, dessverre. Orker ikke. Begynte å jobbe 9 år gammel - og mye dobbel dag. Er vel utslitt. Det eneste kunne nettopp nå være å dikte, skrive, skrøne mer og mindre sannferdige memoarer, som andre gamle gjør.» Det ble det ikke noe av.

9. rna i 1961 . «Opplegg for Vesla til mine memoarer eller livsløpsskildring, hvis jeg ikke får

gjort den ferdig sjøl.» Heller ikke det lå igjen etter ham.

10. oktober 1962 døde han, 68 år gammel. Noen spør seg, et menneske som fremstår som helt usedvanlig bevisst og reflektert i forhold til litteraturens vesen, hvorfor skrev han ikke flere bøker siden dette lå ham så sterkt på hjertet? Hva får et menneske som virkelig gløder for

Forfatteren Trygve Gulbranssen var med på å etablere Mysen Rotary Klubb 20. januar 1955. Til ldubbens I--års--dag, diktet Gulbranssen en vise som han kalte «Vemodig vise om det sted Mysen». Gulbranssens datter, Ragna, har velvillig gitt Eidsberg Hiistorielag anledning til å gjengi visen i sitt tidsskrift «Haakon». Så vidt en vet, har ikke visen blitt gjengitt offentlig tidligere.

litteraturen, til å bruke sin verdifulle tid i næringslivet? Det vil en forstå når en leser hans livshistorie. Fars notat om det: «Kjent sak at for-fatterevnen og kunstnerevnen og regnskaps-greier ikke nører i nop. Jeg kom på feil ny/le. Regnskapsmann skulle jeg aldri vært. Jeg greide det også, men hva nar det ikke kostet?»

Vemodig vise om det sted Mysen

Mel.: Rhenvinets Lov

*God arv er av godtfolk være
og slik arv har Mysen fått.*

*Til sin egen gagn og ære
har den hevdet arven godt.
Født av gamle store bygder
har den vokst med tidens krav
:l: aktet fortids gjeve dygder
ikke vikt fra plikten av :l:*

*Vld den gamle marknadsmoen
er den med humør og flid
blitt den gode, greie broen
over til den nye tid.
Her blev plass for mange hender
i mangfoldig virksomhet,
:l: vest og syd for Glåmas strender,
øst for skogers ensomhet:l:*

*For den nye tids idoler
er her sted og tid og sans,
her er vitenskap og skoler,
idrett, jus, teknikk, finans.
Vår tids nye marked lever,
bak butikkens blanke glass,
:l: der så mange dyktig streve
for sin egen markeds plass :l:*

*Her har nytt og gammelt funnet
en naturlig harmoni.
Hva av skog og land blir vunnet
søker har sin industri.
Alt et korntårn over dåmen
som en kjempebauta står*

*:l: over andaktsfulle såmenn
·ennom tusener av år:l:*

*Med den gamle store moen
som i fordums tid ble stengt,
hadde i seg gamle toen,
lokket slekters gamle lengt
til å syne gilde kuer,
digre stuter, skarpskodd hest.
:l: Så kom store dyreskuer,
og så blev det trav og fest :l:*

*Kuer dømmes, hester travers
best i alle slekters tid,
men de aller største gaver
er det unge Mysens id.
Inn på gamle marknadsmoen
har de båret ved til bål,
:l: tødd oss alle opp i troen
på det Røde Korsets mål :l:*

*Her er hjertelag og håndslag
her er storhets ånd i blandt,
her er villighet og håndlag
til å løse bånd som bandt.
Slik kan Mysen bli et hjerte i
sitt store omlands liv,
:l: om vi bare alle lærte
å la fare smålig kiv :l:*

Barne- og ungdomstiden på Mysen

Ole Laurits Mysen forteller

Jeg er stolt over å være en ekte Mysengutt.

Som avdøde blikkenslager Oddvar Olsen, den siste Mysenpatriot sa: "En må være født nede i Mysengryta for å være en ekte Mysengutt."

Barndom

Lærerne mine var først Hilda Fure, senere Th. Myklebost. Blant mine tidligste minner er da krigen begynte. Tyske fly gikk lavt over Mysen. De ble beskytt fra Høytorp fort. En hektisk tid. Folk var redde. Alle måtte evakuere. Vår familie dro til Bae i Rødenes og videre over åsen til Pommern. Jeg husker vi vasset i snø til skrevs den april dagen.

Da vi kom tilbake, var det tyske soldater over hele Mysen. Jeg husker godt at de okkuperte skolen, og red helt inn i gangen på Mysen skole. Vi måtte gå på skole flere forskjellige steder, bl.a. i Arbeidersamfunnets lille sal. Etter hvert måtte vi lære tysk istedenfor engelsk, for det forlangte tyskerne.

For mange ble det dårlig med mat. Etter hvert også lite varer å få kjøpt. For en unggutt var det en spennende tid.

Tyske soldater trente stadig på jordene rundt Mysen med realistiske øvelser for videre kamp på Østfronten eller Vestfronten. Det var flott å se på når de marsjerte og sang tyske sanger. Men vi unger lo oss skakke når soldatene skulle lære seg å gå på ski i Vestengbakkene. Jeg husker vi tagg "bonbon" og «kaugummi» av tyskerne.

Lek og moro i Mysen

Vi unge hadde utrolig mye moro ved Mysenelva. Der hadde vi våre kanoer og fiskestenger. Ved Kloppa badet vi, der lærte min far og Aksel Grefslie oss å svømme. Fra brua holdt de oss oppe med en slags sele, og så svømte vi frem og tilbake. "Langt avgårde" for oss var Susebakkefossen og pølen nedenfor. Der var det

ofte et yrende liv. Når vi klarte å svømme fra Susebakkefjellet og til "Plata", som var en liten fjellknaus litt bortenfor, var vi utlært i svømmekunsten.

Å ligge og sole seg på fjellet der. var helt herlig for oss unger. Elva ble brukt hele året. Om sommeren til bading, fising og krepsing. Og om vinteren ble det spilt hockey både på elva og i vika nedenfor jernbanebrua. Ellers ble Sagabakken og Westerbykauen jevnlig brukt til all slags lek hele året.

På Hamilsaga var det også mye moro. Vi klatret i plankestabler, hoppa ned i store sagflishauger og på fremsiden ryddet vi ei fin fotballøkke. Der spilte vi fotball hele ettermiddagen etter skoletid. Det var fire slakterier på Mysen i den tiden. Disse spilte en stor rolle for oss barn. Når det ble slaktet. gikk blodvannet fra slakteriene i felleskloakken ut i Mysenelva ved «Pumpa» «Blodvann i Pumpa», skrek vi guttene, og alle styrtet ned med fiskestengene sine. Morten stod som sild i tønne ved utløpet.

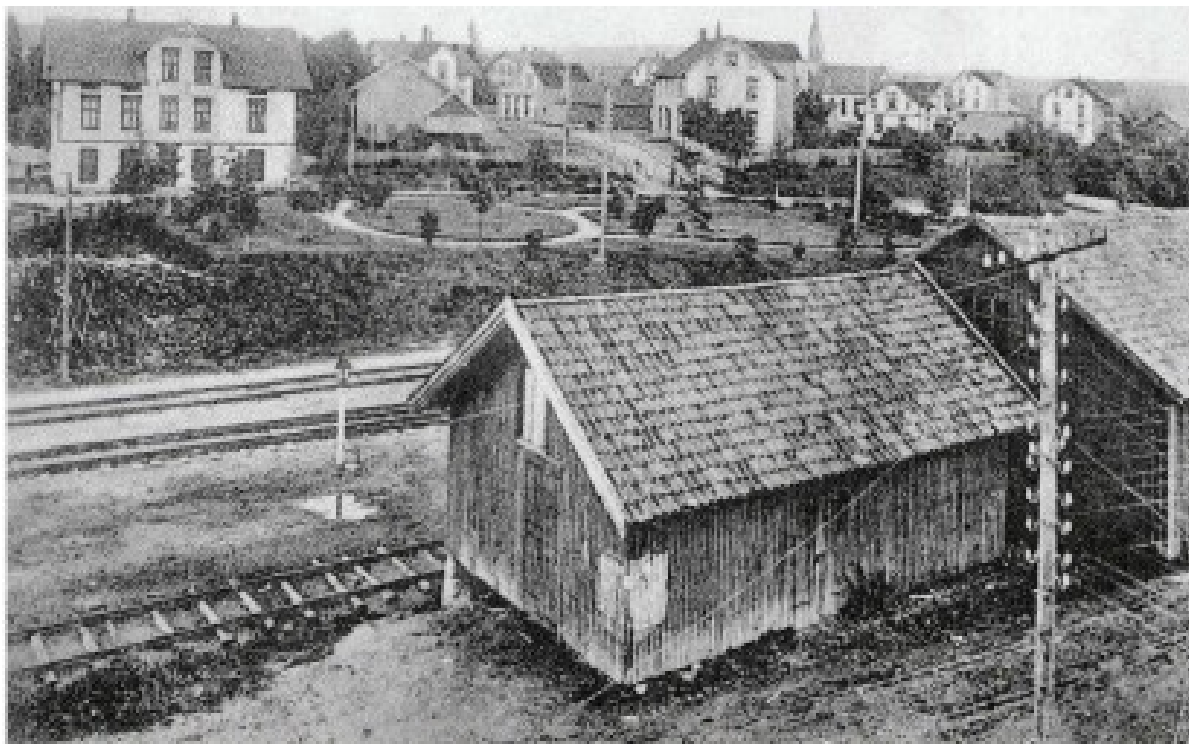
Fars forretning under krigen

Jeg hjalp far av og til i hans forretning, og det var stor vareknapphet. Far byttet ti l seg smør, egg og kjøtt fra bønder, og måtte reise til Oslo for igjen å bytte til seg varer.

Vår sjåfør Harald Fredstad, greide med sin dårlige Reo lastebil med knottgenerator, å kjøre fra Mysen til Drammen med bilen full av skrapjern for å hente ovner tilbake. Alt på samme dag. Så tungvint som det var å frakte varer den gangen, var dette litt av en innsats. En gang fikk far på en eller annen måte tak i to esker med tobakkstøv, som vi solgte i kilovis. Folk var helt ville etter dette støvet. De måtte legge stålull i bunnen av pipa for ikke å dra tobakkstøvet rett i lungene når de skulle røyke.

Da bøndene kom til meieriet med melka, bandt de hestene ved binderekkene utenfor butikken. Alle hadde god tid til å slå av en prat. Det var tross alt mye hyggelig den gangen og. Et varig minne fra slutten av krigen, er da

hjemmefronten sprengete jernbanebrua. Jeg fikk senga mi full av glasskår, og alle vinduene i huset vårt blåste ut. I veggene satt en mengde jernsplinter fra eksplosjonen. Imidlertid ble ingen mysenfolk skadet. Det var en nifs opplevelse.

Postkort fra Mysen sentrum ved jernbanestasjonen i 1903. Krosby-gården bak til venstre. Legg merke til lysstolpen i høyre bildekant. Fotograf Karlsson, Sarpsborg

Brødrene Birger, Marinius, Trygve og Rolf Diskerud med hver sin hest utenfor slakteriet på Mysen ca. 1930.

Krigen over

Store ting skjedde i Mysen. Tyskerne ble sendt hjem. Under krigen var det blitt opprettet en ny norsk fangeleir på Momarken. Denne var bygget for norske fanger overført fra Grini. Disse fangene ble nå løslatt, og sendt tilbake til Oslo med jernbanen. Store folkemengder fulgte med under stor jubel, og det kokte av folk på stasjonen. Da denne leiren nå var tom, ble den en oppsamlingsleir for russiske krigsfanger. De russiske fangene ble også sendt hjem etter hvert. Det var utrolig spennende dager for oss å følge med på alt som skjedde

Daglig liv i Mysen

Mysen begynte etterhvert å komme i orden etter krigen. Folk holdt seg hjemme. Ingen reiste på ferie. Barnekullene var relativt store. Barna var vant til å finne på ting selv, og de

voksne hadde nok med sitt. Alltid mye mennesker på stasjonen og i gatene. Folk var vant til å lage underholdning selv. Hvem husker ikke alle revyene som ble spilt den gang? Folk i Mysen hadde sine jobber, enten på de mange snekkeriene, eller på "Gummi'n" i Askim. Ungdommene fra Mysen dro oftest til Askim for å finne kjæresten, eller motsatt til Mysen. Hver uke var det dans i Arbeidersamfunnet, parken i Askim eller Bøndenens hus i Hærland. Det var en fin tid. Turen til Årjang en tid etter krigen med juniorlaget og A-laget i fotball var en utrolig opplevelse den gang.

Å komme dit, var som å komme til det store utland i dag. Vi reiste med buss, og ble mottatt på beste måte: Vi marsjerte i gatene i våre drakter sammen med de svenske spillerne, og etter kampen fikk vi flott middag på

Postkort fra 1925 med Smedgaten, Høytorpjordet og Vandughakken

«Stora hotellet». Om kvelden fikk vi gratis dansebilletter til parken i Årjang, slik at vi kunne svinge «flickorna».

I slakter Johansens bakgård trente han sine to fullblodshester. Eli Axworthy og Fox Bravo. Da disse to hestene sikret dobbeltseier på Momarken travbane med Johansen og Sønstegård i sulkyene, var det vill jubel på Mysen. I mange bakgårder ble det ofte spilt hard poker, og stikkeasting foregikk med store summer i kassen.

Det var ofte mye tatere og loffere i Mysen på den tida. Taterne bodde på Risterholen. De hadde sine telt og hester, og de skapte en viss atmosfære med spenning for oss ungene. Lofferne som vi kalte dem, var som regel småkremmere. De solgte sanger, skolisser og annet småtteri. Det var også mange originaler i Mysen på den tid, som det ofte er artig å minnes.

Fortsatt var det vareknapphet, men en gryende utbygging av Mysen begynte fra omtrent 1950 og utover i 60-åra: Folkenborg, Heggin, Smådahljordet og Vandugbakken. Det var lett å drive butikk i de dager. Problemet var å skaffe nok varer. Firma Leif Mysen hadde et stort marked over hele Indre Østfold, men også utenfor Indre Østfolds grenser. Vi fikk en stor kunde- og bekjentskapskrets. Jeg var ofte visergutt etter skoletid og var travelt opptatt. Jeg hentet bl.a. varer hos pakkhusformann Andersen, og annet forefallende arbeide.

På midten av 50-tallet bygde far hytte ved Rødenessjøen. Fra den tid slappet han mer av i forhold til forretningen, og han hadde sin daglige tur til den kjære hytta si. Det hendte til og med at han var der to ganger om dagen.

Mysen jernbanestasjon under frigjøringsdagene i mai 1945. Hjemreise for «Momarkenfangene»

Litt om meg selv

Selv om jeg hjalp til i butikken i yngre år, begynte jeg ikke fast før i 1954. Da hadde jeg vært i Tysklandsbrigaden i Rendsburg og deretter arbeidet et år i firma C. Frogner i Oslo, som den gang var landets ledende og flotteste jernvareforretning. Deretter arbeidet jeg ombord på "Oslofjord" som gikk i cruise på Karibien og Sør-Amerika. Der var jeg

tilsammen et år. Det var en utrolig hyggelig og lærerik tid.

I firma Leif Mysen har jeg arbeidet i 40 år, hvor jeg har hatt ansvaret for interiørvdelingen. I 1970 trakk min far seg ut av forretningen, og min bror og jeg overtok ledelsen i firmaet. I 1978 bygde vi ny forretning med utsalg i to etasjer, med utleiekontorer i 3. etasje.

En helt moderne forretning med gode parkeringsplasser var nødvendig. Forretningen gikk veldig bra, men da neste generasjon ikke var villig til å tre inn i firmaet, begynte vi å se oss om etter å leie forretningen ut. I 1993 fikk vi et godt tilbud fra Forbrukersamvirke Øst som vi slo til på.

Fra 1994 ble firmanavnet Leif Mysen a/s byttet ut med Bygg og Bo etter 60 års drift.

En lang forretningskarriere var over, men det har vært en utrolig interessant og givende tid.

Moro ...

«Det er moro lell», sa jenta, ho dansa stakken av seg.

John Herland

Dristig operette-sanger som gjør sterke innhugg på kjøttmarkedet i Østfold

Fra Morgenposten ved Leif Løhren (antagelig skrevet i 1961) har vi denne artikkelen. Brøt over tvert og kjøpte seg en gård - i dag har han slakteriomsetning på 7 mill. kr.

For 7 år siden var han en anerkjent operette-sanger, i dag er han millionslakter i Eidsberg i Østfold. Han brøt over tvert med scenen og kjøpte en gård uten besetning og uten redskap. Folk smilte, for karen eide ikke rede på landbruk, og var temmelig blakk. I dag (1961) omsetter årlig John Herlands slakteri for syv-åtte mill ioner kroner. Ja, på kjøttmarkedet i Østfold er han en stadig sterkere konkurrent for Norges Kjøtt- og Fleskesentral.

Dristig under krigen - dristig i dag

Under krigen drev John Herland dristig illegal virksomhet, og dristig var han også da han sa nei takk til tilbud fra Stora Teatern i Gøteborg og isteden kjøpte slektsgården Herland. Det samme var han da han med egne hender satte i gang bygging av et større slakteri sammen med gårdskaren og en murer. Ved Herlands bedrift er det nå 20 ansatte og han har samarbeide med ca. 1 00 gårdsbrukere for å dekke etterspørselen etter kjøtt fra kjøpmenn i Østfold.

Presten og John laget teater

John Herland forteller fra skoledagene av: «Da jeg gikk på middelskolen på Mysen før krigen kom jeg med i en skole-gjeng som dyrket amatørteateret med ungdommelig entusiasme. Nåværende sogneprest i Vestby, Olaf W Haaje, var lærer på skolen og han var sterkt kultur- og teaterinteressert. Haaje fikk elevene med seg, og det varte ikke lenge før det ble satt opp amatørforestillinger. Det var slett ikke bare beskjedne oppgaver vi prøvde oss på. Krevende ting som Peer Gynt og Jeppe på Bjerget våget vi, og selv hadde jeg rollene som Peer og Jeppe - ja, Jeppe på ekte Østfold-dialekt! - Det ga stykket eget lokalt og intimt preg, som jeg sannelig går god for den dag i dag», sier Herland.

På norske-siden med falskt grenseboerbevis

Men så brøt krigen løs, og Herland kom med i illegal virksomhet. Han var med og skaffet illegalt materiell og opplysninger til sentralledelsen i Oslo. Men i 1943 måtte han flykte til Sverige, da den illegale virksomheten i Herlands trakter i Indre Østfold raknet. I Sverige fortsatte han arbeidet med hyppige besøk i norsk område. Han var knyttet til sambandskontoret ved Den norske legasjon i Stockholm. Materiellet (bl.a fotografier) og opplysningene fra Norge ble sendt via Stockholm til London.

Og her har vi John Herland som «snekker Hans Olsen» på et falsk grenseboerbevis utstedt av Den norske legasjon i Stockholm under krigen. Dette hadde Herland på seg under illegale besøk i Norge

Med falskt grenseboerbevis - utstedt ved Stockholmslegasjonen - var han flere ganger om natten like utenfor hjemmet i Mysen, der moren bodde uten kjennskap til sønnens mange besøk i hjemmetraktene.

Fra operette-sanger til gårdbruker

Da krigen var over begynte jeg å ta min sangundervisning mer alvorlig, sier Herland som skaffet seg den beste utdanning man kan få i Norge. Deretter gikk turen til Den Nationale Scene i Bergen hvor jeg bl.a. sang elskerrollen Camille Rosillon i Den glade Enke.

John Herland kan vi vente oss meget av i fremtiden, skrev bl.a. Bergens Arbeiderblad om østfoldingens prestasjon. Og Morgenavisen fastslo at nykommeren Herland lot til å ha komisk evne og sang sine partier med smak. Dette var i 1952. Senere sang han i Oslo og oppnådde fin-fin kritikk i Oslo-pressen. Herland har også sunget med Harmoniens orkester i Bergen og har hatt en rekke konserter i Kringkastingen. Men i 1954 brøt han over tvert og overtok slektsgården Herland i Eidsberg. Og valget ble gjort i konkurranse med et fristende tilbud fra Stora Teateret i Gøteborg «Jeg følte det var riktig å overta gården, for å si det enkelt og har aldri angret det siden. Men jeg har aldri sunget siden. - Både kunstnerisk og menneskelig måtte jeg ta den fulle konsekvensen av mitt valg. Noe «både-og» ville ikke ha nyttet.»

Skalv i buksene

Jeg må innrømme at jeg skalv litt i buksene da jeg kom til gården med bare 2000 kroner i egenkapital, og ikke eide rede på jordbruk. Gården er på 400 mål med beite og innmark, men det er svært lite skog. Dessuten hadde jeg kjøpt den uten besetning og redskap, og det falt derfor naturlig at jeg så meg om etter utveier til å fylle driftsrommene med en eller annen form for husdyrproduksjon. Nå var også husdyrproduksjon et helt ukjent gebet for meg, og penger manglet jeg. Men så fikk jeg kjøpt smågris av en oppkjøper ved at jeg aksepterte for beløpet i Eidsberg Sparebank. Ved siden av det foret jeg hadde på gården, fikk jeg kjøpt en del på kreditt hos nærmeste kjøpmenn.

Da grisene var slakteferdige innunder jul, ble jeg oppsøkt av en slakter fra Sarpsborg. Han ville kjøpe alle mine 60 gris. Da knep jeg ideen. Ettersom prisen var stipulert på ferdigslaktet vare og en hud- og hårpris, så jeg straks at det lå en forretning i dette å levere varen ferdigslaktet til kjøpmannen. Min onkel, gammel bygdeslakter av fag, og jeg rigget oss til under primitive forhold i kjelleren. De 60 grisene ble slaktet og solgt til forretninger. Etterspørselen på kjøtt steg jevnlig. For å dekke denne etterspørselen måtte jeg snart gå til innkjøp fra andre gårdbrukere. Dette førte til at jeg trengte et slakteri, som jeg selv satte opp sammen med gårdskar og en murer. Anlegget fikk Landbruksdepartementets godkjenning som kontrollslakteri.

Operasanger og gründer John Herland.

I de tre år slakteriet har bestått er vi nå kommet opp i en årsomsetning som ved nyttår lå på ca. syv millioner kroner. Hittil å dømme i år vil vi få en omsetning i 1961 på vel åtte millioner. I dag er det 20 ansatte ved bedriften, og den stigende etterspørselen, ikke minst fra Østfolds byer, har sikret slakteriet en god del av markedet i fylket.

Herland slakteri slakter nå årlig ca. 8000 gris, samt atskillig storfe og kalv. Herland driver også annen virksomhet ved siden av slakteriet.

Har 1 00 forverter

For-verter er gårdbrukere som forer opp dyr på leiekontrakt for levering til Norges Kjøtt- og Fleskesentral, men gårdbrukerne må ellers legge opp produksjonen selv. Sentralen selger så produktene videre til forretningene. Herlands slakteri har et annet opplegg. Gårdbrukere tilknyttes bedriften som for-verter, og slakteriet har i dag ca. 1 00 slike verter. Vertene får en produksjonsplan og slakteriet sørger også for assurance, samt finansiering av innkjøp av dyr og kraftfor. Det har hittil ikke vært noen vanskelighet med å skaffe forverter, forsikrer Herland.

Dette systemet, for å si det slik, er et barn av tiden, og har ikke sett dagens lys for å utkonkurrere andre i bransjen, sier Herland. Vi arbeider på en måte etter EFTA-mønster i liten målestokk. Vi setter andre i sving for å produsere gris så rasjonelt at resultatet konkurransemessig er gunstig. Og hittil har verken gårdbrukere, forretninger eller forbrukere klaget og aller minst selv har jeg grunn til det. Fortjenesten er bra.

Bøndene vil ha større handlefrihet

Men ved siden av at gårdsbrukerne er tilfreds med vilkårene, så er den kanskje enda viktigere den psykologiske siden av saken. Bøndene som de individualister de er begynner stadig sterkere å føle at de står sterkt bundet til sentralene. Kort sagt at organisasjonene er i ferd med å ta fra dem handlefriheten som produsenter. Derfor ser flere gårdbrukere det nye systemet vi praktiserer som en befriende mulighet til større handlefrihet. Når mitt opplegg kan konkurrere med det organisasjonene benytter så skyldes det bl.a. at de store sentralene administrerer bort betydelige beløp. Men kom ikke å tro at jeg er mannen som vil ha bort organisasjonene. De hadde sin nødvendige stabiliserende betydning for landbruksproduksjonen i 30-årene, og også i dag ville det oppstå det rene villniss uten disse organisasjonene. "Med mål og mening" i 30-årene er ikke det samme som i dag. Det er sunt for alle parter at private som er konkurransedyktige, får slippe til. Det er allment godkjent.

Men i dag gis organisasjonene et kunstig forsprang i den bransjen vi driver. Jeg ber ikke om å få bedre vilkår enn landbruksorganisasjonenes sentraler, jeg håper bare at vi får ligge likt i startgropen.

Og det bør i det minste være klinkende klart at en gårdbruker som medlem av landbruksorganisasjonene, ikke bør bli stilt under press fordi om han eksempelvis samarbeider med meg. Jeg kjenner dessverre til flere tilfeller, sier John Herland.

Fortsettelsen er skrevet av Nils-Ole Solberg i 2010.

Tidlig på 1960-tallet var John Herland opptatt av å finne nye tilleggsaktiviteter slik at bedriften kunne ha flere ben å stå på i tillegg til jordbruk og slakting av storfe, småfe og gris.

Det foregikk mange diskusjoner om dette over lang tid. Resultatet av disse overveielsene ble oppstart av slakting og omsetning av kylling. Det var på det tidspunktet flere av naboene som drev oppdrett av hanekyllinger til slakt, som ble levert til Oslo. (Disse kyllingene var de 50 % av utklekkede kyllingene til eggproduksjon som formål, og som ikke var av hunnkjønn.)

Å etablere et fjørfeslakteri var omfattende og faglig utfordrende, spesielt fordi John Herland hadde som forretningside at de slaktede kyllingene skulle distribueres ferske til butikker i Østfold og Oslo. (Det vanlige på den tiden var at slaktene ble omsatt i fryst tilstand.)

Det ble også arbeidet for å få butikkene til å installere grill, slik at de ferske kyllingene kunne grilles og omsettes ferdig stekt og meget raskt - gjennom en effektiv verdikjede.

Herland Slakteri I 1965. Tidlig stadie av storfeslakteriet, mens fjærfeslakteriet sikker var under planlegging. Det startet i det gamle fjøset i låvebygningen

Det skulle etterhvert vise seg at «det nye benet» i virksomheten kom til å bli bedriftens hovedaktivitet senere i bedriftens liv. Slakting av storfe, småfe og svin fortsatte og utviklet seg positivt i den forstand at volumet økte år for år og konkurransen med samvirkeslakteriene var hele tiden et brennhett tema som John Herland brukte mye tid og ressurser på. Hans kreativitet og utradisjonelle væremåte var nyttig verktøy i denne «kampen.» Etterhvert som aktivitetene på Herland økte ble trykket på kloakksystemet som gikk til Visterbekken kraftig utfordret. Og det oppsto sterke konflikter knyttet til dette team. Dette var en konflikt som varte over lang tid og som fanget opp i seg både behovet for beiting langs Visterbekken, avløpsfaglige forhold, synet på den «nye bonden på Herland» og hans kamp mot samvirke.

Med slakting av både storfe/småfe og fjørfe var det stort behov for rent vann. Det ble boret etter vann i flere omganger, men til sist ble det en løsning med egen vannledning fra det kommunale nettet ved Ramstad. Når det gjaldt å finne gode løsninger på utfordringene rundt

vann og avløp var det liten interesse å spore i kommunen. Herland ble nærmest møtt med motstand.

Så langt fungerte kjøttbransjen slik at den enkelte pølsemaker kjøpte inn hele dyr og forvandlet disse til enkeltprodukter i sin virksomhet.

Tidlig på 1970-tallet var det en ny utvikling i emning; det var at slakteriene som en del av sin virksomhet begynte å stykke opp slaktene og solgte dermed bare de delene av dyret som den enkelte pølsemaker hadde behov for i sin virksomhet, og at andre deler av dyret fant andre kjøpere.

Denne utviklingen så John Herland tidlig, og det ble besluttet å bygge de nødvendige lokalene for å få plass til den nye aktiviteten. Dette var på plass i 1972. I ettertid viste denne endringen seg å gi stor fremgang for hele bransjen.

Utviklingen i kyllingbransjen gikk raskt. Det ble etterhvert utviklet egne kjøtttraser som hadde bedre forutnyttelse og tilvekst enn hanekyllinger av verperasen.

I 1975 kom den første konsesjonsloven for husdyrhold som skulle begrense stordrift i

husdyrproduksjoner som var basert på bruk av kraftfor. I tiden før loven trådte i kraft ble det etablert mange store slaktekyllinghus i Indre Østfold med basis i avtaler om levering av slaktene til Herland.

I Akershus ble det også etablert et kyllingslakteri med en del større produsenter på slutten av 1960-tallet, men som ikke fikk tilstrekkelig økonomi i sin virksomhet. Herland fikk muligheten til å overta leveringene fra disse produsentene, og dette ble et viktig tilskudd til virksomheten på Herland med hensyn til volum av fjørfekjøtt.

John Herland hadde meget spesielle evner når det gjaldt å få gjennomført det han satte seg fore. Han tok ikke et nei for et nei. Når noe ikke gikk, så fant han nye måter å prøve på, helt til tingene var løst slik han ville ha det.

Etableringen av virksomheten på Herland og de resultatene som bedriften viste, er en dokumentasjon på de meget gode evnene som John Herland hadde og den gjennomføringskraft som han var gjennomsyret av.

Det arbeidet som John Herland sammen med sin familie startet på Herland i 1954 hadde i hele perioden krevd en voldsom innsats, nærmest dag og natt, og det ble etterhvert et behov for å vurdere hvordan virksomheten skulle drives og forvaltes på lengre sikt.

Bedriften hadde vokst seg stor og sterk både faglig og økonomisk. Enden på denne vurderingen ble at John Herland i 1977 valgte å selge hele virksomheten samlet til Norske Eggcentraler, Norges Kjøtt- og Fleskesentral og Østfold Slakteri.

John Herland døde i Spania i 1980.

Nortura Hærland i dag

Bedriften - som ble etablert i 1956, hadde 460 ansatte ved utgangen av 2009 og en omsetning på 1544 mill. kroner i 2009.

Nortura Hærland skal på vegne av Nortura SA dekke markedets behov for bearbeidet og foredlet hvitt kjøtt, herunder produkt- og teknologiutvikling. Hoveddelen av bedriftens produkter blir fremstilt i nært samarbeid med Nortura og omsatt gjennom konsernets salgsapparat under varemerkene Prior, og økologiske produkter omsatt under varemerket Norgården

Steinulven

Fortalt av Kjell Undrum

I 1950-åra ble en smågutt skremt med at om han ikke kom inn i skikkelig tid om kvelden, ville «Steinulven komme og ta ham»! Det ble fortalt mye om denne mannen som en lenge ikke visste navnet på, men som var til stor plage for omgivelsene. Ingen fortalte om hans gode sider.

Nå når en vet litt mer, kan en forundre seg over at hans identitet ikke var kjent på denne tiden. Det var Erling Sæther på Myrseter i Rødnes som fortalte til lokalhistoriker Johan Vikeby at han hadde hørt at "Steinulven" en gang hadde gått til angrep på et ektepar på Buråsen, og at dette skulle ha ført til rettsak.

Johan Vikeby orienterer seg frem til rettsreferatet i Riksarkivet Her går det frem at «Steinulven» heter Ole Andreassen, og han bor på et sted som heter Eng. Pantereregisteret forteller oss at Eng er et annet navn for Engeløkka på denne tid.

Saken på Buråsen fører til Oles sønn, Andreas, som blir tiltalt for mened, og ny sak er på gang. Her opplyses at Andreas er født 30. januar i 1821. Så forteller klokkerboka for Eidsberg at Andreas er sønn av Ole Andreasen Oppsal (Eidsberg) og Gunhild Halvorsdatter fra (Store) Degnes i Rødnes.

Etter hva en hadde hørt om «Steinulven» trodde de at han kanskje var av en heller tvilsom opprinnelse. Stor overraskelse var det å finne ut at han hadde tilknytning til kjente bondeslekter. Ole ble født i 1794 på Nordre Oppsal i Eidsberg som sønn av Andreas Mortensen.

Gårdshistoriens bind II forteller mer. Om hans kone Gunhild fortelles det mer i Gårdshistorien for Rødnes. Hun ble døpt i januar i 1795.

Ole var korporal da han giftet seg med Gunhild, men i 1818 ble han dimittert som overtallig. Samme år overtar han Oppsal. Da har han hele 9 søsken å løse ut. Oppgaven ble for mektig, og i 1826 selger han gården til Ole Olsen fra Jahren i Rakkestad.

Han kjøper østre Elgetun i november 1826, og han selger den ca. 1835.

Deretter eier han Engeløkka (Eng) som han forlater ca. 1850. Det er ikke dokumentert hvor han flyttet når han forlot Engeløkka, men det hevdes bestemt at han i en periode skal ha bodd i et lite hus bak uthusene på Myrvoll. Denne stuen skulle ha kommet til Kristian Mysen på Mysen. Det finnes en hustuft nærmere Rundtjern hvor det også hevdes at han skal ha bodd.

Når datteren Anne gifter seg i februar i 1858 bor han på Kvillereie, og det opplyses at bruden er ca. 23 år gammel og født på østre Elgetun. Ole er død når hans andre datter gifter seg St Hansaften 1863. Hun heter Maren, er 46 år og frøken og er født på Opsahl. Brudgommen heter Johannes Andersen, er 65 år gammel og bor på Hersletplass. Vi vet om ham at han har vært bygdevokter og at han engang ble truet på livet. Han kom i klammeri med en omvandrende kammaker som het Iver Iversen på låvebrua på Bardal. (Eidsberg bygdehistorie II) Ole og Gunhild hadde i tillegg til to døtre, fire sønner; Andreas, Mikal, Johan og Christian. Hva som hittil er skrevet om Ole baserer seg på dokumenterte opplysninger. Heretter har vi historier på folkemunne om Steinulven, bortsett fra saken i Buråsen, å holde oss til.

Buråsen

Der hvor veien mot Svarverud tar av fra gamle E18, ligger en eiendom som tidligere var landhandel. Sør for denne eiendommen, langs veien til Svarverud ned mot bekken, ligger et lite jorde. Det var utpå dette jordet huset stod som kaltes Buråsen. Det skal ha vært sett rester etter brukar ved bekken som tyder på at en vei må ha gått her. Her skal også stått ei lita mølle som har vært drevet av et underfalls vannhjul.

Det lå ikke jord til plassen og stua var av det simple slaget med ei enkel borddør som ble stengt med en staur på innersida.

Christian Mortensen og Johanne Halvorsdatter bodde her i 1848. Det var trange kår for Christian. Han hadde ikke lett for å skaffe seg jobb. Christian og Johanne var begge 28 år gamle

da de i februar i 1849 blir tiltalt for brennevins-handel og ulovlig krovirksomhet. De har tre barn, den eldste er 6 år og den neste var 3 år gammel. Vi vet om den minste jenta at hun ble født 2. mai i 1848 og at hun ble døpt 12. juni samme året. En legger merke til at en av hennes faddere er Helene Mortensdatter fra Holkerud. Navnet var Birthe Maria, og hun bodde fremdeles på Elgetunplass da hun den 19. mars i 1863 flytter til Moss.

Christian hadde vært dømt for lignende forhold før, og han var noe tidligere kommet hjem fra Moss hvor han hadde sonet.

Under rettsaken hevdes det at Christian ikke har solgt brennevin etter at han kom tilbake fra soning, og mange vitner støtter han i dette. Etter at mange vitner er avhørt må Johanne innrømme at hun har stått for omsetningen etter denne tid, men hun tviler på om vitnene kan være så sikre på hvor de har fått brennevinet fra etter at de

var drukne?

Men hele 10 vitner forteller at omsetningen foregikk helt åpenlyst uten at det ble gjort forsøk på å skjule noe som helst. Et følge som var på hjemvei fra en gravferd på Hethul (Jorderud/Torp) hadde blant andre fått sin tørst slukket.

Christian stammer vel litt når han blir spurt om han har vært behjelpelig med å skaffe hjem brennevinet, og mener at svensker også kan brakt med seg drikkevarene, og han bedyrer at har bedt kona om å holde opp med virksomheten.

Johanne hevder at hun ikke kan tåle soning på vann og brød på grunn av at hun har svakt bryst og flere små barn, og at hun gir die ennå. Det synes som hun får gjennomslag for dette, for når saken tas opp til doms 25. april, blir Christian idømt en bot på 45 daler som skal fordeles mellom lensmannen

Steinulven ligger på. lur og venter på. sitt offer

og fattigkassa. Lagrettemennene får utbetalt en ort hver og handelen foregår kanskje videre på Buråsen.

Steinulven på besøk

Det var natt til mandag den 15. mai i 1848 at det oppsto stor dramatik på Buråsen. En annen plass under Elgetun var Engeløkka som den gang også ble kalt Eng. Her bodde nabolagets skrekk og plage, en tidligere eier av Elgetun. Han gikk under tilnavnet «Steinulven», men hans virkelige navn var Ole Andreassen. Før klokka 3 på morgenen, mens det ennå er mørkt, kommer Ole til Buråsen sammen med sin sønn Andreas og en kar til som var Johan Johannessen fra Mosen. De var ikke edru, særlig Johan var synlig beruset.

Andreas forlangte å få komme inn og Johanne ble naturligvis skremt, og ropte ut at Christian ikke var hjemme tiltross for at han lå i senga. Da kommer Ole til og trykker døra opp med et brak så stauren trykker ut et bord i døra, som blir liggende i en bordhaug. Ole mener å ha et tilgode hos Christian for noe salt, samt I spesiedale. Dette hevdet han med stor støy og skjellsord og gjør krav på. Han røsker Christian i luggen og forlanger at han skal stå opp. Johanne ber Ole for barnas skyld å holde fred, men da biter han henne i kinnet og slår henne i hodet, så hun har vondt av det selv om Johan prøver å holde henne tilbake, men hun kommer straks inn igjen av hensyn til barna. Christian hadde tatt Birthe Maria på armen, men treåringen lå på senga og hylte. "Du tør ikke gå til Elgetun" roper Ole til Johanne, og hun svarer; «Jo, jeg tør din stygge kjærringplager du er." Nytt slag over ryggen og Johanne siger ned på senga under høye skrik, så et slag over beinet så huden skrapes av. Christian skramler sammen halvannen ort som avdrag på daleren som han sjøl mener han forlengst har gjort opp for. Tilbake i en kopp lå en ort som Christian hadde holdt tilbake, men også denne mynten fikk Ole rippet med seg.

Så forlanger Ole at Christian skal følge dem tilbake til Engeløkka og der traktere på dem en pot brennevin. Straks de kom utenfor tok Christian beina fatt, barbeint og tynnkledd, og rømte til Elgetun hvor han fortalte sin historie og ble sluppet inn. Alle innganger ble stengt på

Elgetun. Men Ole og hans følge kommer etter og holder et voldsomt, leven ved å dundre i dører og vegger, og skjellsord og trusler fremsettes mot folkene på Elgetun. En sønn i familien hadde et skadet ben og var halt. Ole truet bl.a. med å brette også det andre benet på gutten.

Sak ble reist mot Ole. Under sakens gang ble det antydnet at en straff på 12 års straffearbeid burde være passende. Så får en bare forundre seg over at den endelige straff ble satt til 20 dagers fengsel på vann og brød. I formildende retning er tatt hensyn til at nattlige besøk på Buråsen ikke var så uvanlig i forbindelse med brennevins-handelen. Det står videre om Ole at han er 54 år gammel og at han e «er misligst Suspekt som har satt sin formue overstyr og nu til dels ligger fattigvæsenet tilbyrde, ligesom han også har været mulktert for ulovligt Brændevinsalg". Under forhøret har Ole naturligvis fortalt en helt annen historie. Alt skal ha foregått fredelig på Buråsen mens ungene lå i senga og sov. Også besøket på Elgetun fremstiller han som en fredelig sak. Sønnen Andreas, som hadde avlagt ed som vitne, støtter faren sin i ett og alt. Dette blir skjebnesvangert for ham.

Andreas satt som husmann og møller på plassen Finnehuset, også kalt Lysebråte under Torp i Trømborg, som eides av Peder Olsen Sandaker. Kan hende var Andreas kommet til Engeløkka for å hjelpe faren i å rydde opp i hans håpløse økonomi.

I september i 1847 hadde Ole vært nødt til å låne 26 daler av lensmann Sanne. Lørdag i samme uke som episoden på Buråsen fant sted låner Ole nye 40 daler av sønnen Andreas mot 2. prioritets pant i Engeløkka, men det ser ut til å være til liten nytte.

Panteregistret mangler her en transaksjon, for i juli 1849 selger Peder Johnsen Engeløkka til Christian Halvorsen for 60 daler. Christian Halvorsen selger videre til grosserer Bertheau 28. februar i 1854 for 100 daler. Det tyder på at Ole måtte forlate Engeløkka kort tid etter episoden på Buråsen.

Tiltalt for mened

Når Andreas vitnet i saken mot Ole om overfallet på Buråsen hadde Andreas støttet farens forklaring i ett og alt. Han sa at han ikke hadde sett eller hørt at døra på Buråsen ble slått inn, han hadde ikke hørt at ungene hylte, og ikke at faren hadde vært voldsom på Elgetun.

Saken mot ham startet på Hobøl lille julaften 1848. Det ble ført mange vitner, men ingen hadde oppfattet at Andreas var døv! Et viktig vitne må Johanne Halvorsdatter fra Buråsen ha vært.

Alle rettsmøtene foregikk på Hobøl i Eidsberg, og Johanne kunne fortelle at hun under et av rettsmøtene foregående sommer hadde sittet ved et åpent vindu i drengestua mens Ole og Andreas satt under vinduet like utenfor. Hun hører Ole si til Andreas: «Gud skee Lov og Tak fordi Du vidnede som Du gjorde; nå skal Du see hvad (Rede) de skulde faae paa Mig. »

Påstanden lød først på 8 års straffearbeid. Så blir det lagt inn som formildende omstendigheter at han ville forsøke å hjelpe sin sterkt belastede far. Det er på Elvestad den endelige dommen faller 13. mars 1849; Seks år og seks måneders straffearbeid.

Andreas satt på plassen Finnehuset, også kalt Lysebråte, som husmann og møller. Plassen lå under Torp i Trømborg og eides av Peder Olsen Sandaker. Kontrakten kunne ikke opprettholdes etter at Andreas Olsen var dømt til seks og et halvt års fengsel.

Peder Olsen Sandaker tar grep for å få Andreas utsagt ved dom på månedstinget 1. mai 1849. Stevningen var forkynt for Andreas i arresten, der han satt dømt for mened. Han hadde hatt en mulighet til å møte med vakt til rettsmøtet, eller han kunne skaffet seg en fullmektig. Han anså vel saken som håpløs og valgte å bli sittende i sin arrest. Saken tas opp til doms etter de papirer som forelå. Han dømmes til å tømme og ryddiggjøre plassen innen 15 dager etter dommens forkynnelse. Dessuten skylder han Peder Olsen 6 spesiedaler og 31 skilling som han skal betale renter for. Saksomkostningene beløper seg til 7 spesiedaler. Mølleplassen er registrert som kulturminne nr. 1250157.

Hva som hittil er fortalt om Ole baserer seg på

dokumenterte opplysninger. Heretter må vi i det vesentlige basere oss på hva som er fortalt igjen-
nom tidene sammen med flere dokumenterte opplysninger. Riktignok har vi et viteutsagn fra saken på Buråsen som kommer fra Kirstine Larsdatter om en episode på Jammerdal natt til tredje pinsedag for tretten år siden. Det må ha vært i 1835. Kirstine bodde i huset sammen med sin ektemann Ole Eriksen og flere små barn. At Ole Andreassen dukket opp natters tid lovte ikke godt. Kirstine prøvde å berolige inntrengeren ved å servere ham mat og drikke, men straks det var fortært for han bort til sengen hvor Ole Eriksen lå og ville mishandle ham. Men Ole Eriksen kom seg unna med istykkerreven skjorte.

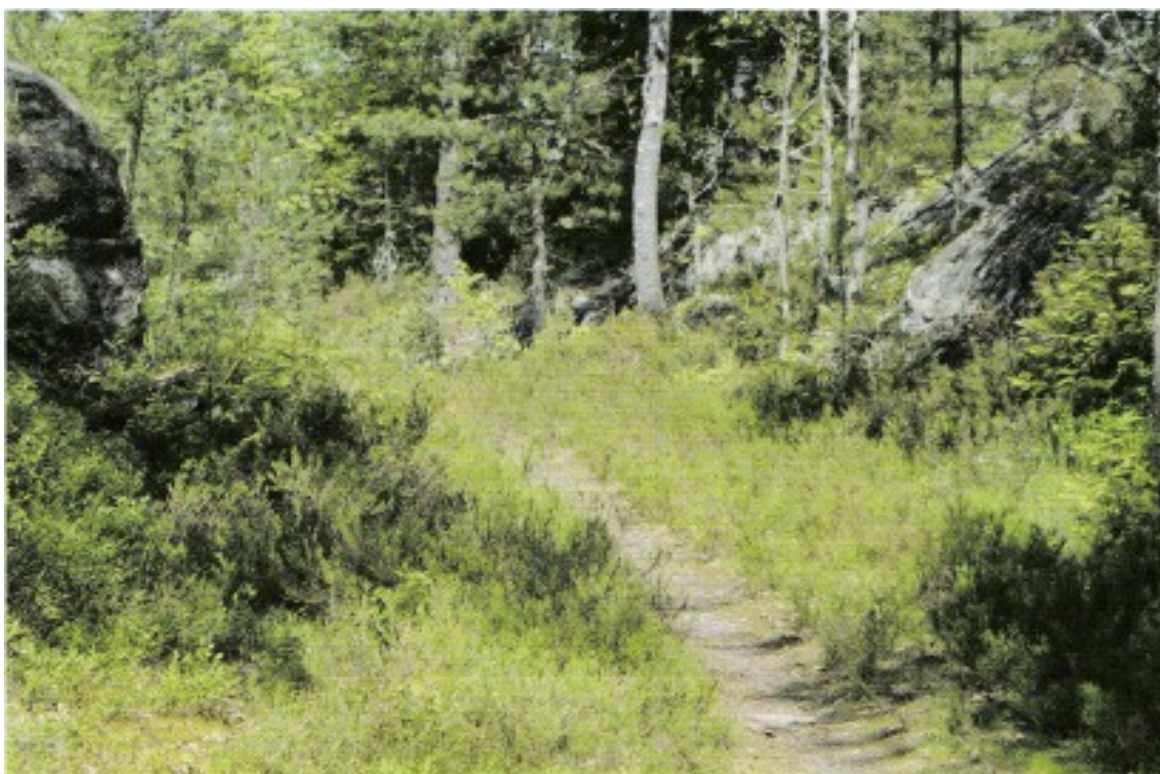
Ille gikk det også med Kirstines svoger, Berger Eriksen, som lå i huset denne natta. Han stakk ut for å se etter Ole, men da han kom inn igjen fikk han hard behandling av den ubudne gjesten. Kristian Tøften fra Rødenes skal ha møtt Steinulven på fjellet engang. Han skal ha tigget til seg tobakk av Kristian og etterpå ville han krangle. "Skal vi være venner eller skal jeg hata deg som ormen", skal han ha sagt. Kristian slo fra seg med en kjettingstump, og stakk av gårde.

Harald Torp vokste opp på Torp ved Myrvold. Han flyttet vekk som voksen, men i 1972 avla han et besøk på gamle trakter. Ved den anledningen skrev han ned mange av sine minner, og disse er til god hjelp når en vil orientere seg litt i området rundt Elgetun. Like vest for Rundtjern gikk Kongeveien over ei myr med kavlebru før den stakk opp i åsen gjennom ei lita trange. En bratt liten fjellvegg avgrensar veien på den ene sida. Den andre sida av veien avgrenses av en liten fjellformasjon så vidt stor og bratt nok til å skjule en mann. Dette skal være stedet hvor Steinulven overfalt sine ofre. Han skal ha stormet frem bak steinen og skremt hestene ut i myra. Så lyktes han vel ofte med å røve til seg lasset.

Et dalsøkk i nærheten av Nøa kalles "Tjuegodsdalen". Det heter seg at Steinulven gjemte sine stjalne skatter der. Men han lyktes ikke alle ganger.

Knepet var vel blitt kjent etter hvert og det fortelles om en svenske som hadde forberedt seg. Han hadde laga seg ei griselærsvøpe med blykule i enden. Han la seg ned i lasset og lot som om han sov. Da Steinulven kom bort til lasset for å kaste ham av, fikk han skikkelig juling. Denne gangen måtte angriperen kjøres hjem, og han måttet gå med stokk i flere dager etterpå. Harald Torp hadde hørt at Steinulven stjal alt hva en bonde eide til og med

hesten. Ingen våget og ta igjen av frykt for hevn. Den samme Harald Torp forteller at han som liten gutt var med familien sin på Elgetun (østre) i juleselskap. Han forteller at han aldri kunne glemme at det ble pekt på en svart flekk på golvet like ved døra. Det ble fortalt at det var der Steinulven døde. Han blødde seg i hjel der på golvet etter slag av et mangletre. Han skal ha bedt om å få en sopelime under hodet der han lå. Natta til 10. oktober 1859 skal folkene på Elgetun ha blitt varslet om at Steinulven var ridende

Myra. som Stein ulven jagde nestene uti, for så å røve til seg lasten.

underveis. Det måtte vel vært fra Kvillereie at han har gitt seg i vei. Så bestemte de seg for at denne gangen skulle de bite fra seg. Døra på Elgetun hadde et svakt punkt i nedre delen. Der kunne bord plukkes ut. Som tidligere eier av gården var dette velkjent for angriperen. Når han kryper inn under døra står bonden klar og slår mannen i hodet med mangletreet han har utstyrt seg med. Johannes Andersen, den tidligere bygdevekteren på Hersletplass, og

som senere ble den dreptes sviger sønn, møter dagen etter opp hos presten og melder dødsfallet. Her var det behov for å beskrive en voldsom død. Vi vet ikke hvorfor presten velger å skrive som han gjorde i anmerkingsrubrikken: "Slog sig ihjel ved at falde ned fra taget av et huus". Iver Haugerud var en slektning av Steinulven (dette er noe vi vet i ettertid). og det kom bud til ham om hva som hadde hendt på Elgetun. Iver

var denne dagen opptatt med å bryte opp et nytt jordstykke på eiendommen, og dette jordstykket heter den dag i dag «Steinulvvollen».

Utvisomt var det et drap som hadde funnet sted, og for drap var det streng straff, dødsstraff i verste fall. Det ble nok en vanskelig tid for familien.

Det skal finnes en form for rettsreferat i etterkant av det som hendte. Pålitelige folk har for lenge siden lest et slikt referat gjengitt i et ukeblad. Derfra husker en bestemt at drapsmannen het Ole Olsen og at han var bonde på Elgetun. Det huskes at navnet Elgetun var skrevet på en underlig måte. Der var også begrepet «Heggen og Frøland» nevnt.

Det siste er underlig for distriktet lå under Rakkestad sorenskriveri på denne tid. Flere har forgjeves søkt etter saken både under Heggen og Frøland og Rakkestad sorenskriverier.

Statsarkivets katalog forteller at «Lensmannens forhørsprotokoll» mangler for denne perioden.

Hva som videre kom frem fra ukebladgjengivelsen er sammenfallende med hva tradisjonen forteller: Saken skal ha blitt henlagt med den begrunnelse at det som hendte hadde vært til samfunnets beste.

Det er et stort savn at denne saken foreløpig ikke kan dokumenteres.

Det tabte barn

Her kommer en skolestil skrevet av Hans Antonsen Dillevig, 1865–1942. Han er født i Trøgstad, og levde hele sitt liv der. Hans A. Dillevig gikk på Amtsskolen i Trøgstad vinteren 1880–81, og det var da han skrev denne stilen som omhandler ei lita jente på Dal i Hærland.

«Det hendte for to aar siden, der ble tabt et barn i vor nabobygd, Eidsberg. Det tilhørte eieren af Dals møllebrug. Dette barn var vanvittig, saa det ikke vidste hvor hen det gikk naar det kom et stykke fra sit hjem.

Det var en søndag dette barn gikk sig vild. Forældrene var i kirken om dagen, og de ældre søskende havde glemmt barnet bort, og ikke seet efter det. Da forældrene kom hjem, spurgte de efter Signe, hvor hun var. Men ingen kunde give nogen beskjed om barnet. Og da kan man tænke sig de stakkels forældres tilstand. Moderen blev saa medtagen af sorg, at hun maatte holde ved sengen, men faderen var med at søge efter det tabte barn.

Søndag aften begyndte de at undersøge elven, som gik i nærheden; men alt arbeide var forgjæves. Neste dag nedtappedes mølledammen, men heller ikke her kunde de finde, hva de søgte efter. Der blev nu sammenkaldt folk, og de begyndte at undersøge skoven. Her syntes de at merke spor paa enkelte steder, saa at man kunde se, at barnet havde gaaet her. De søgte i alle retninger, men trods all deres søgen kunde de heller ikke den

dag finde det tabte barn, og enhver maatte gaa hjem uden noget resultat, og forældrene var utaalmodige og begraat sit barn som omkommen i vildmarken.

Tirsdag morgen begav de sig atter til skoven for om mulig at faa nogen opklaring paa denne sørgelige tildragselse. De fortsatte med sin søgen til om eftermiddagen, førend de kunde merke noget spor efter det tabte barn.

Men pludselig var der en som raabte; «Der er hun»! I det samme springer hun frem fra et krat, som om hun aldrig før have seet et menneske. Men de folk, som var hende nærmest, omringede hende straks, saa hun blev snart tagen. Og saa blev der givet signaler til alle kanter, at barnet var fundet, og da blev der glæde blandt de søgende. Og alle skyndte sig for at se hvordan tilstanden var med barnet. Efter at alle var blevne samlede, gik de i følge hjem til den sørgende moder med den fundne skat.»

Hans Dillevig har sendt oss denne stilen, skrevet av hans bestefar ca. 1875, og historien skal være sann.

«Kjærlighet
og brennevin
river og driver»

Tur til Seattle og Tacoma i april 2010

Tett på emigrantene Thea og Andrew Foss

- Ja, vi er stolte av oldemor Thea og oldefar Andrew, sa kusinene Leslie, Brynn og Shannon Foss da jeg i vår besøkte dem hjemme hos film-makeren Nancy Bourne Haley i Tacoma. Så glade og takknemlige er de over at historien om oldeforeldrene er gjort kjent i hjemlandet, at de planlegger å besøke både Eidsberg og Marker neste sommer!

Etter at minneutstillingen om båtgründerne Foss har vandret fra Eidsberg til Ørje og videre til Halden, er den sommeren 2010 flyttet til Norsk Utvandrer-museum på Hamar. Dessuten har i tillegg flere museer meldt sin interesse, både her i landet og i USA. Haleys film «Eventyret om Thea Foss» ble i fjor vist fem ganger på NRK TV, og når man så får en invitasjon til å oppleve på nært

hold hva disse våre lokale emigranter fikk til, pakker man kofferten for en tur til Tacoma, der eventyret startet.

Sammen la Thea og Andrew grunnlaget for et av verdens største og mest avanserte slepebåtselskap, men det var Thea som først hadde ideen, og det er hun som er mest profilert i USA. Å vandre i hennes fotspor var en opplevelse. Med Nancy Bourne Haley som cicerone fikk jeg en enestående innføring i hva et ektepar fra husmannskår i Norge kunne få til med et ukuelig pågangssmot.

Minner i kø

Tacoma er blitt en pen og moderne by som ligger vakkert til ved sundet

*Brynn, Shannon og Leslie Foss med norgesgjest Eva, hjemme hos filmprodusent Nancy Bourne Haley
Vi var invitert til en gedigen brunch*

Puget Sound. Her fikk jeg besøke havneområdet hvor ekteparet Foss bodde i sitt første kummerlige båthus, spasere på Theas strandpromenade, vandre i Theas park og

beskue Andrews gamle, egensnekrede robåt. Overalt er det minner om dem, og jeg erfarte at når Nancy presenterte meg som besøk fra Theas hjembygd, var ikke det noe handicap.

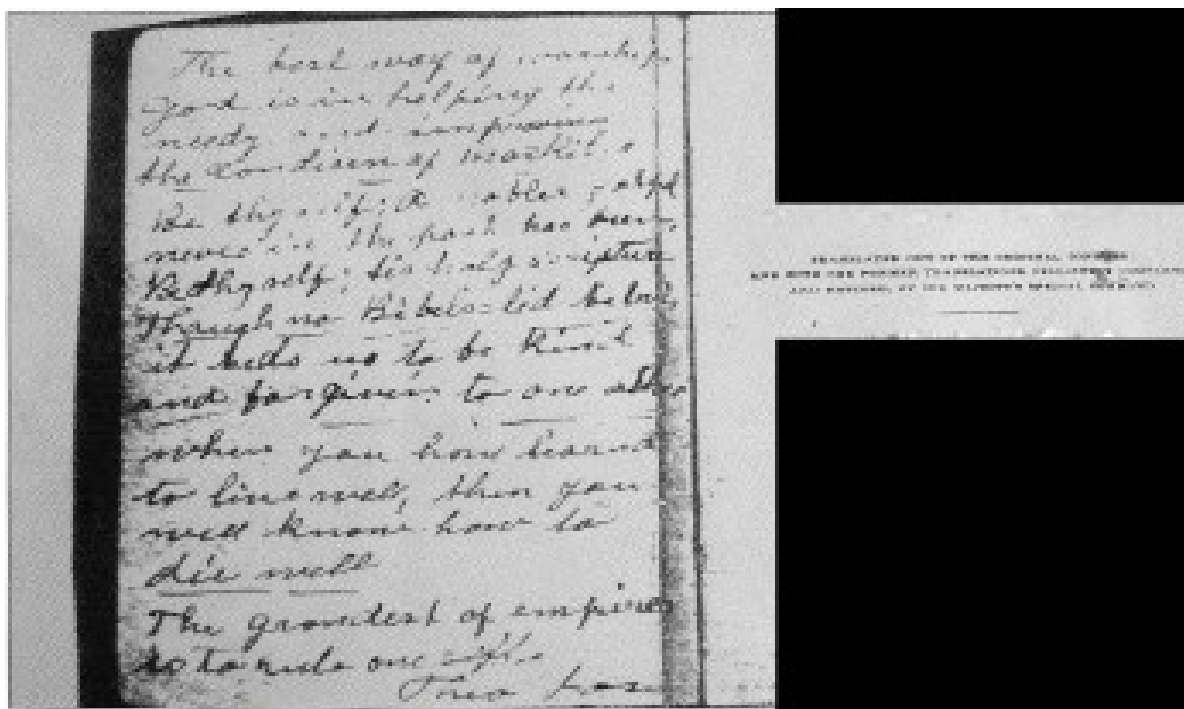
Beskjedne gravminner

Thea og Andrew Foss er gravlagt på den enormt store gravlunden New Tacoma Cemeteries & Funeral Home, under beskjedne liggende stener uten blomster omkring. Av ukjent grunn har Theas gravsten fått feil fødselsdår, 1857, mens kirkebøkene i Hærland uten tvil slår fast at hun er født på Mosen i Hærland i 1858. Jeg fikk en hyggelig omvisning av gravlundens direktør som var av norsk slekt. Han var vennlig å gi meg en kopi av Theas dødsattest som fortalte at hun døde av blærecancer. men i tillegg hadde hjerteproblemer.

Lunsj og arbeidsmøte hos Nancy

Når man får anledning til å møte medlemmer av

den nå store Foss-familien, stiller man godt forberedt med gaver og en lang spørsmålsliste. De hadde stor glede av minnealbumene fra utstillingene i Østfold, og av kommuneflaggene som Eidsbergs ordfører sendte med som en vennlig hilsen fra Theas hjembygd. Bygdekvinnene i Hærland sendte også en hilsen, og fra Marker historielag fikk de en bok om Rødenes kirke og en DVD fra utstillingen på Ørje «We are so happy about the interest in Norway», gjentok de mange ganger. Siden historien om robåten som ble til en hel slepebåtflåte nå er gjort kjent i hele Norge gjennom Nancys film, vil man gjerne stille andre spørs-

Thea var dypt religiøs og skrev ned sine tanker både i sin engelske bibel og i sin dagbok «Det største av alle imperier er å herske over seg selv», har Thea skrevet nederst på siden

Arbeidsmøte med "The Foss ladies" rundt Nancys bord. Eidsbergs ordfører, Knut Herland, hadde sendt med kommuneflagg som gave.

mål enn dem som har med båt å gjøre. Hvordan var hun egentlig, kvinnen som kom fra fattige kår i Hærland i en tid da mange tok reisen fra Norge til mulighetenes land, Amerika, Og jeg fikk svar på mine spørsmål.

Theas bibel og dagbok

Theas bibel og dagboksnotater er bevart, og jeg fikk med kopier som ved gjennomlesing viser at Thea må ha vært en stor personlighet med mange talenter. At hun skrev sanger og dikt var ukjent for meg, men allerede året etter at hun flyttet til Amerika skrev hun på nesten feilfritt engelsk. Mange av hennes alvorlige tanker er senere kommet på trykk og blir sitert når historien om båteventyret skal presenteres. På omslagssiden av Theas engelske bibel, som hun har gjort notater i helt fra 1883, kan vi lese helt nederst hva hun har skrevet med penn: "Når du har lært å leve vel, da vet du også hvordan å dø vel." "Det største av alle imperier er å herske over seg selv."

Slik var Thea

Thea hadde tre sønner, Arthur, Wedell og Henry. Av alle ting jeg brakte tilbake fra Tacoma, setter

jeg kanskje mest pris på kopien av en minnebok, skrevet av yngste sønn, Henry i 1966, Boken er en vakker beretning om en mor som var en usedvanlig rikt utrustet kvinne, varm og klok. Henry skriver at i Tacoma kom Thea inn i en kosmopolitisk atmosfære med fremmede skip og handel med Orienten. Han priser hennes samarbeidsevne, enten det gjaldt vanlige arbeidsfolk, forretningsfolk eller myndigheter. Hun hadde lederegenskaper som var en diplomat verdig og vant respekt i alle leire. Thea ble et midtpunkt i den norske kolonien i Tacoma, alltid hjelpsom og særdeles gjestfri. En kopp kaffe hørte med når gjester stakk innom båthuset til familien Foss. Og ungene var gjerne med når foreldrene møttes til samtaler, ofte på morsmålet. Kvinnene hadde med sytøy, strikkesøy og sokker som skulle stoppes. Var gjestene mange, satte Andrew opp sagkrakker med bordplater over. Og i jula vanket det ekte norsk mat med lefse, flatbrød, berlinerkranser og fattigmann Henry forteller at Thea var lykkelig på kjøkkenet foran sin store vedovn.

Besøk fra Norge

Før hun emigrerte hadde Thea vært husholderske hos en velstående familie i Oslo, og der hadde hun foruten kokkekunst også lært

administrasjon og ordenssans. Det forteller mye om Theas personlighet at ekteparet fra Oslo kom over til Tacoma på visitt 15 år etter. De hadde virkelig satt pris på Thea og forstått at hun hadde rike evner.

"Takk skal du ha!"

Av legning var Thea ikke særlig munter. Hun var alvorlig med tankene konsentrert om alt som skulle planlegges og utrettes. Etter en travel dag kunne Thea be sønnen om å gre håret hennes før sengetid. Da slappet hun av, mens unge Henry kjemmet hennes midjelange hår som han ordnet i en flette med bånd rundt. Seansen ble avsluttet med et vennlig "Takk skal du ha!"

Kirkens betydning

Kirken var en svært viktig del av de norske immigrantenes liv. Her, i det fremmede landet som hadde gitt dem nytt håp og nye muligheter, søkte de sammen til gudstjeneste i den norske kirken på søndagskveldene. Disse stundene var preget av høytid og en varm atmosfære. Kvinnene hadde pyntet seg med sine beste klær, og Henry sammenlignet sin mor med de andre kvinnene i kirkebenkene og tenkte: "Jeg har den

vakreste mor av alle!"

Theas Park

Det er så mange minner om ekteparet Foss i staten Washington. Det vakreste stedet er vel den store parken som er dedikert til Thea like i nærheten av der det første båthuset lå. Midt i parken er det reist en stor globus som symboliserer hennes livsfilosofi om at vi alle er likeverdige medlemmer av menneskeheten. (The whole world is my family)), står det risset inn i stenhellene under globen

Thea har så mange vakre tanker nedtegnet i sin dagbok: (Vi er født til samarbeid, å motarbeide hverandre er å handle mot naturen)). (Det er en universell kirke, derfor må du ikke hate din bror.

Hun hadde så mye ugjort

Thea døde i 1927 uten å ha vært tilbake i Norge en eneste gang. Hennes oldebarn trodde at det var hennes sterke pliktfølelse som holdt henne fast i Tacoma. Og hennes siste år var preget av sykdom og en uendelig tristhet over at hennes datter, Lillian, døde altfor ung. Thea døde dagen før

Thea og Andrew Foss har beskjedne graver i en stor gravlund i Tacoma. Av ukjent grunn er Theas fødselsår & litt feil. Rett år er 1858. I Andrews testamente skriver han at han vil begraves på enkel måte «Strø heller blomster for de levende!»

sin 69-årsdag og kjente nok en sorg over å ikke kunne fullføre sitt verk slik som hun gjerne ville. «There are so many things left to do».

Omvisning hos Foss Maritime CO

Slepebåtselskapet, som nå sannsynligvis er verdens største, ble solgt ut av familien i 1987 etter 98 år i familiens eie. Jeg fikk en informativ omvisning av en av direktørene, Leiv Lea, med oppdatering av selskapets nåværende status. Det er kjent for

sin globale ekspertise og sitt miljøengasjement, noe som Thea og Andrew Foss ville bifalt.

Besøk fra Tacoma neste sommer?

Andrew besøkte Norge tre ganger, men Thea aldri. Hennes oldebarn, Leslie Foss, Brynn Foss Rydell og Shannon Foss Hager Bauhofer melder i e-post at de gjerne kommer for å se sine oldeforeldres hjemkommuner neste vår/sommer. Kanskje også flere av Fossfamilien og Nancy Bourne Haley som var her for to å siden. Da må

vi ta godt imot dem. Det er vakkert både på Mosen og ved Skirfoss, og jeg garanterer at det er særdeles hyggeelige mennesker som vil hilse på! De er svært takknemlige for at deres slektning fra Eidsberg, Hans Dillevig, tok initiativ til å hedre Thea 150 år etter hennes fødsel.

Tekst og fotos:

Eva Tveter

En kirketjeners arbeidsdag

Oddvar Brattås, 25 år som kirketjener ved Eidsberg kirke

Oddvar Brattås var kirketjener i Eidsberg kirke, eller Østfolddomen som den også kalles, i 25 år. Torer Garseg synes det er viktig å ta vare på historien, og har i den forbindelse hatt et ønske om å få Oddvar til å fortelle om en kirketjeners hverdag. 16. januar 2008 var det dårlig vær med regn og vind, og det fristet ikke med utendørsaktiviteter som vedhugging o.l. Torer tok kontakt med Oddvar, og ble ønsket velkommen til en samtale om hvordan arbeidet som kirketjener var på den tiden.

Oddvar er født i 1930. Han arbeidet i fottøyavdelingen på Viking Askim da det i 1972 ble bestemt at virksomheten skulle flyttes til Malaysia. Jobben som kirketjener i Eidsberg kirke ble avertert, og i håp om å unngå å bli arbeidsledig, søkte han på stillingen. Det var to søkere, men Oddvar fikk jobben - «den andre trakk seg», sier han lunt. Årslønnen ble kr 34 000, som var det nivået lønnen i Eidsberg kommune lå på.

Klaus Herland var den gang kirkeverge, og Sigurd Ingvaldstad var sogneprest. Siden ble det endret til prosti, og Per Kjølberg var den første prost, etterfulgt av Arne Servan i Oddvars tid som kirketjener. Sigurd Sandem tok over som kirkeverge etter Klaus Herland. Oddvar bor i nærheten av kirken, og det kunne nok ha sine fordeler, for dette var ingen "ni til fire-jobb" med ordnet fritid og avløsning. Det var bare å stille opp uansett når det var noe som skulle foregå i kirken, og ellers når det var behov for ham. Han husker en gang han ventet på en bæretransport som kom med ferge fra Danmark, da det var en som døde mens han var der på ferie. Fergen la til kai i Larvik der båren ble hentet av Olafsrud begravesbyrå og transportert til Eidsberg kirke. Det var før mobiltelefonens tid da kommunikasjonen ikke var så enkel, og det ble midnatt før transporten var fremme. Det var slik den gangen at

kirketjeneren skulle stå på kapelltrappa for å låse opp døra når følget ankom. Det var vanlig med følge ved slike anledninger, men sånn var det ikke i dette tilfellet.

Under kapellet var det kjeller, og kistene ble kjørt ned i en heis og ble oppbevart der inntil begravelsen skulle finne sted. Før det ble laget kjølerom var det ikke kaldt nok i kjelleren om sommeren, og det kunne bli både fluer og vond lukt. Da kunne han kontakte begravesbyrået, som kom med et middel som fjernet lukten.

Han begynte jobben på høsten med å rydde kirkegården for lauv. Gravingen foregikk med spett, hakke og spade, men det var ikke så mange begravelser den første vinteren, og det var heller ingen tele i bakken. Når det var tele om vinteren leide han en Washup, en dieseldrevet kompressor som brøt opp telen. Den ble styrt med håndmakt, og det var ingen lett jobb det heller. Det var bare en slik kom-pressor i prestegjeldet, og den måtte hentes på Mysen. Etter hvert kom det tinere som blir lagt på gravstedet. og etter tre døgn er bakken tina. Telen kunne gå langt ned i bakken, og kravet til dybden på gravene er 1,9 meter.

Når det var begravelser måtte han starte tidlig om morgenen med gravingen, da graven skulle være i orden med ramme og bar før folk begynte å komme, Det var lett jordsmonn å grave i ved Eidsberg kirke, men det kunne ha litt lett for å rase igjen så det måtte brukes stemplinger. Så var det å gå opp i tårnet og ringe før begravelsen begynte, og etterpå når følget var kommet til graven. Etter sørgehøytideligheten måtte kransene fjernes, og graven fylles før kransene ble lagt på plass igjen. Kirken skulle gjøres i stand til neste arrangement. Sigurd Sandem var klokke samtidig som han var lærer på Skaltorp skole, og senere

Kirkefjerdings skole, så han kunne ikke komme til begravelser før kl. 14.00 da han var ferdig på skolen. Det var mye jobb også etter en gravferd, så på høsten og vinteren ble det svart om kvelden før Oddvar var ferdig for dagen. Da var det godt at flombelysningen gikk på. Kirken hadde hatt flombelysning siden før krigen. Kirketjeneren måtte også være tilstede ved andre anledninger som gudstjenester, bryllup, konserter m.m. Kirken skulle låses opp og stenges, han skulle ringe inn og ringe ut, pusse døpefonten, vaske og rydde. Altervin og oblater til nattverden måtte være på plass. Altervinen var forøvrig alkoholfri. De første årene vasket han

Tidligere kirketjener Oddvar Brattås.

alterdukene hjemme. Etter hvert ble de levert på vaskeriet på Mysen Fyringen var elektrisk, men han måtte passe på å regulere termostaten. Det var mye å ha ansvaret for.

De store høytidene ringes inn

Nyttårsaften skal klokken kime en time, og før kirkeklokkene ble automatisert, måtte han opp i tårnet og trekke i noen tauverk. Det var tre klokker og ganske slitsomt. Han minnes en nyttårsaften som det var 28 minusgrader da han ringte inn det nye året

Den timen var lang! Det måtte vel nesten være på grensen til det livsfarlige.

Det hører med til historien at Oddvar spurte kommunen om elektrisk ringeapparat, men kommunen sa nei. Det var da Gunnar Randem, som var vikarorganist, tok saken i egne hender. Han satte lønnen som han fikk for organistjobben inn på konto, og den skulle gå til elektrisk ringeapparat i kirken. Det ble nesten en ny verden å kunne stå nede og skru på en bryter, og kunne drive med andre ting mens klokken kimte.

Om sommeren var det mye jobb med gressklipping, samt holde singelgangene reine for ugress, og renske kanter og busker. Nye gravsteder sank etterhvert og måtte fylles og rettes opp. Sammen med de pårørende skulle det settes opp gravstøtter. De kom med bil til kirken, og ble trillet på sekke-traller frem til gravene. Så kom steinhuggerne for å hugge inn navn på støttene, og den jobben tok flere dager. Det kunne være stor forskjell på størrelsen av støttene. Det var forbundet med status å ha en stor støtte, og det var viktig med tittel på den avdøde. Nå for tiden er det visse krav til størrelse på støttene, og titler forekommer vel ikke nå lenger. Boltning av støttene ble påbudt og samtlige støtter ble boltet i 1993.

Snørydding av parkeringsplassen var kommunens ansvar, mens det var kirketjenerens jobb å rydde rundt kirken, samt frem til gravene slik at de avdøde kunne bæres til det siste hvilested.

Det var ikke innlagt vann i kapellet, så når det skulle vaskes der måtte han hente vann i oppholdsrommet sitt, i et lite hus der det var varmt og kaldt vann. Dette huset sto der som Kirkestua står nå, og ble revet da denne skulle bygges.

Ikke alle prestene forsto hva det innebar å være kirketjener. Han forteller at det var en av prestene som kunne ordne til to begravelser på samme dag uten at han fikk ekstra hjelp. Det forekommer jo også i dag, men det er annerledes organisert med mannskap som hjelper hverandre. Til det som var det tyngste kroppsarbeidet,

blir det nå brukt traktor og gravemaskin. Dette var det en del motstand mot, da det skal være stille og fredelig på en kirkegård. Stadig var det feil på det gamle høytaleranlegget, som nå er byttet. Det gamle orgelet ble byttet ut og kastet på slutten av 1990-tallet. Det var en del ubegripelige problemer med det nye orgelet som det tok ti år å finne ut av. Det var visst noe med en vannåre under kirken.

Brann- og tyverialarm ble installert i Oddvars tid som kirketjener, og han opplevde et innbrudd. Safen i sakristiet ble brutt opp, og de tok noen nattverdsbeger som senere kom til rette igjen. Kollekten ble aldri oppbevart i kirken, så det var derfor ingen penger å stjele, men safen ble ødelagt.

Vedlikeholdsarbeid var ikke pålagt kirketjeneren, men han var likevel med på å slipe gulvet i

kapellet, samt å male benkene i kapellet og kirken. Innvendig ble kirken pusset opp i 1960, og siden er det ikke gjort noe med veggene der. Utvendig ble den sandblåst og malt i 1981.

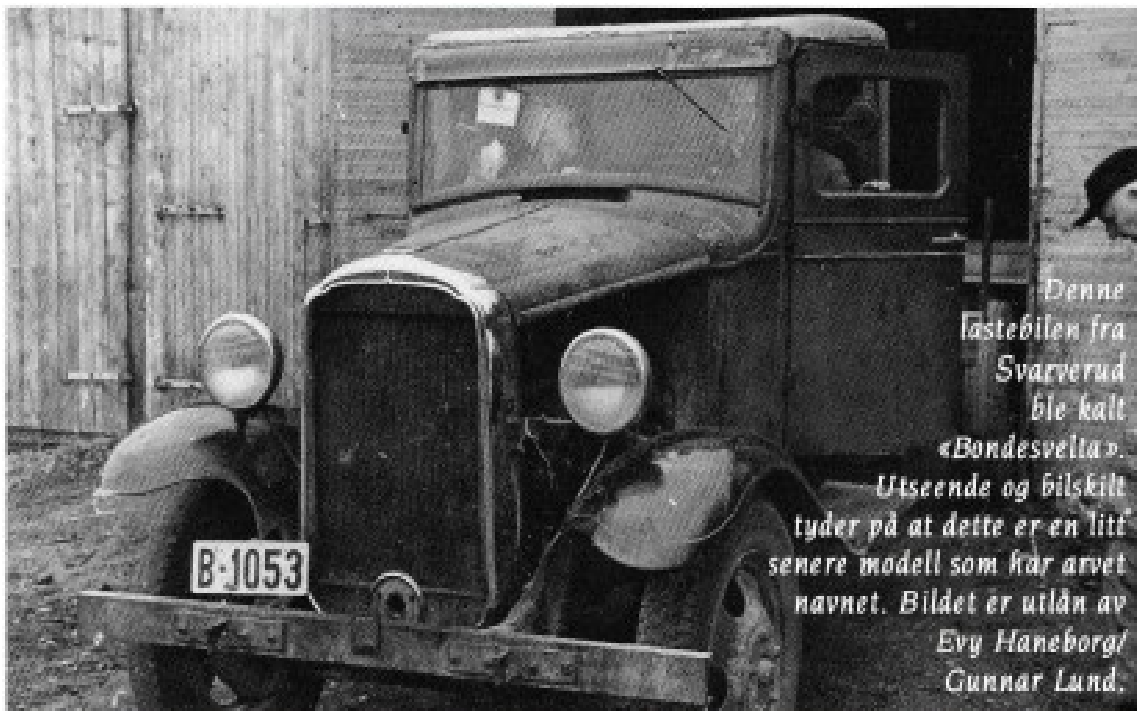
Skiferplatene på taket gled og ugjorde seg mange ganger, og før liften kom på markedet, måtte de bruke lange stiger for å komme opp på taket. Det er ikke luker i tårnet som en kan kripe igjennom og komme seg ut på taket den veien.

Kirken er et sted som de aller fleste må innom før eller senere i livet. Oddvar har vært med på mange seremonier for bygdas befolkning, og har i sin tid som kirketjener bidratt til at 721 mennesker er blitt stedt til hvile ved Eidsberg kirke.

I biltrafikkens barndom

I Eidsberg bygdebok nr. 2 står det et lite stykke med denne tittelen. Det handler om de første bilene og de første bileierne her i bygda. Den første bileieren var premierløytnant Klingenberg som skaffet seg privatbil i 1912. Den gang trengte en ikke sertifikat for å kjøre bil, men allerede året etter ble det antagelig forandring, for 13. mai tok en eidsberging, Sigurd Jensen, sertifikat nr. 1 i Sarpsborg politidistrikt. Han begynte allerede året etter å kjøre drosje i Mysen med en Daimler Mercedes, en stor flott bil med karbidlykter, mye blank messing og utstyr som skremte både hester og folk langs veien! Kollektivtrafikken, for å bruke et mer moderne uttrykk, lå imidlertid litt foran. Allerede i 1909 kom den første rutebilen til bygda. Johan Østenby fra Rødnes hadde fra 1901 drevet post-og personbefordring med en heste-

dilligence mellom Mysen og Ørje. Sommeren 1909 satte han inn et motordrevet kjøretøy av merket «Koterås» på strekningen. Dette gikk bra på sommerstid, men om vinteren måtte hestedilligencen overta. Denne ordningen med bil om sommeren og hestedilligencen om vinteren ble brukt helt til 1920, før motorkjøretøy kunne brukes hele året. Motorkjøretøyene kunne skape problemer den gangen også, og førte til følgende vedtak i herredstyret: "Herredstyret uttaler som sin mening at da automobilkjørsel er yderst farlig for den almindelige færdsel i distriktet, bør den indskrenkes saaledes at der kjøres kun 2 dage i ugen, og i skarpe kurvinger maa terrenget undersøges førend fremkjørsel finder sted og kjørehastigheten ikke overstiger

15 km. i timen». I 1918 kom det i gang en godsroute mellom Ørje og Mysen, og i 1920-årene flere ruter på begge sider av Rødenesjøen til Mysen, flere ruter i Eidsberg og mot Oslo både for gods og personer.

All landverts varetransport hadde før jernbanens og bilenes tid foregått med hest. På Svarverud i Hærland var det et ganske stort sagbruk som leverte trelast på jernbanen. Transporten til stasjonen på Mysen ble utført av bøndene i nabolaget, og ble litt av deres inntektsgrunnlag. Bilene veide 1490 kg, og hadde firesylindret motor som ytet 24 hk i 1. gir og 7,9 hk i 4. gir. Håndbrems og girspak var plassert utenpå bilen. Passe fart var ca. 35 km i timen. I følge Hans Grini, Slitu, brukte bilen 1,5 liter bensin pr. mil. Han fortalte også at han hadde kjøpt bensin til 16 øre pr. liter!

I 1920 kjøpte eieren av Svarverud, A.J.F Haneborg en lastebil med oppladbare batterier og metallhjulringer, og en lasteevne på ca. 1 tonn, for å kjøre trelasten til Mysen. Folk døyte denne doningen for «Ruslelangsomt». Myndighetene forbød bruken av bilen fordi den var 5 cm for bred, selvsagt til glede for hesteeierne.

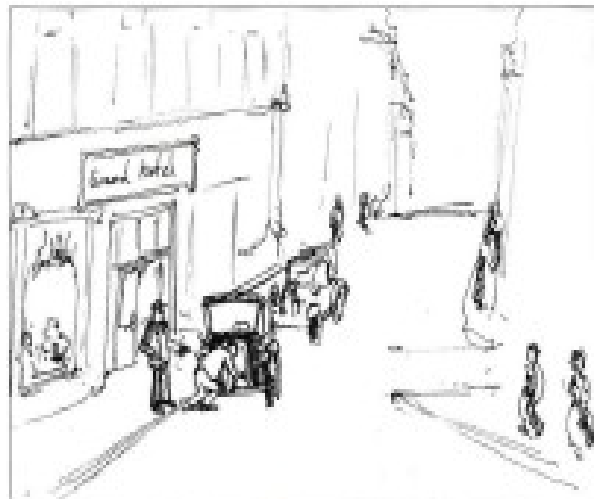
- Litt senere kjøpte Haneborg en liten bensindrevet Ford lastebil. Den hadde luftfylte hjul og gjorde flere vendinger om dagen. Den tok da fra hesteeierne en god del av inntekten deres og folkevittigheten kalte den for «Bondesvelta».

Lastebilene vokste noe etterhvert, men det tok sin tid og helt frem til 1950-åra var en 3-tonns lastebil en ganske stor og vanlig størrelse på en lastebil.

Også personbiler kom det flere av etterhvert. I «Indre» av 15. april 1981 er det et intervju med Hans Grini, Sletner som blant annet forteller om herrene Anton Korterud, Hans Johansen, Thor Østbye og Ernst Grini, som samlet dro til Tyskland og kjøpte 10 Brennabor biler i Brandenburg Tyskland høsten 1919. Det skal ha vært staselige biler med mye blank messing. De kom med jernbanen i forede trekasser, - men hjulene hadde trerenger. I tyveårene ble det etterhvert mange bilmerker, og flere kjøpere på det norske markedet. Det begynte å ligne på det vi, som er født i første

halvdel av det tyvende århundre, kan huske. Litt bedre veier, mer trafikk og større fart, medførte kanskje større krav til sjåførene, både med kjøreferdighet og ansvarlighet, som f.eks.: *Han Aage hadde vært på Grand og tatt ei brødiskive og to-tre halvliter. Han sto utenfor og sveivet i gang lastebilen sin da en politimann kom og spurte: - «Skal du kjøre bil nå da, Aage?» - «Nei, det er jo han inne i bilen som skal kjøre», svarte Aage. - « Det sitter ingen i bilen», sa politimannen. - «Hæ, sitter det ingen i bilen, sier du?» - "Da står ette jeg her og sveiver", sa Aage, slapp sveiva og gikk.*

Kristian Berger

Etablering av busstransport i Eidsberg etter krigen

Rutebiltrafikken

Intervju med Hans Weiby, f. 1926

Hans Weiby har vært sjåfør for Eidsberg Bilruter/Indre Østfold Bilruter til han ble 71 år. Han begynte å kjøre i 1958. Han kjørte også litt for Felleskjøpet i tillegg. Han var kjent for melkeruta som ble kalt «Sagene ring», og for sitt gode humør og artige kommentarer.

Eidsberg Bilruter ble etablert 1948 av Knut Herland, Ivar Gjulem, Kåre Hvalstrand og Knut Berg. Navnet på de første sjåførene var Karsten Berger, Arne Revhaug, Knut Berg, Karsten Løken og Hroar Krog. Arne Revhaug kjørte en del for selskapet før han begynte å kjøre slakt. Brødrene Holt fra Rakkestad hadde også eget firma, og dette gikk senere inn i Østfold Bilruter. Videre ble Indre Østfold Bilruter etablert 1958 av brødrene Karlsrud, Trygve Grefslie samt Harald og Josef Holt. Eidsberg Bilruter kom inn i denne sammenslåingen i 1961. Etter sammenslåingen bygde de eget bilverksted på Måsan i Smedgata.

Det første styret i Indre Østfold Bilruter besto av: Overinspektør ved NSB Birger Knutsen, Gunnar Teige og Knut Herland.

Garasjene for Eidsberg Bilruter lå bak Bøler og Mobergs verksted på Måsan. Materiellet besto av en Volvo nesebil, en Chevrolet nesebil og to Volvoer som var butte og høyrestyrte.

Seteantallet på de minste var 27, og på de andre var det 37 sitteplasser. De to nesebilene brukte bensin, og de to butte brukte diesel. I 1961 hadde de to busser,

en med og en uten servostyring. Bussene var tunge å manøvrere.

En gang jeg kjørte til Oslo røk ser-vostyringa. Da ble bussen vanskelig å manøvrere. Da måtte jeg ta tida til hjelp

Hans Weiby

En historie

I 1948 skulle bilrutene kjøre Eidsberg Bondelag på stevne til Voss. Da var den ene bussen helt ny. Det var kjøreforbud for buss i helgene på grunn av smale veier. Bussen var uheldig og møtte en lastebil. En av passasjerene, Pettersen på Lislerud, sa til sjåføren at han syntes han kjørte for nærme.

Melkeruten til Kåre Hvalstrand. Legg merke til logoen til Eidsberg Bilruter (E.B.) .

Sjåføren svarte at «det er luft imellom». Så ble hele siden på bussen skrellet av. «Er det luft imellom nå?», sa passasjeren da. Sjåføren, som var Harald Berg, var god til å snakke for seg, og klarte å få skylda over på møtende bil! Kjøreoppdragene var i første rekke å frakte arbeidere til Askim Gummivarefabrikk. Bussen startet om morgenen kl. 06.00, og gikk om Eidsberg stasjon, ut om Trømborg, Åsgård og ned til Frydenlundkrysset og deretter til Askim. Bussene returnerte fra Askim, tok med elever og kjørte skolerutene til Mysen. Elevene gikk på Middelskolen, Handlskolen og "Den Høgre skole"). Rekkefølgen på ettermiddagen var motsatt av morgenkjøringen, først ble skoleelevene hentet, så ble folkene fra fabrikk hentes og kjørt hjem.

En buss som gikk ut fra Mysen kjørte elever til Framhaldskolen på Åsgård i Trømborg, der lærer Haugerud var. Bussen kjørte over Slitu, nedom Eidsberg kirke og opp til Folkenborg. Så videre ut til Ekhaugen i Trømborg og så til Åsgård. Turen tok godt og vel en time.

Det var også en del turoppdrag, særlig om sommeren. Det var dagsturer med skoleelever. Alle skolene skulle ha tur, gjerne til Eidsvoll, Aulestad og Lillehammer. Elever som gikk på videregående dro både til Trondheim og Gøteborg.

Det ble i tillegg kjørt folk til gudstjenester i de forskjellige kirkene i kommunen.

Slik kunne det også gå på de smale veiene rundt i Norge på 1950-tallet.

Idrettslagene brukte også bussene hver helg. Eidsbergingene kjørte Eidsberg Idrettslag. Dette var hver helg om sommeren. Som betaling for ekstra helgekjøring fikk sjåføren kr 10. Sjåførene fikk ellers lønning hver uke. Sammenlignet med industriarbeiderne i Askim tjente de noe mindre. Etter hvert fikk sjåførene kvelds- og helgetillegg. Når Weiby skulle på jobb kjørte han bil til Mysen. Noen ganger kjørte han moped. På vinterstid måtte han ofte komme en time tidligere for å legge på kjettinger. Bussene hadde to eksosrør. Et til å varme opp bussen innvendig, og et hvor eksosen gikk ut i det fri. Når det var kaldt gikk eksosen bare igjennom det røret som gikk inn i bussen. Det ble satt inn en plugg bak for å tette det andre røret. Dette førte til at det ble veldig varmt i bussen, og det ble vanskelig å puste. Hvis man satte

beina på røret luktet det svidd. På frontrutene ble det brukt glyserin, en slags avisningsvæske, som det luktet sprit av. Dette var ikke av det beste middelet. I 1961 kostet det kr 3,75 å kjøre fra Mysen til Ski. Til Oslo kostet det kr 5,00. Til Spydeberg kostet det kr 2,00. En kjøretur til Oslo tok omtrent en og en halv time. Farten var rundt 70 km/t. På det meste 80 km/t. De hadde også avtale om å kjøre ekstra bussrute fra Mysen til Askim kino. Der det var nyere kino og bedre filmer, og kinobilletten kostet kr 2,50. Det var Stokkebækk, en meget bestemt herremann, som satt i kiosken. Bussen startet ved Dingtorp og kjørte til Askim. De som var med bussen fikk billettene overlevert der og slapp dermed å stå i kinokø. Da kinoen var slutt returnerte bussen samme vei tilbake. Både i Trøgstad og Skiptvet hadde de det samme rute-

opplegget til kino.
Kjørehell forekom sjelden. Weiby har aldri vært utsatt for eller innblandet i noen uhell.

Gummifolk på Lekum

I 1954 var det ekstremt mye snø. Det kom en buss med folk til Askim Gummivarefabrikk, og denne endte i renna i krysset ved Eidsberg kirke. Bussen kom ikke opp, og det endte med at de gikk til Lekum gård og gikk inn i fjøset til Morten Hansen, som drev og melket. Der kunne de varme seg, frem til en ny buss kom fra Rakkestad. Det var første gang det hadde vært «gummifolk» i fjøset på Lekum. Etter hvert ble det mye melkerutekjøring over Eidsberg og Trømborg. Kjøringa startet vanligvis halv åtte om morgenen Hakon Koht-Norbye på Skaltorp var den første leverandøren på ruta. Bilen kom ikke under brua ved Eidsberg stasjon, så den kjørte om Tokerud, og til Heia. Kjørte så til Westerbykrysset og om Rånås-gårdene, Finstadsbogen mot Glørud-krysset og videre ut på Trømborgveien, til Mysen gamle meieri. Det var levering hver dag. Ved meieriet var det trangt, fordi det var en del som også kjørte hit med hest. Mandagene var det to høyder, med lemmer mellom spanna. Spanna holdt 50 liter. På planet uten lem var det plass til omtrent 60, og med lem var det plass til 80-90 spanna. Det var mange som ville sende med noe med melkeruta til Mysen. I tillegg måtte sjåførene gjøre ærend på Mysen Det var vanlig at sjåføren la ut for det de kjøpte for folk. Gjulem som kjørte melkeruta til Oslo skrev aldri huskelapp. Man får god

hukommelse av å kjøre melkeruta, ifølge Hans Weiby!

Melka ble kjørt til det gamle meieriet på Mysen. Dette lå på Sagtomta. Det ble bygd et nytt meieri her på midten av 60-tallet. Dette var i drift inntil det nye meieriet ble bygd på Brennemoen. På det gamle meieriet var det ingen avlessingsrampe, men dette ble bedre på det nye. Det kunne være tungt å løfte spanna fra bukk til bil.

Tomspanna ble dampet og vasket på Mysen. Kunsten var å få stablet dem i riktig rekkefølge for avlesning. Melkeruta tok en times tid, og på den kalde årstiden måtte spanna dekkes til med presenning, så ikke melka skulle fryse underveis. Karsten Løken kjørte en gang da melkebukken manglet på Fundingsrud. De hadde lagt en lem der i stedet. Løken skrev en lapp om at den nye bukken var i det i laveste laget!

Hans Weiby roser alle medarbeiderne og den gode ledelsen for god service og tillit til busselskapet. Dette la grunnlag for at alle som benyttet seg av bussrutene var meget fornøyde med tilbudet.

*Intervjuet av
Torger A Ga rseg i 2008*

Eidsberg stasjon

Området ved og rundt Eidsberg stasjon for oss som vokste opp der fra 1940 og fremover.

Stasjonen

Det store samlingspunktet - med tre ansatte - for de fleste av oss om bodde rundt i omegnen. Togtrafikken var viktig på flere måter, både personog godstransport. Det var faktisk tre spor og kryssing av tog i retning henholdsvis Sarpsborg og Oslo (lenge «bare» Ski, for der måtte vi bytte tog for å komme helt til Oslo Østbanestasjon). Etter endt skolegang på Kirkefjerdings skole, tok vi toget til Mysen for å fortsette med framhaldsskole, realskole, gymnas, handelsskole. Ja, da engelsk ble et frivillig fag, reiste vi til Mysen på tirsdager og torsdager for dobbelttimer på den nye IØHAS.

Skolekjøkken (på lørdager) hadde vi på toppen av den gamle middelskolen. (Barnebillett en vei kostet 20 øre.)

Godstrafikken var ganske omfattende, og det var lasteramper på både sør- og nordsiden av selve stasjonsbygningen med lagerhus. Melkespann ble om morgenen kjørt med hest til stasjonen og sendt til Mysen hvor meieriet var. Om ettermiddagen ble de tomme spanna hentet igjen. Senere kom en melkebil inn i bildet. Noen leverte melk helt til Oslo. Den kjøringen var det Walter Pettersen som tok seg av. Melkebukken til det bruk var plassert i krysset like ved jernbaneundergangen. Pettersen kunne også ta med passasjerer, og jeg mener at det kostet kroner 2,50 for barn en vei. Stasjonen fungerte også som poståpneri. Foruten at stasjons-

Bebyggelse rundt Eidsberg stasjon ca 1960.

Flyfoto av området rundt Eidsberg stasjon, antatt årstall 1951

mesteren også hadde ansvar som poståpner, var det tre landpostbud som befordret all posten som ikke ble hentet av adressatene selv (de som bodde i umiddelbar nærhet av stasjonen), utover til bygdefolket, pr. sykkel. I senere ble det med biler.

«Indre» kom med 3-toget mandag, onsdag og fredag. Da var det fullt på venterommet, alle ville jo ha avisen så fort som mulig. Gardina foran postluka ble dratt ned mens avisene ble lagt i riktige hyller. Da gikk praten livlig. Nyheter og meningsutvekslinger, skikkelig sosialt.

Sørenden av pakkhuset var ypperlig for å kaste på stikka med de store gamle 5-øringene. Vi små måtte som regel nøye oss med å se på og lære for senere bruk. Var vi heldige å «eie» en 5-øring selv, var ikke veien lang til «Baker'n» (Bergljot og Jørgen Kleven), hvor vi kunne kjøpe to peppernøtter for akkurat 5 øre! Etter hvert som vi vokste til, var det utrolig stas å møte opp til 1/2 9-toget om kvelden for å vinke. Spennende å se hvem som var konduktør, vi "kjente" flere av dem.

Hage-/parkområdet rundt stasjonen var pent og velstelt, ja, stasjonen ble tildelt diplom for vakkert og velholdt uteområde!

En gang i måneden kom Bokbussen (fra Fredrikstad bibliotek) som hadde et av sine mange stopp på den åpne plassen på nordsiden av stasjonsbygningen. Det var en velkommen gjest, og det var mange leseglade eidsberginger som var innom hver eneste gang.

Butikker

Bøndernes Hus eller "Markus-gården" som den etter hvert ble kalt, ble noen år drevet av O. Haug som hadde vært i Amerika en tid. Senere bygde han sitt eget hus med butikk i første etasje, like i nærheten av stasjonen. Landhandel av den gode, gamle sorten. Markus Nilsen overtok den gamle butikken, men valgte å bruke kjelleretasjen til butikklokale -landhandel det også. Begge klarte seg bra, omlandet var ganske stort, og folk brukte «nærbutikkene». Turer til "Møsibyen" ble det helst i forbindelse med andre gjøremål, men da ble det jo også handlet litt der. C.B. Haug overtok butikken etter sin far og drev den helt til sin død sist på 60-tallet. Han utvidet butikklokalet og fikk et rikt utvalg av varer.

Til og med bensinpumpe kom på plass. Markus Nilsen ansatte Erling Andersen som medhjelper i sin butikk. Handelsvirksomheten ble utvidet med utleie av frysebokser i nabobygget til butikken. Der var det kaldt! Det ble til stor nytte for husholdningene inntil fryseboksene/hjemmefryserne gjorde sitt inntog i mange hjem. E. Andersen overtok etter M. Nilsen og fortsatte driften inntil han etter C.B. Haugs død leide butikken der. Den siste kjøpmann var Jan Bjørnerud. Da han gav seg, var det slutt med dagligvarehandel i stasjonsområdet. Et fargerikt innslag var «Baker'n». Altså Bergljot og Jørgen Klevens foretak. I tillegg til salg av diverse bakervarer, kunne vi også kjøpe godteri der. To små bord og noen stoler i det lille butikklokalet fungerte som kafe-tilbud. Det var mye godt vi kunne kjøpe der, ikke minst var det gjevt med "kjøpebrød" en gang i mellom. Selve huset hadde mange boenheter og rommet mange mennesker. Mellom huset og stasjonen var det en fin grønn plass (en stor haug da vi var små).

Prospektkort fra før 1910 av Bøndernes Hus -Bjerke -«Markusgården» Bildet er todelt. Øverste del sett fra sør-vest. Kjelleretasjen ule senere butikk. Nedre del sett fra øst med butikken dengang

Grei akebakke/skibakke om vinteren. Om sommeren ble det noen ganger holdt friluftsmøter der, med sang, musikk og taler. Blant annet Frelsesarmeen og Filadelfia. Etter at Kleven gav seg med driften, var det Jenny Løvholen som førte kafeen videre i flere år. Så ble hele huset gjort om til boliger. Et annet "stoppested" vil vi også nevne: Kafeen til Amanda Nordli. Egentlig var hun røkter på Haga jordbrukskole. Hun fikk leie plass i en del av hovedbygningen hos Kristian Lundestad. Bakverket fikk hun fra Rakkestad. I tillegg solgte hun tobakk og sjokolade. Et trivelig tilbud, ikke minst for melkekjørerne som kjørte melkespann enten til stasjonen (for videre transport med tog til Mysen), eller til melkebukken hans Walter (for videre transport med Walters melkebil til Oslo). I en periode hadde vi til og med kiosk med salg av is og varme pølser. Nam, nam!

Forsamlingshus

Helt i utkanten av "stasjonsbyen" lå et spennende hus: Skytterhuset. Der var det festlokale, ja til og med "Bygdekino'n" brukte lokalet til filmvisning. Skytterhuset er forlengst borte, og to nye villaer er bygd på tomten. "Losjen" husker vi også. Det var IOGT-bevegelsens eiendom, vakkert beliggende vest for jernbanestasjonen med flott utsikt helt til Skiptvet. Møtevirkosmhet i IOGT-regi og juletreffester er det vi forbinder med Losjen. Interessen for foretaket gikk tilbake, og den gamle bygningen er borte den også.

Hebron

Bedehuset som nylig har markert 90 år. Det har vært et viktig samlingssted med diverse aktiviteter for Eidsbergs beboere. Blant annet søndagsskole, yngres, kvinneforening, sangkor, Eidsberg st.'s velforening, Eldres hyggestund, Menighetens barnehage samt diverse andre tilstelninger. Veldig mange av oss husker godt søndagsskolen med Kobb Lund, Karl Bjørnstad, Johan Skullerud, Petra Spedstad, Jens Bodal og Inger Fosse Østby

Ikke minst minnes vi søndagsskolestevnet om sommeren på Bjørnstasletta (Sameia) eller i Toje (Prestegården) og juletreffesten 3. juledag i Hebron .

Foreningslivet

Foreningslivet blomstret, kan vi vel si. Det var ikke bare å sette seg bak rattet for å delta i noe som foregikk lengre unna. Man måtte gå eller sykle, og da skjønner vi at nærmiljøet var viktig. Hver forening hadde sine faste ukedager, en eller to ganger i måneden. Ofte var det de samme som var medlemmer i flere av foreningene. Absolutt et sosialt og trivelig innslag, med innsamling til gode formål. Jeg har lyst til å nevne "Pikeforeningen". Den ble i sin tid startet av noen unge damer, og navnet beholdt de uansett om årene etter hvert gjorde dem til

"eldre damer."

Næringer

Nå for tiden er det stadig snakk om "nisjer" for å finne en inntektskilde. Men jammen var de flinke til å klemme ut planer som de klarte å sette ut i livet tidligere også! For å nevne noen: Sagbruket rett vest for jernbanen. Smia til Olaf Olsen. Hønseriet til Mosseby, Pianoundervisningen til Signe Finstad. Omsorgshjem v/Klara og senere Hilda Veiby. Sydamene Agnes Bjørnerud, Anna Pettersen ("Anna på Hjørnet"), Sissel Bøhler. Drosje ved J Degnes. Veving for Husfliden (bl.a tekstiler til kongeskipet Norge!) og private v/Petra og Margit Spedstad.

Prospektkort av stasjonsbygningen og pakkhuset. Det er ihvertfall så lenge siden som da melken ble kjørt i spann til meieriene. (Eidsberg stasjon)

Tusenkunstneren og altnuligmannen Helge Bøhler. Rugus Skofabrikk v/Rune og Gunnar Stoltz - den ble senere overtatt av Anker Hansen og gjort om til småbåtfabrikk. Forøvrig var det mange forskjellige håndverkere i tillegg til bønder og tidligere nevnte personer som «holdt hjulene i gang».

1 likhet med de fleste steder rundt i bygde-Norge hadde også vi vår «bygde-original». Han vandret rundt med en

koffert som inneholdt et utvalg av strikkepinne, trådsneller, knapper osv. Tror nok at de fleste kjøpte litt av ham. Stort sett en fredsommelig kar, men jodling, plystring men ordet "HOI" tålte han ikke. Når noen prøvde seg med det, føk gjerne kofferten til værs for så å falle ned mens innholdet ble spredt til alle kanter. Etterpå ble alt møysommelig samlet i kofferten igjen. Vi som var små, sto på sikker avstand og fulgte storøyd med på disse seansene.

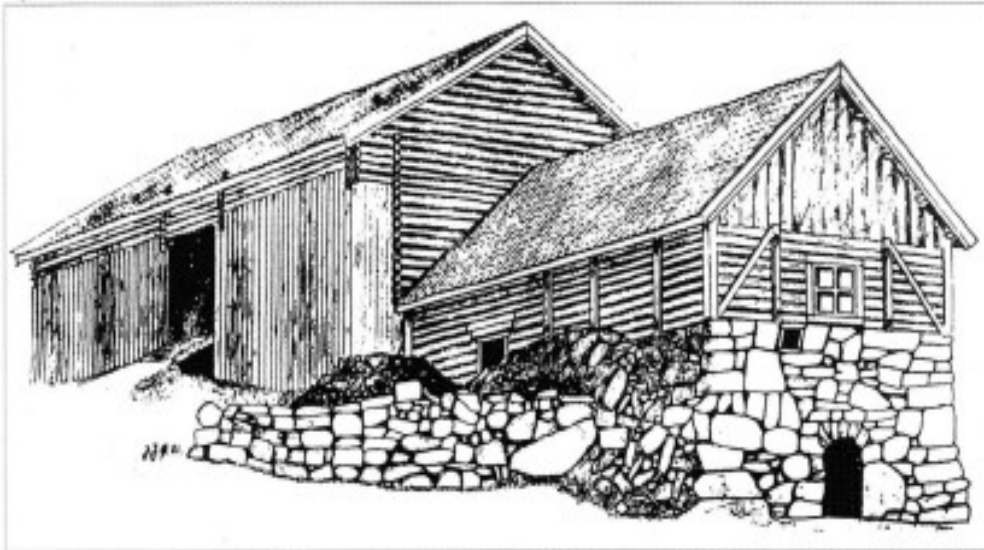
Etterord

Noe av det som vi kanskje husker aller best, er det faktum at «alle kjente alle», både store og små, gamle og unge. Når en sitter sånn og tenker tilbake, dukker det hele tiden opp mer og mer som vi minnes med glede, men også ting og

hendelser som er mer mollstemte. Tror nok mange vil være enige i at området rundt Eidsberg stasjon var et godt sted å bo og vokse opp i.

Berit Brevik

Øvre Hedemarken

Dette originale fjøset stod på øvre Hedemarken i Hærland fra ca. 1778 til 1952. Veggene var murt opp av gråstein ca. 1 m. over gulvet innvendig (til vindushøyde) Resten av veggene var bygd opp av vanlig laftetømmer. Fjøset var den gang det eneste i sitt slag i prestegjeldet. Eieren av Hedemarken som bygde fjøset, fikk pengegave for byggingen, av arveprins Friedrich av Danmark (sannsynligvis fordi han sparte trevirke). Pengegaven omfattet også grøfting og rydding ellers på gården. Historiegranskeren Helge Frøyset har skaffet daværende eier Kristian Langebrekke avskrift av Gunder Olsen Hedemarkens takkebrev, som her gjengis på originalspråket.

«Jeg underskrevne Gunder Olsen Hedemarken, vedgår herved at have modtaget av Sogne-Presten Hr. Johann Peter Thams til Eydsberg I Ord udj en Ban co Seddel, som Ham fra Deres Høyværdighet under 27-de Junii a:c: var tilsendt, som en Gave av Hans Kong/ Høyhet Arve-Printz Friedrich, der skulle give mig til en opmuntring til min Gaards videre Forbædring For saadan Hans Kong/ Høyheds Naadigste Gave Jeg herved allerunderdanigst Tacker, beder, at den store Gud evindeligen vil velsigne Hans Kong/: Høyhet min naadigste ArvePrintz for saa. >>

«Det to vet, kommer ikke den tredje ved.»

I bestefars fotspor

Kristian Lund - En av kirkens trofaste tjenere

Lund i Hærland: Da Kristian Lund dør i mars 1958, skjer det samtidig med et epokeskifte i landet. Bare få måneder tidligere ebbet gamlekongens liv ut og den nye kongen i Norge heter Olav V. Som sin far tar valgspåket «Alt for Norge» og bekrefter med det at også hans kongegjerning skal vies til tjeneste for folket. Det er langt fra slottsplassen til «Himmerike», som bruket her ble kalt, men begge steder bodde det mennesker som viet livet til tjeneste. I nekrologen i *Indre Smaalenenes Avis* stod det følgende å lese etter begravelsen 12 mars: *Kristian Lund viste oss at det største i livet er å tjene*. Det er ikke alle forunt å få et slikt ettermæle, og det forteller oss at det varet ydmykt og arbeidsomt menneske som bodde her på Lund.

Selv om Lund i Hærland var stedet Kristian Lund bodde mesteparten av livet, ble han født lenger øst i fylket. Hans far, Ole Hansen, kom fra Gutu i Trøgstad, en plass under Sørbråte det ennå finnes spor av. Men kjærligheten trekker han østover, og i 1866 gifter han seg med den elleve år yngre Maren Christine Evensdatter fra Myrseter i Rødenes.

Kristian Lund ble født i 1882 på plassen Dammen i Rødenes, som yngstemann av seks søsken. Dette er en tid da kongen i landet heter Oscar II, og parlamentarismen ennå ikke er innført i Norge. Samfunnet er i støpeskjeen, og spiren til det kapitalistiske samfunnet legges. Byene er i fremvekst, og masseutvandringen til Amerika starter for alvor. Folk har større mulighet til å påvirke sin egen livssituasjon enn noen gang tidligere.

Disse store samfunnsomveltningene preger i mindre grad Kristian Lunds oppvekst.

Byborgerskapets romantiske syn på den norske bonden hadde fått seg en alvorlig knekk med Eilert Sundt sine undersøkelser og avsløringer av livet på landsbygda. Statistiske opplysninger fra leger og prester viste også at det stod temmelig dårlig til med bonden. Fyll og slagsmål hørte til dagens orden, og nattefrieri og barn utenfor

ekteskap ble oppfattet som noe ganske normalt. Såpe og vann var slett ikke noe man hadde befatning med til daglig, og lus og lopper trivdes godt i skinnfellene og halmen. Maten var heller ikke noe å skryte av, og Aasmund Olavsson Vinje kan for eksempel fortelle om både «*puddersukker i holkar så gammalt at det såg ut som fjøresand*» og om «*kalvekjøt svart som skorsteinen*».

Det er lite vi vet om Kristian Lunds oppvekst, men det er god grunn til å tro at han ville nikket gjenkjennende til disse beskrivelsene av bygdelivet.

Ett år gammel blir Kristian Lund morløs. Sammen med noen av søsknene blir han fostret opp av andre her på Tauketorp, også i Rødenes. Her vokste han opp hos Amund Andreassen Basmoen, og det fortelles at oppveksten var god. Som på så mange av plassene han bodde er husene revet også her. De bodde også en kort tid på Øvre Grav. Det er uvisst hvor lenge han bodde her, men 14 år gammel konfirmeres han og bor da på Nordre Smedby, en plass under Øvre Grav. Heller ikke denne plassen finnes lenger. Årene i Rødenes er omflakkende. Det er få opplysninger om livet han levde her, men vi vet med sikkerhet at Kristian Lund bor hos Ole A. Krog her på Fykerud i år 1900. Folketellinga fra samme år forteller oss at han på denne tida arbeidet som tjenestegutt. Blant annet kjørte han varer mellom Rødenes, Mysen og Rømskog, og med hest og kjerre innebar det sikkert en overnatting eller to.

To år seinere bor Kristian Lund på Ulfsbytangen. Det er her på Ulfsbytangen Kristian Lund bor da han frir til Marie Akselsen. På denne tida var Marie budeie på Berg i Trømborg, og Kristians forelskelse må ha vært av det ekte slaget. For å få hennes ja, går han til fots fra Rødenes til Trømborg, en avstand på nærmere 3 mil. Giftermålet blir inngått den 9. september i 1902, og samme år kommer Paula til verden, nettopp her på Ulfsbytangen. To år senere bor den lille familien på Klemetsby i Rødenes der Eline blir

født i 1904. Her bor familien i fire år slik at Ragnhild også kommer til verden her i 1906. Livet er i ferd med å ta en ny retning. Kristian Lund går i skomakerlære hos Olaf Olsen Granli, og med tanke på ungflokken som snart skulle vokse, var nok dette et lurt yrkesvalg. Det fortelles da også at han var særdeles dyktig både til å lage og reparere sko, og at han sydde skotøy til hele familien. Parallelt med skomakerlæra, er han tjener og kusk for lensmann Olaus Lund i Rødenes. Kristian Lund gikk for å være modig og lett til beins, og det fortelles at han blant annet var på jakt etter Per Springer og en annen som hadde ranet en bank. Da disse dramatiske hendelsene utspiller seg er Rødenesepoken snart slutt, og Kristian og familien bor på Kirkengplass. Her kommer også den første sønnen til verden i 1907, og foreldrene gir ham navnet Ottar. I 1909, det samme året som Even blir født, har Kristian Lund og familien flyttet til Hærland. Det

første stedet de slår seg ned er Skårerplass, men allerede i 1910 vet vi av brev han sendte til Marie fra en feltmanøver på Elverum, at den nye adressen nå er Bakker under Grini i Hærland. Stua som sto her på Bakker er revet, men bygget opp igjen som hytte i Trømborgfjella. Årene på Grini skulle bli flere, og i løpet av de sju årene familien bor her, vokser barneflokket betraktelig. I tur og orden kommer de til verden, Ragnvald i 1911, Kåre i 1912, Monrad i 1914 og Kari i 1916.

Avslutning

«Underskrevne Nikolai Andersen skjøter og overdrager herved grds.no 187 brugs no. 2 Hemmerike i Eidsberg av skyld 99 øre til Kristian Olsen for kjøpesum 8200, hvilke åtte tusinde to hundrede kroner dels ved overtagelse av den eiendommen paahvilende

Kristian Lund

pantegjeld, dels ved udstedelse av gjeldsbevis, og dels ved kontant betaling er fyldestgjørende berigtiget . Hemmerike den iste April 1917 N Andersen »

Kristian Lund har kjøpt sitt «himmelrike», og i løpet av seks år er familien fulltallig. Bergljot blir født i 1918 og Ingrid i 1923. For alle som har minner om Kristian Lund er det i omgivelsene her på Lund i Hærland han huskes. For enkelte barnebarn, oldebarn og tippoldebarn er minnene bare fortalte historier godt understøttet av bildene med hesten og kua. Uansett, så er det livet på Lund som fortelles. Det var da også her på Lund Kristian kom til å bo mesteparten av livet, og det var i Hærland han fikk sin grav. Den dramatiske perioden som lensmannsbetjent i en bondekultur der slagsmål var en vanlig oppgjørsform i tvistesaker, var over, og etter atskillig roligere, om ikke nødvendigvis mindre slitsomme år som husmann på Grini, går han inn i kirkens tjeneste som kirketjener i Hærland kirke. Denne tjenesten passet nok Kristian godt, for han hadde på ingen måte noe fjernt forhold til verken Vårherre eller kirka. Kristian Lund var i mange år søndagsskolelærer, og han var en ivrig bedehus-sliter. Han hadde lekpredikantiske talenter. Og unnlot ikke å tale Guds ord verken på bedehuset eller rundt omkring på gårdene. Det ble et langt liv som kirkens tjener, og han ble da også behørig lønnet for sitt tjenerskap. Da han fyller 50 år 1932, får han overrakt seks sølvskjeer av pastor Hesla på vegne av menighetsrådet. I «Indre» står det følgende å lese: **«Han (Kristian Lund, e.anm.) er en arbeidskar av de sjeldne, og som kirketjener har han gjort seg kjent som en usedvanlig flink og pliktoppfyllende mann. Ja, han gjør mer enn det han plikter, sier de som kjenner han. Det er en fornøyelse å se hvor velstelt alt er på Hærland kirkegård i sommertiden. »**

Men livet som kirketjener var ikke slutt med dette. I ytterligere 20 år skulle han ringe inn til gudstjeneste og andre kirkelige handlinger, grave graver og stelle kirkegården Det kunne nok bli mange ensomme stunder og kalde vinterdager på plass i klokketårnet, og god tid til å la tankene fare. Noen av tankene bevarte han for ettertida som skriblerier på bjelkelaget høyt her oppe med utsyn over hele sognet. Med en barneflokk som etter hvert talte elleve, er det nærliggende å tro at mange av tankene gikk nettopp til barna. For Kristian Lund var en snill mann som var glad i sine barn. Selv om arbeidsdagen var lang, glemte han dem aldri. Under tømmerkjøring i Trømborgfjella vinteren 1929 sammen med 15-åringen Monrad, skriver han brev til Eline på Menighetssøsterhjemmet i Oslo og gratulerer henne med 25-års dagen. Dette brevet skriver han tidlig om morgenen mens Monrad ennå ligger og sover. Han hadde vært ute og foret hestene og hadde nettopp kjøpt en liten blakk dølahest sammen med Kristian Haga Haugland. I brevet nevner han hvor vakker hesten er, og at det er Monrad som kjører. I samme brevet nevner han også at Even har vært uheldig og hogd seg og fått giktfeber, men at det nå går mye bedre med gutten. Livet på Lund var hardt og strevsomt med mange munnar som skulle mettes. Som dreng på Grini fortelles det at han en gang sovna da han skulle krype under gjerdet på vei hjem. Forhåpentligvis var ikke alle dagene like utmattende. Ved siden av jobben som kirketjener, skulle også bruket på Lund drives. Da kunne det være godt å ha unger i huset som kunne ta i et tak. Kristian Lund var liten og lettbeint og brukte nok store deler av livet til å gå. Han gikk mellom Lund og Hærland kirke, og måtte tilbringe mang en lørdagsnatt i et kaldt kirkerom slik at det skulle bli varmt til kirkefolket på søndag. Etter 34 år som kirketjener er det slutt. Det siste året hadde vært hardt, og han har måttet få mye hjelp av både sønner og svigersønner. I 1951 overtar sønnen Kåre tjenergjerningen, og to år seinere overdrar han gården til sønnen Ottar, og flytter selv til Eline i Eidsberg. Kristian Lund legger inn årene. På seinvinteren 1958 tar han sin siste tur til Hærland, og denne gangen er det ikke han selv

som har gravd grava. I 1953 hadde han fått Kongens fortjenestemedalje i sølv, og ikke mindre ærerike er minneordene i « Indre» etter begravelsen den 12. mars: «I over 30 år var Kristian Lund tjener i denne kirke, og kom i kontakt med så mange, sa presten. Når de

skulle døpes var det han som kom med dåpsevannet som holdt en riktig temperatur. Når de unge toget inn i kirken for å konfirmeres, ruslet han omkring og stelte det hyggelig for dem. Han var den som tente lysene når de unge skred frem til alteret

Hærland kirke og gården Kirkeby, som ble revet til fordel for E18. Postkortet er fm 1890-årene.

i livets største fest. Han ringte folk sammen for å høre livets ord, og han ringte også til hvile etter livets strid. Kristian Lund viste oss at det største i livet er å tjene. Han løftet tjenesten opp på et nøyt plan. Kirken for Kristian Lund var ikke bare dette huset, men han ville også tjene i det åndelige tempel.

Som ganske ung viet han sitt liv til Gud og ble en trofast tjener av søndagsskolen, i det kristelige arbeidet på bedehuset og i hjemmene. Kristian Lund var sjelden trofast, ikke minst i sitt hjem, hvor han fikk fostre opp en stor barneflokk.

Jde og opplegg Hans Kr. Dillevig
Skrevet av Stein Kr. Dillevig
2004

<<En dum vet lite, men den lærde kan vise seg dummere enda», sa bonden til bymannen, som ville melke oksen.»

Minner fra sommerjobb som postbud

Selv om jeg ikke synes det er lenge siden, er det mellom 50 og 60 år siden jeg hadde min første sommerjobb. Jeg gikk på realskolen (og senere gymnas) på Mysen, og i de lange sommerferiene måtte en prøve å tjene litt penger. Var heldig og fikk prøve meg som postbud, en jobb jeg hadde i flere sommerferier.

Den første sommeren skulle jeg vikariere som landpostbud. Det var å sykle fra Mysen og opp til Momarkenkrysset. Der begynte utdeling av post. Først til Monautsikten, så tilbake til Momarken og ned til Ramstadkrysset. Der bortover Homstvedtsletta til Åsengen mølle. Derfra opp til Buer på grensa til Trøgstad. Der skulle helst postsekken være tom. Arbeidsdagen

Postmester Jonannes Eckhoff Wiik fungerte fra 1/9 1946 til 1/2 /957

var over og det var å komme seg raskest mulig tilbake til Mysen.

Men først var det opplæring. Han som hadde ruta fast, Johannes Skjervengen, hadde motorsykkel og jeg satt på med ham et par dager. Men enkelt var det ikke, dårlig med navn på postkassene var det også. Spesielt husker jeg Homstvedtsletta som vanskelig, det var mange med samme etternavn der.

Jeg brukte egen sykkel og den fikk kjørt seg.

Formen ble god etter hvert. Kan ikke huske det regnet noen gang, men det gjorde det antakelig. Denne ruta hadde jeg et par år.

Så fikk jeg en landpostrute i Folkenborgområdet, før jeg ble «forfremmet» til å bli vikar i Mysenområdet. Det var hel stilling og medført også en del arbeid på kveldstid. Hadde rute opp Vandugbakken og ned Vandugveien. Det meste av arbeidstiden tilbrakte jeg på min trofaste sykkel. Posten kom den gang med toget. Det var egen postvogn på toget, og der var det en postbetjent som sorterte posten. Dagen begynte med noe som i dag må betegnes som en kuriositet. Posten kom med 9-toget fra Oslo. Da gikk samtlige postbud med en tralle ned Storgata til stasjonen. Der ble tralla lastet full med postsekker, og så dro vi den oppover Storgata til Kaupanggården, der Postkontoret den gang var.

Dette var et spesielt trekk i bybildet. Det hadde vært morsomt om det fantes et bilde av dette. Det er rart å tenke på når en i dag ser det kommer store postbiler med containere som trilles inn på postkontoret.

Av andre ting jeg husker, nevnes følgende: En gang hadde jeg lagt «Programbladet» i feil postkasse. Da kom postfullmektig Lie inn til oss postbudene, og sa med høytidelig og klar stemme: "Det er kommet klage på Dem, Sævik". Dette var noe jeg ikke satte særlig pris på. Jeg fikk forklart hva som var galt. Dagen etter lå det Programbladet i postkassen til rette vedkommende, innkjøpt av undertegnede i Narvesenkiosken!

Jeg har nevnt at posten kom og ble sendt med egen postvogn på toget. Ofte hadde jeg senvakt. Etter å ha tømte postkassene forskjellige steder i Mysenområdet, var det litt sorteringsarbeid før jeg skulle på toget som gikk til Oslo ved 21-tiden. Da hadde jeg blant annet med en sekk med verdipost. Den kvitterte postbetjenten på toget for å ha tatt imot, og jeg kvitterte for den sekken jeg skulle ha med tilbake.

Mysen postkontor hadde kontor i Kaupang i tiden 1936-59.

En gang bommet jeg. Da jeg kom tilbake til Postkontoret, kom vedkommende som hadde vakt der, mot meg og ropte at jeg hadde tatt med feil sekk. Jeg kastet meg på sykkelen, og på perrongen stod postbetjenten på toget ganske forstyrret. Vi byttet sekker og toget kunne gå noe forsinket. Han hadde jo kvittert for mottak av den sekken jeg feilaktig hadde tatt med. En gang fikk jeg beskjed av postsjefen at i ledige stunder, kunne jeg skjøte hyssingbiter (som var brukt til å binde postsekkene igjen med) og lage hyssingnøster av. Sparsomhet var den gang en dyd. Kan ikke huske jeg etterlevde beskjeden Jeg syntes nok det var å gå vel langt i nøysomhet. Av de som jobbet som postbud den gang, må nevnes Paul Pettersen. Ifølge Mysenleksikonet begynte han i Postverket i 1943 som vikar på Buerruta. Best kjent var han fra alle årene han gikk som postbud i Mysen. Han var en populær person, og vi husker han hadde et smil og «mor'n» til alle de han kjente, og det var de fleste.

Det var veldig greit å ha ham å spørre om forskjellig ting som vikar. Han hadde svar på omtrent alt. Han gikk sin siste runde som postbud i mars 1988, og det var mange som følte vemod. Mysen var blitt et fast trekk i bybildet fattigere. Dessverre døde han plutselig et år senere. Avslutningsvis vil jeg si at jeg har flere grunner til å være Postverket takknemlig, ikke bare for at jeg i min ungdom hadde fine sommerjobber. På den tida var det slik at for de som hadde gjennomført postskolen, var det plikttjeneste av en viss varighet. De ble da beordret til å gjøre tjeneste på anvist sted. Takket være dette beordringssystemet, traff jeg henne som jeg har vært gift med i over 43 år.

John Sævik

Sangen om Trømborgfjella

Arne Hansen, Mysen

Mel.: De nære ting

På duggvåte stier – langs furukledd ås,
ved Bustein vi vekker – en slumrende gås,
som flykter litt lengre – i fjellene inn,
den er like var – som et barnesinn.

Trå varsomt i lyngen – langs vår lille vei,
naturen er hellig – hver fjellrabb og hei.
Du setter deg varsomt – på mosekledd sten,
og lar deg beruse – av luft så ren.

La blikket ditt reise – ta tanken din med,
din hvilestein er – hvor du setter deg ned.
Hør fuglene synge i samstemmig dur,
hvor herlig vi har det – i vår natur.

Dra langt inn i fjella – hver gang du har fri,
ditt « Fata Morgana» - er ei fantasi.
Du må ikke glemme – å se deg omkring
naturen forandres – rundt hver en sving.

Du finner ei hytte – plassert på en skrent,
der kan du se elgen – litt gjemt i en glent.
I skogen omkring – synger fugl i hvert tre,
og vil du se våk – se på Bustein ned.

Vær glad i naturen – den er til behag,
bevarer din helse – hver eneste dag.
En gave til bygda – fra skaperens hånd,
du eier den aldri – er kun til lån.

La dyra få leve – la trærne få stå,
la vannet få sildre – i bekkene små.
Når sneen seg svøper – som brudenes slør,
da tiden er evig – om enn du dør.

Så gjør vi så når vi ruller vårt tøy ...

av Signe Rutlin

Hvor ofte har vi ikke gått rundt om en einerbærbusk, sunget og lekt denne sangleken, en lek som kanskje spesielt hører julen til?

Å rulle tøy

er for mange et avlegs begrep. Det meste av vårt sengelinnnet er ifølge varedeklarasjonen behandlet så det er både rulle- og strykefritt.

Toaletthåndklærne er stort sett bare av frotte, oppvaskmaskinen gjør glasshåndklærne nesten overfløddige, og lunsjbrikker av et syntetisk stoff erstatter duken. Brikkene tørkes bare av med en fuktig klut etter bruk.

Lintøyskapet som en gang var husmorens stolthet, er der men ikke slik det engang var og som hun gjerne viste frem ved gitte anledninger. Der lå husets forråd av lakener, putevar, toaletthåndklær, duker og servietter.

i sirlige bunker skinnende hvite, glatte og blankrullede etter å ha gjennomgått en lang og tungvint prosess fra vaskestampen til rullebord og tørkeloft, og tilbake til rullebordet igjen for siste omgang i rullen, for til slutt å telles opp og plasseres i lintøyskapet ferdig til neste gangs bruk.

Med andre ord klesvasken og stellet av denne har som så mye annet i dagens hushold gjennomgått en forenkling. Klesvask i bryggerhus med skrubbing på vaskebrett, koking i bryggerpanne, og deretter skylning til siste skyllevann var helt klart. Dette arbeidet utføres i dag i en prosess av vaskemaskinen og avsluttes ofte når tøyets er tørt. Mangletrete og steinrullen med fire kavler er for lengst ute av bruk, og erstattet med hånddrevet maskinrulle eller elektrisk rulle. Imidlertid er det mange som spør hvordan man egentlig går frem for å få lindukene glatte, blanke og stive? Selve vaskingen betyr atskillig for et vellykket resultat. Av samme mening synes også salig Hanna Winsnes å ha vært. for hun har i sin «Lærebok i Husholdning» et eget og meget omstendelig kapittel om "Storvasb foruten ett om <<Vask av

fint tøy", men ingenting om mangling/rulling. Vår mangfoldige folkeopplysningsmann Eilert Sundt derimot, har sin bok om "Renslighedsstellet i Norge" nær sagt selvfølgelig - ikke bare et kapittel om "At vaske tøy", men også et kapittel om "At mangle og rulle".

Vi lar Eilert Sundt fortelle om det siste: «Man vikler tøyets om en manglestokk, legger den på et bord og ruller frem og tilbake med en manglefjæl, som legges ovenpå og trykkes ned. Et eget håndtag på manglefjælen viser hvorledes arbeidet udføres, nemlig med hånden og armen. Den samhörrende stak og fjæl kaldes manglegagn på samme måde som vævgagn, vasegagn osv., tildels bruges også uttrykket håndrulle. I mer fremskredne egne og på større gårde kan man imidlertid se disse håndredskaper ombyttede med stenrulle. Ja, hist og her kan man desuden se en skrueperse ved siden af rullen, til at fullende dennes arbeide. » I en fortsatt vandring i litteraturen, overlater vi ordet til Mimmi Sverdrup Lunden i sin bok «De frigjorte hender» «Etter storvasken fulgte mangling og stiving og stopping og lapping Det var sent og tungt med tre og hest. Rulla holdt sitt inntog her og der på bygdene, men den vakte ikke begeistring. Den var en svær og tung historie, og de måtte ha karfolk til hjelp. To mann drog, og to jenter la stokkene så fort de bare vant, og stod og strakk tøyets. Fort gikk det, men det var et spørsmål om det alltid lønte seg å vente til karfolkene hadde tid. Ellers kunne man mangle i ledige stunder. Ulykker hendte det med dette nymotens stellet og. En og annen fikk den tunge rulla i magen og ble klemt opp mot veggen. >>

Som regel dynket matmoren alt tøyets selv og stivet det også. Slik torde en ikke overlata til andre. Det gamle boltejernet greide seg lenge fremover, men ellers kom strykepannene med fem jern i bruk. Prestegårdene gikk alltid foran og skaffet disse moderne greier, og jentene som tjente der, så dem og brakte nyheten videre. De ble møtt med århundredets mistro, som rimelig

var. Tenk å sette et gloende jern like på tøyet!, sa de blant annet om strykejernet.

Og vandringen fortsetter til «Husmorboken», en utgave benyttet ved husmorskolene i 1930-årene. Her er rulling av tøy beskrevet mer i samsvar med vår tid idet det heter:

Rulling

Dynk tøyet hvis det er fullstendig tørt, og legg det fast sammen, en bjerkevisp, er best at dynke med. Dynk ikke for meget, dekketøy må dog være temmelig vått. Begynn så å trekke det som er først dynket. Trekk tøyet begge veier, jevn ut alle folder og jarer, og legg det pent sammen. Alle bånd glattes godt ut. Trekk forsiktig og skjønnsomt. Legg ikke samme styrke på en gammel fin duk, som på et grovt laken. Trikot- og frottestoffer trekkes og legges sammen, rulles ikke.

Dekketøy

Regelen er at navnet skal vende ut, og at dekketøyet skal legges sammen på langs, så falden brettes og jaren ligger slett. Tøyet bør dog ikke alltid ligge i de samme bretter av hensyn til slitasjen, især ikke lintøy Duker må ligge vekselvis i 3 og 4 folder. Med servietter og håndklær

veksles også. Duker som legges i 4, legges først i 2 med vrangen ut, så brettes begge jarer til midtbretten. Når de er rullet legges de i plisfolder. Servietter legges i 2 eller 3 bretter hver vei etter størrelsen. Håndklær likeså. Alt tøy må være godt tørt før det legges i lintøyskapet.»

Så langt det skrevne ord. En eldre husmor ble kontaktet om rulling, og fra henne kom det spontant: «Å den rullingen i mitt barndomshjem! Vi hadde maskinrulle som ble skrudd godt til.

Den stående ordre var 10 ganger frem og tilbake på over- og underlaken, putevar og håndklær, 20 ganger for duker og servietter»

Konklusjonen blir

Tøyet må ha en viss grad av fuktighet når det skal rulles. Bomullsvarer kan rulles på elektrisk rulle hvis vi har det, men skal vi ha stivt, blankt dekketøy (lintøy) må vi bruke kaldrulle. I stedet for bjerkevisp har vi fått dynkeflasken. Viktig er det, i god tid før vi skal rulle, dynke spesielt linduker og servietter godt. Legg dem i en plastpose så de blir godt gjennomtrukket, hvis vi da ikke tar plaggene fra klessnoren før de er ordentlig tørre. Strekking er en viktig del av arbeidet både på langs og på tvers, og pass på

Ei gammel rulle med et fint overlaken.

at jarene er glatte Etter første gangs rulling 4-6 ganger frem og tilbake, henges tøyet opp til tørk og rulles igjen til det er blankt 4-5 ganger. Er det for eksempel en duk av kraftig kvalitet, kan duken med fordel tas en omgang i rullen mens den ennå er halvtørr, og så siste gang når den er helt tørr. Nøyaktighet ved sammenlegning tilslutt, så leggene blir like brede, ser jeg på som viktig. Eilert Sundts notat om en skrupresse (syltepresse) som duken legges i tilslutt, har vært nyttet langt inn i vårt århundre. Duken ligger der gjerne natten,over. Leveres en duk til vaskeri, er det

viktig på forhånd å undersøke at det ved rulling nyttes kaldrulle. Har man en linduk som først har vært gjennom en varmrulle, er det vanskelig senere å få den blank. Halvlins duker blir sjelden helt blanke. At vasking av en linduk skjer ved temperatur på 60-70°C, er også av betydning for et vellykket resultat. Et godt råd er det å lytte til Hanna Winsnes om å ta flekker av duken umiddelbart etter at duken tas av bordet, og før den går i skittentøyskurven. Men tørk den etter flekkavtagning. Er det frynser på et plagg som skal rulles eller strykes, slå da frynsene mot en bordkant, så retter de seg.

Kai Tønsberg: En livshistorie fra før i ti'a (del 2)

Kai Tønsberg fortsetter, se første utgave av «Haakon» side 44. Vi gjengir resten av historien slik han forteller det med egne ord.

Krigen

Da krigen kom i 1940, gikk jeg fortsatt på skolen. Om morgenen den 9. april var jeg klar til å gå på skolen, men kom ikke så langt. Vi bodde da på andre siden av jernbanelinja, og da flya kom, fløy de så lavt over Mysen at vi nesten kunne ta på døm. Det var for at de ikke skulle bli truffet av skudd fra festningen, men kulene bare rullet av og suste bortover. Kirkeklokkene ringte og fungerte nærmest som flyalarm, så folk kunne fly og gjøemme seg. Det satt også mange folk i kirken. Dette var jeg med på alt sammen! Nøkleby'n bodde på oppsi'a gartner Wiig, og satt og hørte på radioen, og oppå den radioen sto det en pokal som en av guttene hadde vunnet på skirenn. Mens de hørte på radioen, kom det ei kule gjennom vinduet, og den gikk rett igjennom pokalen som sto oppå radioen. Denne pokalen har det stått om i avisen etterpå! Husker godt at flya sirkla over området på formiddagen før de forsvant innover mot Oslo og Fornebu. De kom ikke tilbake denne dagen.

Den 10. april var «panikkdagen». Da dro det lastebiler med folk inn gjennom Hærland og over alt. Det kom en hel haug med lastebiler utafør Smaalenenes Aktiebank (Kreditkassen), og vi ble kjørt til Melleby skole i Hærland. Det var helt fullt der. Det var også noen som leide seg inn på gårdene bortover.

Det var en som jobba på jernbanen som hadde butikk i Smedgata, han tok med seg alle matvarene sine da han dro. Når ikke tyskerne var

Kai Tønsberg

der ved skolen, rømte vi til Dal, der noen av oss ble innlosjert i et stort hus som tilhørte han Jørgen Dahl.

Vi kjøpte matvarer av han som hadde fått med seg varene sine fra butikken. Og mens vi var der, kom han John Lilleng og sønnen hans, som var bare 17 år den gangen. Døm hadde vært på Mysen og visste ikke at vi hadde rømt videre til Dal. De holdt jo på å bli skutt, for de kom midt opp i fortroppene til tyskerne. Når vi var der ved skolen, og tyskerne hadde inntatt Mysen etter noen dager, og de skulle videre til Ørje, måtte vi stå i giv akt når døm kjørte forbi. Etter skolen begynte jeg å jobbe på kleshengerfabrikken til Syversen, men vi ble skrevet ut fra fabrikkene av tyskerne for å jobbe på gårdene, med potetplukking og forskjellig arbeide for matauk. Noen av guttene var til og med på Rømskog og hogg tømmer. Jeg var bl.a. på Mustorp og luka kålrot. Det var så lange renner der, at vi nesten ikke så fra den ene enden til den andre. Der likte jeg meg så godt at jeg kutta ut jobben en stund, og var på Mustorp noen måneder. Der var det god mat. og jeg hadde det veldig bra.

Kai i kamp med en kamerat under oppholdet i Sverige

Det var mange som etter hvert rømte til Sverige, det ble nesten en mote for mange, så det var nesten ikke unge gutter igjen på Mysen. Jeg hadde en kamerat som het Charles Lillebo, han var sønnen til en som jobbet på jernbanen på Mysen. Han var student og hadde fått innkallelse fra tyskerne om å møte på Bislett. De ble sendt ut for å arbeide, blant annet kunne de bli sendt til Sulitjelma for å jobbe i gruvene. For at han skulle slippe dette, fikk vi med oss han Johnny Eriksen og rømte over til Sverige. Jeg hadde hørt om ei rute fra Ørje, som ble benyttet av døm som ble fraktet over grensen. Det var 1. mai 1943 da alle feiret, også tyskerne feiret 1. mai, og da tenkte vi at døm ikke var like påpasselige. Alle passasjerene på bussene til Ørje ble kontrollert av grensepolitiet om det kunne være flyktninger, men vi hadde grensepass i orden, så det gikk bra.

Vi gikk fra Ørje seint på kvelden, og da traff vi to unggutter på sykler som stoppa. Selv om det var risikabelt, for det var grensepoliti og litt av hvert etter veiene, fortalte vi at vi skulle rømme til Sverige, og vi spurte hvordan vi kunne komme oss dit. Jo da, guttene ble med for å vise vei til grensen. Vi hadde ikke spist på lange tider, så da vi kom til Klund på natta, gikk guttene inn i butikken der og skaffet oss noe kjeks og greier, så vi fikk oss litt mat. Så fulgte døm oss gjennom skauen, og vi kom først til ei stor hytte oppi skauen. Der hadde de ulovlig fest for å feire 1. mai. Så kom vi til et stort vann hvor vi slo oss til for natten med stort bål, og satt og prata sammen. Vi skrev også brev hjem, som vi sendte

Dette bildet er fra avvæpningen av tyskerne på Voss. Kai til høyre

med disse guttene, og han Johnny han hadde spilt litt poker så han hadde penger, og betalte guttene for tjenestene. Vi var nok litt godtroende, for guttene kunne like gjerne meldt oss til politiet hvis døm hadde sympatisert med tyskerne.

Dagen etter viste guttene oss en brei sti som vi skulle følge til svenskegrensen, og ønsket oss lykke til, før døm tok syklene og reiste tilbake. Det var da ca. en halv times gange igjen til grensen. Da vi kom der og så grensen, la vi oss flate ei stund før vi fløy over og ned i en djup dal - så skreik det i - jeg skal si at svenskene passet på grensene sine. Vi hadde ikke vært over grensen mer enn ti minutter, da vi ble tatt av de svenske grensevaktene. Da døm skreik i og spurte om vi var flyktninger, stoppa vi og bekreftet at vi var flyktninger. Vi måtte bli med til leiren deres som var bygd opp som et stort telt

av noe som lignet sponplater, som et midlertidig oppholdssted, før vi ble sendt videre. Her oppdaga vi at alle kompisene våre fra Mysen som hadde rømt før oss hadde vært innom, for døm hadde skrevet navnene sine i vinduspustene. Vi sa til hverandre at guttene hadde kommet frem, så da treffer vi dem sikkert. Så skulle vi videre til Badet i Töcksfors og vi gikk Långvassdalen, jeg ser for meg den turen den dag i dag når jeg kjører forbi veien til Långvassdalen, når jeg er i Sverige. Vi måtte innom tollene og vi ble kroppsvisitert av Landsfiskalen, Åke Hiertner, som forhørte oss om hvorfor vi rømte.

Der fikk vi noe som jeg ikke hadde sett eller smakt på mange år, det var ei stor mugge med varm sjokolade og hvite boller. Vi var unge og hadde ikke fått mat på lang tid, så det smakte godt, så det kommer jeg aldri til å glemme. Så bada vi, tok badstue og ble skikkelig saumfart, og var det noen som hadde lus ble døm snauklipt. Det var også leger der som foretok helseundersøkelse på oss, før vi ble fulgt til Grensehotellet for overnatting.

Bilde fra slottet etter frigjøringen Kai til høyre i bildet.

Neste bestemmelsessted var Kjaseter, en tur på omtrent 100 mil. Vi fikk med oss hver vår store pose med mat, og gikk på bussen til Karlstad, og derfra med tog til Kjaseter. Der måtte alle innom til kryssforhør om du var spion eller forræder. Forhøret varte i to til tre dager. Etterpå ble vi fordelt, de voksne ble sendt til ett sted, og jentene til et annet sted. Jeg husker ikke navnene på leirene nå. Men han Johnny Eriksen og jeg og de andre som var under 18 år skulle til Voxna i Dalarna. Der var det disiplin, det var helt militært, vi måtte stille opp hver morgen og marsjere, men det måtte nok være strengt for vi var 300 gutter fra 16 til 20 år. Det lå en skogsskole for videregående litt ovenfor leiren, og der fikk vi forskjellige jobber. Jeg fikk også ansvaret for at brakkene vi bodde i ble holdt i orden. Det var en sersjant som hadde anbefalt meg, og det var jo moro da. Jeg fikk med meg tre-fire andre gutter til å hjelpe meg. Kveldene gikk med til å sparke fotball, eller vi dro ned til Voxna stasjon. Der var det et hotell som vi kunne spise pannekake og ertesuppe så mye vi ville - for - jeg tror det var 75 øre, og med så mange unge gutter klarte døm nesten ikke

å steke pannekaker fort nok.

Vi kunne gå på kino, det kosta 50 øre, og det var ennå billigere enn på Mysen. Lønna var på kr 4,75 pr. uke - det skulle vært kr 5, men så leide de en radio i brakkene som hver betalte 25 øre for i uka.

Så hadde vi noe som vi kalte for Voxna-kvelder, og da hadde vi underholdning. Det var mange som var veldig flinke til å spille gitar og synge. Leirsjefene bidro med sine ferdigheter, og det var også noen i leiren som hadde vært med på å spille inn filmer, døm var jo som skuespillere å regne, så vi hadde mye moro. Der det er samlet så mange gutter vil det også være. noen røvere, og det hadde vi, de måtte finne på noe galt, og da ble hele leiren straffa, og da ble vi nekta å gå på kino.

Men vi andre i leiren godtok ikke slik oppførsel, så vi straffa døm med å kaste døm i Voxnaelva, ei kald fjellelv, som kom oppe fra dalene, og da skal jeg si døm blei snille gutter etterpå.

I Sverige gikk jeg på snekkerskole og hadde militærtjeneste, -og etter lange dager med plikter, brukte vi fritida til sport, så vi hadde «kondisjon som hestær»

Freden

Kapitulasjonen foregikk i de første maidagene. I Norge var det 8. mai, og natt til 9. mai dro bataljonen vår tilbake til

Norge. Vi var de første som kom til Oslo. Vi kom over ved Charlottenberg med et langt tog med maskinkanoner i begge ender. Vi ble sendt til SS-leiren på Ullevål for overnatting. Vi kom opp i ei heksegryte, der tyske frontkjempere skjøt fra takene, men vår bataljon var fullt utstyrt med våpen og håndgranater. Vi hadde ligget i militærtjeneste i et og et halvt år, og var godt utrustet. Mange frivillige svensker var med bataljonene for å hjelpe Norge. Noen av våre ble hysteriske og vi måtte være litt harde med døm for å få roa døm.

Tyskerne var jo ikke avvæpnet ennå, og vi ble fordelt og satt til å passe på blant annet strømtilførsel, og andre ting som kunne ødelegges av fienden.

Den 12. mai kom daværende kronprins Olav hjem til Norge, og jeg var med og sto æresvakt på Honnørbygga der han ble tatt i mot, og var blant de første som sto vakt for kronprinsen etter krigen. Vi var norske politisoldater som var sammen med Mil.org.-tropper og Hjemmefronten. Etter at vi hadde utført oppdraget i Oslo, ble vi sendt med tog til Voss med Bergensbanen tidlig en morgen. Vi var over 1000 mann. Et kompani kom til Bergen, mens jeg var blant døm som ble på Voss. Vi passet på at det ikke ble utført noen sabotasje mot veier, bruer, kraftstasjoner osv. Vi hadde 4 timers vakt og 8 timer fri døgnet rundt i 3 måneder. Det var dårlig med overnattingsmuligheter, og kapellet der ble tatt i bruk som sovebrakke. I ca. 4 uker holdt vi til i kapellet, men etter hvert som tyskerne ble avvæpnet og sendt hjem, overtok vi de tyske brakkene og der var det orden.

Tyskerne hadde sine soldater som var bevæpnet, og som hadde full rett til å skyte sine egne hvis noen av døm prøvde å gjøre noe ulovlig. De tyske soldatene var meget disiplinerte i forhold til Hirten. Tyskerne hadde sin egen leir, og det var vakter på begge sider av gjerdet. Vi kontrollerte alle norske sivile som hadde tjenester i den tyske leiren, døm fikk passerseddel ved inngang, som vi måtte kontrollere ved utgangen. Vi som kom fra Sverige hadde ordentlige militæruniformer, mens Hjemmefronten hadde bare armbind på venstre arm i norske farger.

Utover høsten var jeg i tjeneste på Voss, da ble vi sendt sørover, og jeg ble i Porsgrunn og på Herøya til jeg ble dimmitert og sendt hjem like før jul 1945. Da hadde jeg ikke vært hjemme siden jeg rømte til Sverige i mai 1943.

Jeg var tilbake i sivilt arbeide igjen etter ca. 4 år. Da fikk jobb som hjelpegutt hos Johan Brødremoen, som kjørte tømmer og ved fra Rømskog.

Krigens hjørne

Vi har sakset fra Indre Smaalenenes Avis fra 1943. I den tiden var alt rasjonert. For bøndene var det viktig å få avlingen velberget i hus. Det var nærmest en dugnadsjobb. Dette angikk jo alle i nød tid som var tilfelle på den tiden. Fra avisen gjengis ordrett hva som er skrevet:

«Noen hedersord om Anne Sørby, Trømborg.

Den skrikende mangel på arbeidsfolk i jordbruket har ført til at alt disponibelt mannskap på gårdene har satt alle krefter inn for å bringe markens grøde i hus. Ja, selv gamle menn og kvinner på 70-80 år som for lengst har passert det stadium da de kan sies å ha sin fulle arbeidskraft i behold, har nå kastet alle hensyn til side og gått inn for mataukinga.

Forleden kom det oss for øre at gamle Anne Sørby på Sørby i Trømborg hadde lagt strikkesøyet til side og begitt seg ut på åkeren for å ta opp korn. Et sådant tilfelle kan selvsagt ikke foregå ubemerket. Anne Sørby som om ikke så lenge er i ferd med å passere sitt 77. år og således ikke er noen ungdom lenger, gjorde virkelig fullgod nytte for seg ute på åkeren. Selv om Annes skift var kortet noe inn, var det forbausende hvor lett arbeidet gikk for hånden, strikkingen har kanskje sin store andel i hennes fingerferdighet. Hennes sterke fysikk greide utmerket godt påkjenningen, tatt i betraktning at hun på flere år ikke har tatt del i lignende arbeid. Som tidligere nevnt har strikking vært hennes daglige beskjeftigelse, og blir det vel også når de lange høst- og vinterkvelder igjen setter inn for alvor. Men først og fremst gjelder det altså å få grøden bragt i hus. Dette var gamle Anne Sørby også på det rene med, derfor syntes hun ikke at hun selv kunne sitte som tilskuer når de øvrige av gårdens folk arbeidet i sitt ansikts sved, men foretrakk personlig å ta et krafttak til sitt eget og samfunnets beste.

Vi bøyer oss i ærbødighet for gamle Anne Sørbys enestående arbeidslyst og ukuelige energi, det er sådanne mennesker som bygger landet.

S.S

En annen notis fra samme nummer

Til «En fortvilet». I et anonymt skriv til fru Flateby beklager brevskriveren seg over mangel på sko

og strømper. For å nå frem til den anonyme inntas følgende fra fru Flateby:

Hvorfor kommer du ikke personlig til meg, og du skal bli hjulpet så langt råd er. «Du skriver flere har det som jeg», hvilket er årsak til dette skriv.

Sko av alle slag er det rasjoneringskontoret som har oversikten over. Når din skoansøkning er avslått er det sikkert de i kommunen som har mindre av sko enn din oppgave viser.

Min innsamling av ull er til våre frontkjempere.

De står der øst med livet som innsats og kjemper for dig og mig.

Mangler du strømper til vinteren, så kom til mig og du skal få av min private ull til strømper.

Vi i NS arbeider under Kristi påbud: Elsk eders fiender. Vi bærer ikke hat til nogen. Kom og bli overbevist. Heil og sæl!

Minda Rateby

En historie fra krigen om en grisunge

Under krigen var det vanlig at alle folk som hadde plass i uthuset, kjøpte seg en grisunge og fødte den opp.

Jeg husker godt en gang mannen min, Kristen, skulle reise til Mysen med en grisunge. Den putta han bak i ei kjerre (børskjerre), som vi brukte til varer da vi reiste og handlet. Jeg spurte om han hadde ordnet med ei kasse i bunnen av kjerra, da bunnen var av huntonitt. Men det skulle gå så fint så, forsikret han meg, og han dro av gårde med grisen.

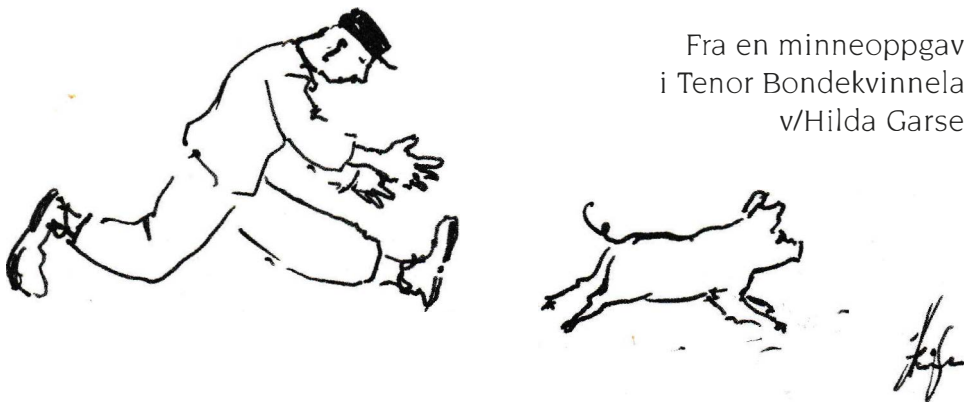
Utover dagen kom det ei dame fra Mysen til oss. Hun brukte å kjøpe melk. Hun var i riktig godt humør, og fortalte: «Du kan tru jeg så noe rart på Mysen i dag. Det sprang en grisunge i veien ved Folkehøgskolen, og fullt av

tyskere sprang etter og jagde den. De fikk den til slutt inn i uthuset til eiendomsmegler Riiser.»

Da sa jeg: «Det skulle ikke forundre meg om det var grisungen som Kristen skulle til Mysen med».

Om en stund kom Kristen hjem igjen. Han så litt rar ut! Jeg spurte: «Det gikk vel bra og du fikk levert grisen?» Han ville liksom ikke ut med det med det samme, men så begynte jeg og le. «Du har vel kanskje greie på det du da, og vet at jeg har mistet grisungen», sa han litt flau. «Du vet vel hvor den er også du da», fortsatte han.

Jeg fortalte hva jeg visste, og resultatet ble at grisen ble fraktet i en trillebår dagen etter til den damen som skulle ha den.

Fra en minneoppgave
i Tenor Bondekvinne-
lag v/Hilda Garseg

En historie fra krigens dager i Mysen:

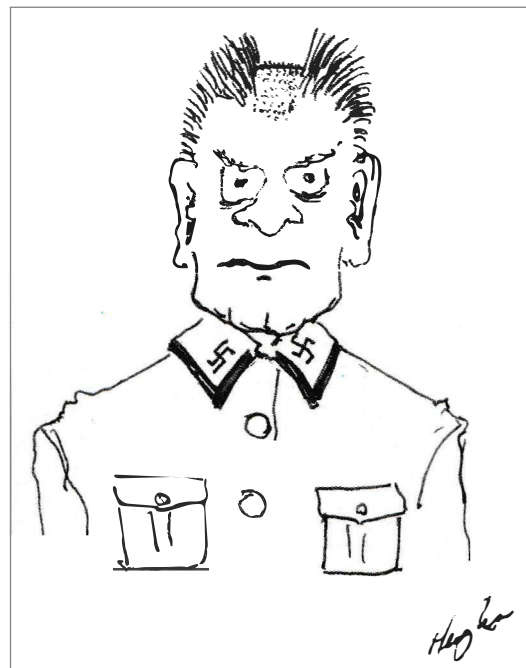
«Hårkatten»

Nesten øverst i Vandugbakken, like ved innkjøringen til Folkehøgskolen (som det het den gangen), lå det i hagen til villaeier Skau en liten kafé/kiosk. Den var på 2,5x4 meter, og denne var i bruk som kiosk til krigen kom. Det var Arthur Skofterud, som var med og startet Momarkedet, som drev kiosk der. Han solgte ukeblader, aviser, sjokolade, sukkertøy og mineralvann. Mange var innom kiosken og tok en hvilepause på vei opp Vandugbakken

Siden bygde han en større forretningsgård ved siden av kjøpmann Valebjørg.

Under krigen ble denne kiosken omgjort til barbershop. Der holdt «Hårkatten» til i noen år. Hans navn var Birger Johansen. Barbershop'en lå inntil hagegjerdet med døra ut mot veien. Inne i denne shopen var det et lite rundt cafébord og to stoler. I tillegg var det tre kjøkkentaburetter, en stor gammel barberstol og speil på veggen. Fra taket hang ledningen til klippemaskinen, som var tilkoblet taklampe. På hylla under speilet lå barberkniver, barberkoster, hårkammer, såpekopp for barbering, og ikke minst hårvann i forskjellige farger.

«Hårkatten» laget selv hårvannet av denaturert sprit som han fikk på anvisning fra lensmannskontoret. Så ble den kjøpt hos fargehandler Gundelsby i Mysen. Han var veldig kry av dette hårvannet som han kalte antisepton, og som var imot flass og

håravfall. Ellers kunne det nytes som god drikke.

Birger var Oslogutt og faglært da han kom til Mysen. Ellers var han glad i det sterke, og det vanket ofte en del drikkefeldige kamerater inn i shop'en. Disse kom for å smake på «dunderen». Johannes Westerby var fast gjest hos «Hårkatten».

Daglig gikk det mange tyske soldater opp og ned Vandugbakken, og enkelte ganger kom de inn for barbering eller hårklipp. En dag kom en tysk offiser inn og ba om hårklipping. Han satte seg vel til rette i den gamle stolen og Hårkatten hadde det med å si uttrykket: «Væsego». Dermed oppsto det en vanskelighet fordi tyskeren buldret og peka til hodet, og Hårkatten

forsto ikke helt hvordan han ville klippes. Så begynte Westerby og Hårkatten å prøve å tolke hva tyskeren egentlig mente, og Westerby sa: «Han sier du skal klippe han snau». Da startet Hårkatten med klippemaskinen bak i nakken og kjørte ei rand gjennom håret og foran på hodet. Tyskeren ble rasende og skrek: «Sabotasje, sabotasje!»

Hårkatten løp ut fra barbershop'en, over veien og inn i butikken til Hans Lie. Han gjemte seg i den store brødsuffen i disken. Westerby stakk ut bakkdøra og ble borte.

Heldigvis greide Hårkatten seg den

gangen også. Hans Lie hadde forholdsvis gode tyskkunnskaper og han fikk pratet med tyskeren. Han sa til han at det var dumt av ham å sette seg i en barberstol med en full idiot og drittstøvel. Den tyske offiseren godtok denne forklaringen. Hårkatten var kanskje en av de få heldige som ikke ble arrestert for denne episoden.

Tyskeren skulle reise allerede neste dag fra Høytorp fort til Østfronten. Siden har ingen sett eller hørt noe til ham. Dette hendte sommeren 1943.

10/9-2009

Torer A. Garseg

Hakon Koht-Norbye

*Her er transporten fotografert.
Garseg med høygaffel. Tir Os*

Minnerik julemesse i Eidsberg kirke i 1943

Det var virkelig høytid i Eidsberg kirke i 1943. Nesten det eneste fremkomstmiddel var hest og slede den gang, og den lange kirkestallen sto der, slik at folk kunne sette inn hestene sine under gudstjenestene. Det var virkelig høytid da hestebjellene forente seg med klangen av kirkeklokkene på vei til kirken.

Jeg var hjemmeværende denne julen, og kunne derfor kjøre min mor til høymesse med hest og slede. Den gang var det lange rekker med knagger i våpenhuset, slik at folk kunne henge fra seg ulstere og kjørepelser der, hvilket vi også gjorde.

Som vanlig var det mye folk i kirken, og vi hadde den gang "vår egen prest". Kirken skulle den gang nazifiseres, men de fleste prestene sa «nei»! Ja, prestene ble oppsagt, og enkelte ble også jaget fra hus og hjem. Presten i Askim måtte være ute av bygda innen 30. april 1942 kl. 18.

Heldigvis fikk sogneprest Dehli fort satt bo på Eidsberg prestegård, men det var vi, menigheten, som sørget for at prestefamilien fikk mat og penger. Derfor kaller jeg Dehli for «vår egen prest».

Da vi skulle kjøre hjem etter høymessen, fikk jeg et ubehagelig sjokk. Da jeg skulle ut etter hesten, var ulsterlommene tomme for votter. Jeg hadde fått hjemmespunnet, hjemmestrikkede «Thea Holtet-votter» til jul, og innviet dem på vei til kirken. Det fantes altså «sorte får» den gang også. Tenk å stjele vottene mine inne i Eidsberg kirke under høymessen

1. dag jull

Jeg ble skikkelig kald på fingrene innen vi kom hjem denne juledagen

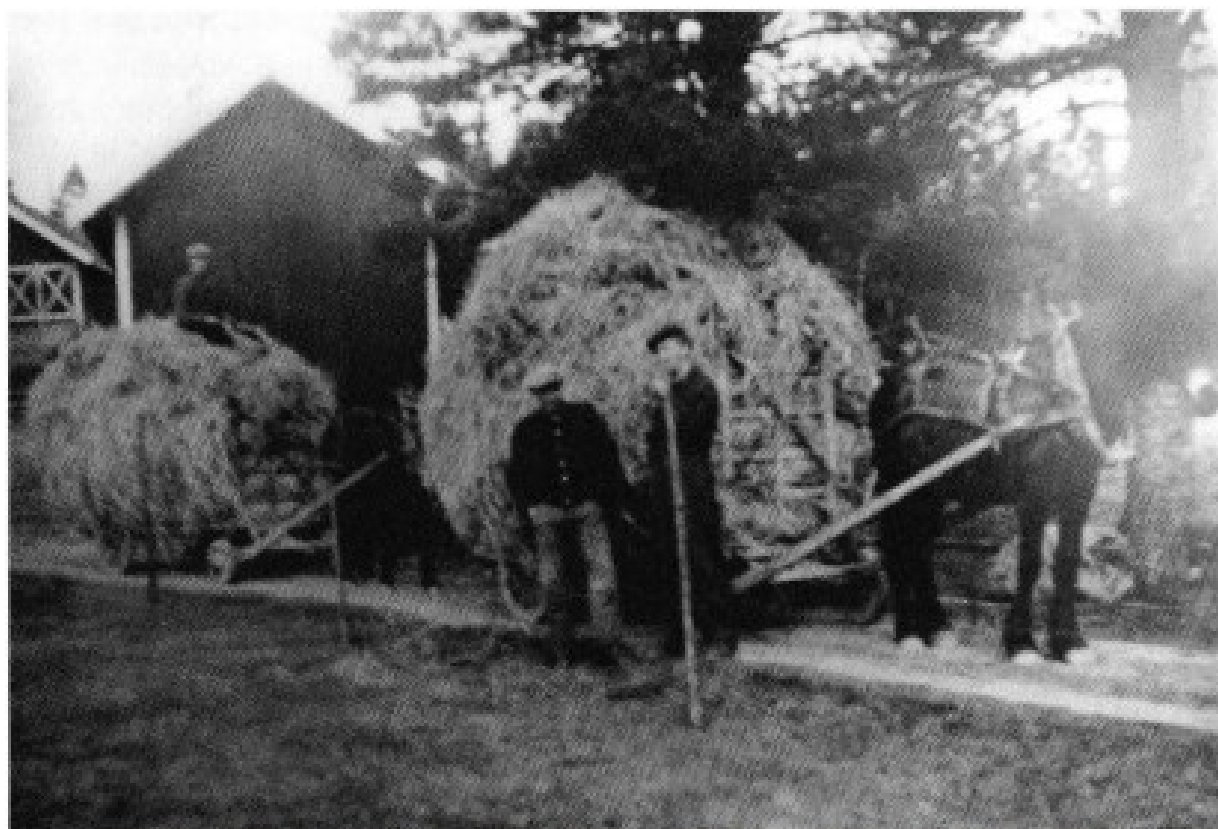
Hakon Kont-Norbye

Våpentransport, mars 1945

I forbindelse med markeringen av 50-årsjubileet for frigjøringen i Norge sendte Radio Østfold ut en oppfordring til lytterne om å fortelle om minner, hendelser og opplevelser eller historier fra tiden rett før frigjøringen. Torer Garseg tipset programleder Finn Børge Stenbekk, som tok turen til Askim, der han traff Erling Garseg, 86 år og Tor Østensvig, 74 år. Begge tilhørte motstandsbevegelsen. I begynnelsen av mars 1945 fikk de i oppdrag av Karl Sekkelsten å transportere våpen fra Svenneby i Hærland til Vethe i Eidsberg. Våpnene var kommet fra våpenslipp i «Fjella» De var båret frem til Svenneby, men det

visste bare de som var med på frakten frem til Svenneby. Det ble sagt minst mulig. Det var best å ikke vite for mye i tilfelle transporten ble avslørt. Oppdraget var selvfølgelig hemmelig. Ikke en gang familiene og deres nærmeste, visste hva de drev med. De bare stakk hjemmefra uten å si noe. Tor var nyforlovet, og han sier at det var leit ikke å kunne fortelle sin kjære hva han skulle gjøre. Det ble mye løgner, for de var jo stadig ute på oppdrag.

Transporten foregikk med 2 hester og høyvogner. De måtte helst komme seg usett fra Eidsberg til Hærland, men det var helt umulig ikke å treffe kjente på veien. Garseg forteller: "Vi møtte en fra Hærland som vi kjente,

Her er transporten fotografert før avreise fra Svenneby denne marsdagen i 1945. På lasset ses Erling Garseg med høygaffel, Tor Østensvig og ukjent tredjemann

han het Just Grini, og han skulle til Mysen. Jeg var så redd for at han skulle treffe han far, for jeg trodde at han var på Mysen, og det var han selvfølgelig.»

De kjørte til Svenneby og lesset våpnene på vognene. De kledde karmene med halm for å skjule lasten. Det var meget viktig at børsепiper ikke skulle fortelle hva som skjulte seg i halmen. Dette ble sjekka grundig. Våpnene burde vært pakket i papirsekker for å holde dem samlet. Høyvogner med jernhjul rister veldig, og ting kan forflytte seg underveis. Men det hadde ingen tenkt på.

Mennene syntes at damene som eide Svenneby var kaldblodige. De ba dem inn på kaffe og mat. De skjønnte ikke hva som ville hende dem, hvis våpnene ble avslørt av tyskerne på deres eiendom. Det smakte godt med mat, etter en lang kjøretur på 15 kilometer på landeveien med hester. Og ikke minst med tanken på turen tilbake, som var like lang, og som sikkert tok lengre tid med de tunge lassene.

Det ble dramatisk på Svenneby mens mennene lesset våpnene. Vaktholdet var nok litt for svakt. Det kom to tyskere til gården. De ble ikke observert før i seneste laget. De gikk rett forbi mennene ute på gårdsplassen. Det gjaldt å bevare roen for ikke å vekke mistanke hos dem. Harry Jensegg var formann for våpenhånderingen i Hærland. Han satt bak dørstokken til vognskjulet og klikka på ei rifle, men kameratene så at han fikk gjemt den unna i tide. De lurte veldig på hva tyskerne ville der, men de hadde bare et så fredelig ærend som å kjøpe egg. De fattet tydeligvis ikke mistanke. Lettelsen var stor da de forlot gården. Det gikk jo bra! De tenkte aldri så mye på hva som kunne ha skjedd, hvis de var blitt oppdaget av tyskerne. Det var basert på at det skulle gå bra, sier de tapre herrene. Etter at tyskerne hadde forlatt gården, lesset de ferdig og la i vei tilbake til Vethe. Transporten så ut som to halmlass. Halmen kunne ha vært kjøpt på Hallingstorp der det hadde vært auksjon dagen før.

Men transporten var ikke helt overlatt til tilfeldighetene. Det var utkommandert ordonanser etter veien, som skulle varsle transporten, hvis det var mistenkelige personer

ute på veiene. Steinar Sønstegård på Haga hadde traverhester. Han hadde lagt treningsøykten rundt i Mysen, gjennom Hegginkrysset og over til Flaten, der transporten skulle gå. Det var mye folk ute den dagen, mange patruljerte på sykkel. Flere i husene holdt utkikk. Alle skulle komme transporten i møte, hvis de oppdaget noen som de trodde kunne være ute etter dem. Det mest spennende punktet på transportruten var nok Hegginkrysset, der veiene krysser fra mange kanter. Da de kjørte forbi Heggin sto folk i vinduene og vinket til dem. Det var noen som visste hva de hadde i lasten. Da de kom til Høyendal sto Karl Sekkelsten i butikkdøra og pratet med en som absolutt ikke burde få snusen i hva som skjulte seg i halmen. Det var Aksel Høie som var ordfører i bygda og tyskvennlig, men det skjedde heldigvis ingenting. Han hadde bare nevnt noe om at Erling Garseg sikkert hadde fått for lite for. Høie bodde på nabogården til Vethe, der våpenlageret var, men han fikk aldri mistanke om det som foregikk i nabolaget.

Det var egentlig litt rart at ingen fattet mistanke til lasten, for det var jo synlig at hestene dro mye tyngre enn et halmlass skulle tilsi. Hestene lå langflate oppover bakkene med lasten, men det var bare kjørekarene som la merke til det. Det ble en lang dag for både folk og dyr. Den ene hesten var så sliten at den ikke orket å dra lasset den siste bakken opp til Vethe. De måtte bruke to hester med line, og da var det godt at ikke ordføreren kom, og fikk se at de trengte to hester for å trekke halmlasset opp bakken. Lettelsen var stor, da transporten av om lag seksti geværer og ammunisjon var over, og som heldigvis endte godt.

Nedgravd radio

Det var 7. mai 1945 - den deiligste maidag i Norges historie - mener alle vi som opplevde den. Flaggene gikk til topps og de som hadde greid å holde den illegale radioen sin skjult og intakt, fikk den frem i en fart for å høre de fantastiske meldingene om at det hele var over - eller at det ganske snart var over.

Et sted i Eidsberg var det en familiefar som hadde gravd ned radioen sin da tyskerne forlangte at apparatene skulle innleveres. Han hadde fått laget en fin spesialkasse slik at fukt og annet ikke skulle ødelegge dette kostbare klenodiet. Og så gravde han det ned. Om ettermiddagen den 7. mai hentet han frem spaden og samlet familien rundt radiograven. De skulle bivåne den høytidelige og historiske handling. Mannen gravde og gravde og plutselig gikk spaden tvers gjennom kassa og langt inn i radioapparatet. Da han fikk elendigheten frem, kunne enhver se at

det aldri ville bli mer å høre fra apparatet. Men mannen løftet det opp, børstet jord av skalaen og sa:

«Ja, ja - du sto i hvert fall på London. »

«Farlig lek»

Fra boken «I kro og strede».

Kulturhistoriske skisser fra gamle tingbøker, Gyldendal 1951 av Ingeborg Flood.

På plassen Tretterud under Melby i Eidsberg (Julius Løken påviste Tretterud i 1998) bodde det i 1690-årene en husmann som het Torgjer Arnesen (kanskje han kaltes Tørjær). Han var gift, og hadde flere små barn. Når arbeidet var unnagjort for dagen hendte det at han tok en aftentur bort til naboen på Bjerke og hygget seg med en prat eller tok et slag kort sammen med sønnene der på gården, Kristian og Einer. Gårdbrukeren, Jens Bjerke, hadde to døtre også. Den ene var gift på Buer i Øymark. Den andre, Johanne, var hjemme og gjorde nytte for seg. Moren, Anne Einersdatter, som var litt sykkelig, kjørte barna i ganske stramme tøyer. Det var ikke fritt for at de var litt redd henne. Men barna holdt trofast sammen, og de var ikke sene til å ta hverandre i forsvar når den gamle ble for urimelig, for hun var både streng og egenrettferdig med ubønnhørlige sannhetskrav. En dag Torgjer kom på besøk var ikke brødrene hjemme, men han satte seg til likevel, og da Johanne tok frem kortleiken, hadde han ikke noe imot å spille med henne. Så var spørsmålet hva de skulle spille om, for ellers var det jo lite spenning ved det. Kontanter hadde de ingen overflod av, så det kunne det ikke bli tale om. Men en gevinst i en eller annen form pleide de gjerne å sette opp, slik skikk og bruk var. Johanne var en lett og munter pike. Nå smilte hun og foreslo over bordet at de skulle spille om hvor mange ganger Torgjer skulle ligge hos henne. Han ble kanskje litt forbløffet med det samme, men han lot seg ikke merke med det og gikk med på spøken. For annet enn spøk kunne det ikke være fra hennes side heller, tenkte han. Hun visste jo at han hadde kone hjemme han var glad i, og tanke for andre kvinner hadde han aldri hatt siden han stiftet egen familie. Spillet begynte. Johanne hadde hellet med seg hele kvelden. Da de sluttet hadde hun vunnet 8

ganger. Torgeir gikk hjem og tenkte ikke mer på det. Men neste gang de møttes spurte Johanne straks om han ikke skulle begynne å betale av på gjelden. "Hva for en gjeld?", spurte han og hadde glemte det hele. "I lovet at I skulle ligge hos meg. I ble meg skyldig da vi lekte kort." Torgjer lo det bort. Han hadde aldri ment han skulle behøve innfri den gjelden. Men Johanne ga seg ikke. Hver gang de møttes, minnet hun ham om det han skylte henne. Samme svaret fikk hun hver gang.

År og dag gikk. Våren kom, og bølingen ble sluppet på beite. En dag møttes de i skogen da Torgjer gjette creaturene sammen med Johanne og broren hennes. Johanne laget det slik at hun fikk Torgjer for seg selv en stund, og da hun straks nevnte gjelden, lot han seg overtale til å betale første avdrag. Det var tredje pinsedag. Halvannen uke etter kom en svensk soldat til bygden. Han ba om husly på Bjerke, og fikk være der i tre netter. Svend Visman het han. Strengt tatt skyldte han ikke Johanne noe, men det falt helt naturlig å søke inn til henne enda de ikke hadde spilt kort sammen. Torgjer fikk først vite det gjennom andre, men en natt han lå over på Bjerke fikk han syn for saken selv. Han likte det ikke større og trakk seg tilbake. Nå ville han ikke ha mer med Johanne å bestille. Han greide å holde seg borte fra henne resten av sommeren, men Mikkelsdagen, 29. september, falt det seg slik at han kom i lag med henne likevel.

Da sa hun: «Jeg er med barn. Det har I gjort.» «Nei», svarte han. «Jeg har ikke gjort det, unntagen at jeg gjorde det den ene gang». «Da løste hun opp blusen, klemte på brystene sine og lot han få se «at det var vått i dem».

Kristian visste ikke at det var så galt fatt med søsteren, men han fulgte adferden hennes med bekymring. Han forsto at for henne var følelsene for Torgjer blodig alvor, og visste ikke sin arme råd hvordan han skulle få henne til å innse hvor

farlig det var å la denne kjærligheten ta makten over henne.

Å prøve å snakke henne til fornuft nyttet ikke.

Hun hang etter Torgjer hvor han gikk og sto, og ville ikke være andre steder enn hos ham.

«Når I er fra meg to eller tre dager, så er det likesom I er fra meg et halvt år», pleide hun å si.

Noen dager etter Mikkelsdag visste ikke Kristian annen råd enn å oppsøke konen til Torgjer.

Kanskje hun kunne hjelpe hvis hun snakket alvorlig med mannen. Kristian prøvde å forklare henne hvordan det var blitt med mannen hennes, men han unnskyldte både han og søsteren så godt han kunne. «Johanne er ikke så slett», forsikret han. Men det er ikke godt å være Torgjer heller. «Han kan ingensteds gå for Johanne er i veien for ham», la han til.

Konen stakkar, syntes hun måtte snakke ut med mannen sin og fortalte om besøket. Men noen trøst fikk hun ikke. Han ble bare sint og gikk like til Johanne og klaget over at nå hadde Kristian sladret på dem. Hun syntes det var dårlig gjort av broren. Dette hadde hun ikke ventet. "Det skulle en annen gjort før han gjorde det", svarte hun skuffet. "I må vel hørve på litt!" Torgjer fulgte rådet. Han tok Kristian for seg og ba ham vokte seg litt, så han ikke satte ut bygdesladder om dem.

Ettersom høsten og vinteren gikk ble Kristian mer og mer urolig for søsteren. Full visshet fikk han først tredje juledag. Da betrodde hun seg til begge brødrene og tilsto at hun ventet et barn, men at Torgjer og hun hadde planer om å flykte til Sverige. Når hun bare reddet seg unna i tide var det ingen grunn til å volde foreldrene sorg med å fortelle om barnet, mente brødrene.

Derfor besluttet de tre søsken å beholde hemmeligheten for seg selv, men brødrene ville snakke like ut med Torgjer, så han gjorde alvor av å rømme. Han som gift mann måtte vite at han utsatte både Johanne og seg selv for nådeløs straff skulle dette fortsette - For hva sa ikke loven om løssaktighet? Ble en gift mann grepet første gang ville han bli straffet på ytterste formue. Fortsatte forholdet, ville han neste gang bli forvist fra landet. Men ble han grepet i hor for tredje gang, da måtte han miste sitt hode. Men gjør en ektevinne seg skyldig tre ganger skal hun druknes, sa loven. Når det gjaldt Johanne

ville det være en smal sak for dommeren å stemple henne som «beryktet kvinnfolk», som etter tredje gangs samleie uten skånsel ville bli dømt til kakstryking. Brødrene sa det bent frem: "Siden de var så meget i omgjengelse med hverandre, så kunne de dra sin kos""Det kan jeg ikke", svarte Torgjer.

«Jeg har mange små barn og intet å hjelpe meg med». "Jeg kan selge bort en tønne korn og gi henne to slette daler", fristet Kristian og visste ikke det beste han kunne finne på for å hjelpe så kona og barna kunne klare seg første tiden. Torgjer lot seg ikke overtale. Hensynet til kone og barn fikk gå foran alt annet. Kristian grep saken fra en annen side. Da fikk han og Torgjer få skrapet sammen noe penger så de kunne sende Johanne over til Viksiden og holde henne skjult der til barnet var født. Så kunne hun komme tilbake når det led på litt, og Kristian var villig til å bidra med oppfostringen av den lille. Men Torgjer var ikke stemt for en slik løsning heller.

"Det er jeg ikke god for", sa han. Kristian gikk med en tykk ullen kofte eller vamp som den gjerne kaltes. Den lot han søsteren få for den var så stor og svær så det skulle meget til at noen skulle få mistanke om at hun bar noe under som hun gjerne ville skjule. Fra den dagen tok hun den ikke av. Selv om natten lå hun med den.

«Dersom vi ingen annen råd får, så får vi omkomme det», mente Kristian som en siste utvei da han møtte Torgjer noen dager baketter. «Det er ingen som vet det, og ingen kan forstå det at hun er sådan. Jeg har lånt henne vampen min på, så den skjuler at ingen kan forstå det."

«Omkomme barnet når det var født»? Nei, Torgjer visste en annen løsning før det kom så langt - og i februar reiste han på Kristianiamarkedet og kjøpte en drikk hun skulle ta inn til det bruk. Dessuten skaffet han henne bevergjeld som også skulle være formålstjenlig. Innvortes ble den brukt for «modersyke», utvortes for øresus, og var et kjent botemiddel med besk, skarp smak fremstilt av tørket beverpung. Johanne satte til livs begge deler uten den minste virkning, for nå var tiden så langt fremskreden at hun snart kunne vente seg. Bevergjelden var så vond at hun ikke greide å få i

seg stort, så hun gjemte mesteparten i kisten sin. Torgjer hadde mer i reserve. Han kunne ikke få seg til å tro at undrenes tid var forbi, så han fortsatte å true bevergjeld i henne til siste stund. Da han kom til Bjerke utpå ettermiddagen fredag 3. mars var Johanne nervøs og ulykkelig.

Smertene begynte å melde seg

«Jeg farer for meg», klynket hun.

"Jeg har så ondt." «Jaså», svarte han. «Om ingen annen råd er så får I bekjenne det for Eders mor» «Nei», svarte hun avgjort. «så tør jeg ikke te meg for hennes øyne. Jeg vil før gå bort å forgjøre meg», truet hun.

«Jeg har så ondt», klaget hun igjen. «Hold din munn og ti stille», hysjet

han utålmodig Han visste ikke hvordan han skulle gripe dette an og lengtet bare etter å komme avsted. "Hun har så ondt, tøsene, du får gå hit frem i kveld", ba Kristian før han dro. Kristian var klar og rolig Det daglige arbeid måtte utføres, og han kjørte avsted for å hente hjem et lass kvist til geitene. Da han kom tilbake fra skogen var slagplanen lagt for natten.

Heldigvis var ikke faren hjemme, og moren lå syk. I mørkningen kom Torgjer tilbake. Han gikk ikke inn, men drev urolig omkring på tunet. Johanne var ikke å se. Men om en stund fikk hun øye på ham og smøg seg ut til ham. "Jeg ville si fra hvorledes det er med meg", sa hun og tenkte på moren. «Dersom du sier fra, skal du aldri si mer», bet Torgjer henne av.

Hun gikk inn igjen. Rastløs syslet hun i huset med det moren ventet av henne, ga seg så ærend ut for å søke råd. «Vet du hva jeg har funnet på for hener mor?», spurte Kristian, han kom fra fjøset. "Nei?" "Jeg har funnet på å si at merra kaster visst føll i natt. Hun har så for vane, så vi kan komme til å gå ut i natt.»

Da han kom inn i stuen gjentok han så høyt at moren måtte høre det:

"Merra kaster visst føll i natt!" "Det er ille", sutra mora fra senga. "Ja", sa Johanne, "jeg så den djevelen, hun var stygg i sta!"

Einer lå i dyp søvn og lot seg ikke

Boken som artikkelen er hentet fra

forstyrre. "I kan ligge her i natt», foreslo Kristian. "Ja men", svarte Torgjer og tok en tur ut for å gjøre seg i stand for natta. Da han kom inn var Kristian allerede i seng, men var ikke sikker på om det var klokest at han eller Torgjer lå innerst mot veggen. "Nei, ligg fremst du", sa Johanne til broren. Selv la hun seg på bordstolen fremme ved bordet. Torgjer falt straks i søvn. Han våknet ved at Kristian skubbet i ham. «Hør tøsene, hvor ondt hun har», sa han. "Jeg hører det." Kristian sto opp -gikk bort til henne og hvisket noen ord, men kom og la seg igjen Han hadde avtalt at hun skulle kaste en hose bort i sengen hans, når det ble for ille. Det varte ikke lenge før hun listet seg bort i peisen, og hosen dalte ned mellom mennene i sengen Kristian for opp og løp på dør. Kort etter var han der igjen.

«Jeg tror merra kaster føll i stallen», ropte han anpusten. «Hun smaler så!»

«De får ta dere et lys, mine barn - og se bort der», ba moren. Johanne grep et lys, og broren tok varme, men de torde ikke tenne det inne, for moren måtte ikke se at Johanne var dårlig. Torgjer ble liggende i sengen og snakke med moren etter at de andre var gått. Men nervøs som han var, reiste han seg snart og drev frem og tilbake på golvet, til han satte seg i peisen og tok frem tobakkspipa.

«De er så lenge ute!» Moren begynte å bli mistenksom. «I får gå ut å se etter dem!» Torgjer lot seg ikke be to ganger. Han kippet på seg skoene og ga seg ut etter dem som avtalen var. De var i fjøset. Johanne løp frem og tilbake der inne og ga seg under riene.

«Nå får jeg gå inn til mor og holde henne med selskap», sa Kristian. En stund etter kom han tilbake.

«Hvorledes går det?» «Det er ingenledes ennå», svarte Johanne, «annet enn jeg har ondt» «Jeg får få noe å drikke», ba hun om litt. Kristian sprang inn og fant frem en spiss ølkjele, varmet drikke i den og forklarte moren at han skulle forsøke å få det i merra. «Gid I ikke ville fare for ille med henne», klaget hun og hadde inderlig medfølelse med det stakkars dyret. «Gid de ikke skulle sette henne ut!» Johanne drakk begjærlig av ølkjelen.

«Nå får jeg fly inn igjen og tale med mor.» Kristian sto alt på sprang. "Gid det kunne bli bestilt med en knapphet", vendte han seg i døren, «det er ingen fremmede, her eller andre enn mor, og hun kan ikke komme ut». Smertene tok til. Johanne tok et par skritt over fjøsgolvet. Så ropte hun plutselig: «Der ligger'n!» Torgjer hørte et lite grynt, og da han skulle se etter lå barnet der. Johanne seg ned på golvet. «Torgjer», ba hun, "frels nå Eders liv og mitt liv!" «Hvorledes», spurte han usikker.

«Legg hånden på munnen til det!»

«Gjør det selv!» «Nei», svarte hun trett - «jeg har annet å gjøre». Så la han hånden over den vesle barnemunnen. Han syntes liksom å merke et lite rykk i brystet på det. Så ble det stille. I det samme tok Kristian i døra. «Jesu skje lov", brast det ut av ham «at det ble så knapt bestilt! Det var ingen som visste at hun var tykk. Nå får jeg ha deg inn og legge deg!» Han tok søsteren ved hånden. Hun reiste seg og ville straks følge. Torgjer stanset dem. Han løftet lyset og lot det falle på den vesle bylten på fjøsgolvet.

«Hvorledes blir det med dette herre?", pekte han. «Stå der litt!», svarte hun, «nå skal Kristian komme igjen med svøpet». Johanne listet seg inn i stuen, - vaklet først bort til peisen - seg ned der litt. men strammet seg opp og kom i seng. Moren lå på vakt: «Hva skar

det deg?» «Jeg har ondt i hodet», svarte datteren.

Kristian gikk ut med et hvitt, lite forkle, svøpte barnet inn og la det på en gjellstokk i fjøset. Han kom inn fulgt av Torgjer, som gikk like bort til peisen og fant frem snadden, for nå trengte han litt å styrke seg på «Hvor gjorde I av det?», hvisket Johanne gjennom mørket «Vi la det i fjøset.» «I får bevare det bedre! I får legge det i Skyggen», ba hun. Skyggen var et lite tilbygg til uthuset. Da det lysnet av dag gikk Torgjer og Kristian bort i fjøset. Torgjer bar barnet inn i Skyggen og bredde over det noen vedskier og et fange med løv. Så trakk han en høyslede for døren og la en haug med avgnaget geitebark over.

Utpå dagen kom han tilbake til Bjerke og satte seg ved sengen hos Johanne. Moren var på bena igjen, og da hun var ute av stuen et øyeblikk, spurte Johanne hvor de hadde gjort av barnet. Både Torgjer og broren prøvde å berolige henne, men det var vanskelig «I får se å få det hen til kirkebakken hvis det blir oppkastet noen grav», tryglet hun. «Får vi ingen annen råd skal vi dra inn til Rødenes med det», svarte broren. «Det kan vi ikke gjøre!», protesterte Torgjer forferdet. Det var ikke til å tenke på å frakte et barnelik med seg hele veien til et annet sogn. «Noen råd får vi få med det», sa Johanne og lette etter en utvei.

Hun ble liggende både lørdag og søndag fullt påkledd som hun var kommet inn om natten, både i skjørt og kofte Da mandagen kom, sto hun opp og bakte brød, og tirsdag var hun i fullt arbeid med moren. Den verste uroen hadde lagt seg. Alt ville nok lage seg til det beste likevel, med brorens hjelp.

Onsdagen kom og ingenting hendte. Men en stund utpå dagen steg prestens medhjelpere inn i stuen. Gulbrand Berger og Halvor Revhaug mønstret henne skarpt og gikk like på saken "Det går et bygderykte at du er med barn!" "Nei", svarte Johanne, «jeg er ikke med barn». Mennene vente seg til moren og gjentok spørsmålet, men fikk samme svar: «Nei, hun er ikke med barn». Dermed tok de farvel og både mor og datter fulgte dem til dørs.

Etter besøket ble Kristian fra seg av skrekk. Nå

gjaldt det å handle fort om søsteren skulle bli reddet. Neste dag betrodde han seg til Torgjer. "Jeg tykkes de kommer igjen hit til gården. Jeg flyr opp i søvne og spør hvor de er. Jeg tykkes at de kommer." Han sto og kjempet en stund for å bli herre over røsten. "Vet du hva jeg har funnet på", spurte han om litt. "Nei?" «Jeg skal få Johanne ut til Buer i Øymark til søsteren sin og bli der 8 dager, inntil melken går av brystet på henne. Hvis de kommer igjen mens hun er borte, og de truer for hardt etter henne, så skal jeg fly inn til henne en natt og gi henne varsel, så hun kan ta seg i vare.» Torgjer svarte fremdeles ingenting. "I morgen skal jeg vaske opp de klærne hun hadde på fredag morgen", fortsatte Kristian og hadde omsorg for alt.

Fredag morgen kjørte Torgjer til kvernen og tok veien om Bjerke for å få med noe korn derfra på sleden.

"Jeg lyt gå min kos noen tid", sa Johanne. «De tør komme igjen. De tør ha fått mistanke til meg for de to dager jeg lå. Hadde jeg trodd det skulle jeg gått oppe hele tiden.» Torgjer sto taus og tafatt som vanlig og hadde ingen trøst å gi. Han slengte kornsekken på sleden og kjørte bort. Men ikke før var han kommet ned på isen, før han møtte lensmannen. Torgjer forsto nok hvor den karen eslet seg hen, men fortsatte videre til kvernen. Lensmannen var ute i viktig ærend den dag og hadde med seg stort følge. Både Gulbrand Berger, Peder Bjørnstad og to kvinner, Mari Løken og Gunhild Lundeby. I stuen på Bjerke satt Johanne sammen med moren og Kristian, da øvrigheten steg inn. Lensmannen snakket frempå om det rykte som gikk i bygden, men Johanne svarte som før: «Nei, jeg er ikke med barn». Han så fast på den gamle og gjentok: "Det går et bygderykke at Eders datter er med barn. Underlig må det være fatt.»

Moren rakk ikke å ta til gjenmæle før Johanne falt inn: "Jeg er med barn og ville bekjent det sist I var her. Jeg gikk ut etter Eder og ville ha bekjent det", sa hun og vendte seg til Gulbrand Berger, "men mor min fulgte og ut etter, derfor kunne jeg ikke bekjenne det. Nå bekjenner jeg at jeg er fallen for en løs og ledig karl, og han bor hjemme i Sverige og går soldat for dalen. Han heter Svend

Visman», ordene kom fort og stakkete. «Ja», forklarte Kristian ivrig, «han heter Svend Visman. Han var her om Momarkedet og var her om natten.»

«Ja, nettopp slik var det gått for seg», bekreftet Johanne. Da hogg mora i «Der løy du! Han lå på bordet og du lå i sengen! Lyv på ingen folk!» - Bror og søster satt som lamslått, men de fremmede begynte å regne etter hvor lenge hun skulle ha igjen. Det skulle være omtrent 16 uker fant de ut.

Hvem barnefare var fikk stå hen, mente lensmannen, og ga kvinnene ordre om å forsøke henne. Nå var alt håp ute, visste Johanne, og ga seg til å kneppe opp trøyen. De fremmede kvinnene reiste seg ivrige. "La oss få se dine bryst", befalte Mari Løken. De tok tak i brystene, og melken sprutet ut av dem. Da sa Gunhild Lundeby

«Nei, mitt barn det må være annerledes fatt med deg.» De tok plass igjen, men det kom ingen bekjennelse. Da ba lensmannen dem ta henne med seg ut i forstuen, selv fulgte han etter. "Jeg er ikke med barn", ropte Johanne. Lensmannen gikk inn på henne. "Da har du født det!" "Jeg har hatt - abort", innrømmet hun. Kristian spurte om han kunne få komme inn til henne. Så ba han henne for Guds skyld si sannheten. Da løftet Johanne hendene opp og tilsto at så vidt hun kunne forstå med sin ringe forstand var barnet fullgått. "Hvor har du det?", spurte lensmannen. "Jeg har det liggende her borte i Skyggen." Hun reiste seg fra benken hun satt på i svalen og gikk inn etter de andre. Peder Bjørnstad møtte henne i døra og fulgte henne og lensmannen bort til uthuset. De dro vekk høysleden som var satt for døra. Hun gikk inn - bredde tilside løvhaugen og løftet barnet opp. Det var en liten pike. Hun lå svøpt i et rent klede med armene pent korslagt over brystet.

Det ble sendt bud etter kvinnene, at de skulle komme og se det. Så tok Johanne barnet i armene og bar det selv over i stuen. Gamle Anne Einersdatter kunne nesten ikke tro at dette var mulig. Om og om igjen forsikret hun at så sant hun ville arve Guds rike, kunne hun ikke se eller tenke at Johanne skulle være i omstendigheter. Lensmannen tok straks Johanne med seg til

arresten.

Da kvelden kom, sto Torgjer på tunet og ropte inn til Kristian at han fikk komme å hente melet sitt.

"Hvordan står det til, Kristian?" "Gud nåde oss, her står det ille til!" "Jeg tenkte det før", svarte Torgjer, og fortalte om møtet på isen om morgenen. Dagen etter kom lensmannen opp til husmannsplassen og stevnet Torgjer. "Ja, jeg får å møte", sa han bare. "Min lykke er så. Det er min plikt." Søndag morgen kom Kristian og Einer til Torgjer og sa at han måtte se å komme seg bort. Men han var like urokkelig som før. "Jeg kan ikke gå fra min kone og små barn. Jeg har intet å hjelpe meg med hverken til klær eller underholdning."

Både mandag og tirsdag forsøkte brødrene å overtale ham på nytt, men fikk samme svar. Men de ga seg ikke. Einer kom tilbake og lokket med at Kristian ville gi ham et par skinnbukser, en lue, tolv skilling i kontanter og fire skilling tobakk til turen. Torgjer behøvde bare å gå fremom husene på Bjerke når han gikk, så skulle han få alt sammen. Han kom virkelig til Bjerke tirsdag kveld, men ble bare møtt av gamlemor, som kunne fortelle at Kristian var dratt til kaptein Tønder. Kristian tjente som soldat i kaptein Tønders kompani, og nå var han stevnet for å stå til rette for sin andel i fosterdrapet ved militær domstol.

Torgjer spurte forsiktig etter noe Kristian hadde lovt han, men gamle Anne kunne bare si: «Jeg vet intet derav. Jeg hørte vel han talte derom, men jeg vet ikke før han kommer hjem." Torgjer ga seg til å vente, men da Kristian kom, ville han ikke gi fra seg sakene før han hadde fått bestemt løfte om at Torgjer virkelig ville forsvinne. Torgjer var begynt å vakle igjen Da sa Kristian "Hvis du nå går din kos, skal jeg ta det ene barnet fra kjerringen din og forsyne, og jeg skal så en halvtønne havre for henne, så du kan gå din kos og bli befridd ved det!»

Både Anne og Einer tryglet ham også om å holde seg borte så lenge snøen lå iallefall. Så kunne han heller komme igjen, og så skulle de sammen forsøke å få lurt Johanne ut av arresten. De fikk ham til slutt til å innse at det var nødvendig å reise.

Da retten ble satt på Nordre Mysen 21. mars

1698, var Torgjer flyktet til Sverige. Men i stedet for å holde seg i ro der, tok han hjemveien fatt etter noen ukers forløp. Ved hjemkomsten ble han straks grepet, og 12. april ble han fremstilt i retten sammen med Johanne.

Ved siste rettsmøte 3. mai opplyste foged Fridrich Flug at det ikke fantes noen formue å inndra hos de tiltalte. Johanne Jensdatter eide ikke annet enn det hun gikk og sto i. og det samme var tilfelle med husmannen Torgjer Arnesen. Deretter ble dommen avsagt. Både Johanne og Torgjer skulle halshogges, og deres hode ble å sette på stake, andre slike lettsindige til avsky.

Begge appellerte dommen, og saken kom opp ved lagmannsretten i Fredrikstad 18. juni, men fikk samme utfall. Lagmannen kunne ikke annet enn å stadfeste avgjørelsen.

Før henrettelsen ble de, som andre dødsdømte, tilstått en samtale med presten, som «vedbørlig betjente dem i deres salighets sak».

Så langt Ingeborg Flood. Den 15/7 1698 gir skarpretteren Nicolay Pfling kvittering for 16 riksdaler han har mottatt for henrettelse av Johanne. Torgjers navn er ikke nevnt i denne sammenhengen. I tillegg mottar skarpretteren 6 daler for reisen.

I skiftet etter Jens Christensen Maller i 1702 opplyses det at sønnen Kristian soner livstidsdom på Bremerholm.

Ved avdukingi av Haakonsbautaen paa Folkenborg 24de juni 1905

(Tone: For Norge, kjempers fødeland)

*Paa gamle Folkingsborg eingong ein kongeson funnen,
som opp i landsens mand og trong av Sverres ætt var runnen
Det var ei tid sa rau' av blod,
ein kaldegufs av sjøen stod,
paa fjellet synte sloknad glød,
at varden ut var brunnen.*

*Daa kom han, Haakon Haakonsen med barneauge blanke
og gav oss som ei livsens vogn sin kongetanke
Eitt folk i heile Norges land,
fraa fjellet ned til sjø og strand,
fraa Agder til Hålogaland
det er norrøna-tanke!*

*Eitt enigt folk til fridom fødd skal Haralds rike vera!
Ein frilynd drott av eldhug glødd skal Norigs kruna bera!
Og vidt for Haakons kongenamn
Europa rundt fraa hamn til hamn,
og Norigs folk tok det i famn
og heldt det høgt i æra.*

*Og dette dyre navnet tarv me trutt i minnet gjøyma
Den draumen fedrar fekk i arv, no ut i liv kan strøyma
Og difor, prydd me blomekrans,
me reiser minnesteinen hans,
som gav til Norigs.*

*Ja, gjev vaart fagre fedreland i fridom fram maa bløma!
Gjev alle gamle trældoms band
som sky for sol maa røma!
Gjev Haakons kongetanke maa sin sigersgong kring landet gaa,
daa skal me hugheilt saman staa,
som det kan syskjen søma!*

